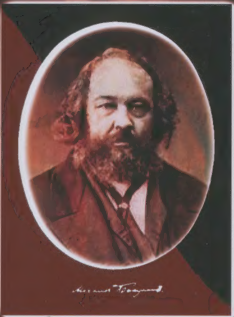
ΜΙΧΑΗΛ ΜΠΑΚΟΥΝΙΝ

ΓΙΑ ΕΝΑΝ ΑΝΤΙΕΞΟΥΣΙΑΣΤΙΚΟ ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟ

ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΤΥΠΟΣ

Έκδοση 5η

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΤΥΠΟΣ
Βαλτετσίου 53 Τηλ: 3802040

ΓΙΑ ΕΝΑΝ ΑΝΤΙΕΞΟΥΣΙΑΣΤΙΚΟ ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟ

MICHEL BAKOUNIN

Μετάφραση, Μιχάλη Σιδερίδη

ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ
ΤΥΠΟΣ

Περιεχόμενα

Πρόλογος τοῦ μεταφραστῆ

Ἐνῶ ἡ ἀστείρευτη ἐνεργητικότητα, ἡ ἀδιάλλακτη ἀγωνιστικότητα καὶ ἡ ἐπαναστατικὴ σκέψη τοῦ Μιχάλη Μπακούνιν εἶναι γενικὰ γνωστὴ στὶς περισσότερες εὐρωπαϊκὲς χῶρες, στὴν Ἑλλάδα, ἡ μεγάλη αὐτὴ μορφὴ τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος, ποὺ μαζὶ μὲ τὸν Μὰρξ καὶ τὸν Ἔγκελς ὑπῆρξαν οἱ πρωταγωνιστὲς τῆς πρώτης Διεθνοῦς, παραμένει σχεδὸν ἄγνωστη. Τὸ βιβλίο ποὺ αὐτὴ τὴ στιγμὴ κρατᾶς στὰ χέρια σου φίλε ἀναγνώστη, εἶναι ἕνα ἀπάνθισμα τῶν σημαντικότερων ἀπόψεων τοῦ Μπακούνιν γιὰ τὴν 1η Διεθνὴ καὶ τὴν πολιτική της, γιὰ τὸ κληρονομικὸ δικαίωμα, γιὰ τὸ δικαίωμα τοῦ συνεταιρίζεσθαι, ὅπου ἀποδείχνεται σχεδὸν προφήτης, γιὰ τὴν ἐκπαίδευση ὅπου φαίνεται μὲ διαύγεια ἡ καταπληκτικὴ εὐρύτητα τῆς σκέψης του καὶ γιὸ μερικὸ ἄλλα θέματα.

Ὁ Μπακούνιν, φωτεινὸ παράδειγμα τρόπου ζωῆς, εὐγενὴς στὴν καταγωγὴ γεννήθηκε τὰ 1814 στὸ Τβὲρ τῆς Ρωσίας. Ὑπηρέτησε πρῶτα στὴν Πολωνία σὰν ἀξιωματικὸς τοῦ Τσάρου, ἀλλὰ δὲν ἀργεῖ νὰ παραιτηθεῖ γιὰ νὰ δηλώσει τὴ διαμαρτυρία του ἀπέναντι στὸν τσαρικὸ καισαρισμό. Σ' αὐτὴ ἀκριβῶς τὴν περίοδο ἀσπάζεται μὲ συνείδηση καὶ ὑπευθυνότητα τὶς προοδευτικὲς ἰδέες τῆς ἐποχῆς του καὶ προχωρώντας ἀκόμη περισσότερο ἐντάσσεται στὶς τάξεις τῶν ἐπαναστατῶν. Ἤδη ἀπὸ τὰ 28 του χρόνια ἀρχίζει νὰ μετέχει ἐνεργητικὸ σ' ὅλες τὶς ἐξεγέρσεις τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης καὶ παίζει σπουδαῖο ρόλο στὴν ὑπεράσπιση τῆς Δρέσδης, τὸ 1849, ὅπου καὶ συλλαμβάνεται, καταδικάζεται σὲ θάνατο, αλλὰ τελικὰ μετὰ ἀπὸ ὀκτὼ χρόνια φυλάκισης σὲ διάφορα φρούρια παραδίδεται στὴν τσαρικὴ κυβέρνηση τοῦ Ἀλέξανδρου Β'. Ἀνάμεσα σὲ δυὸ φρουρούς, ὁ Μπακούνιν ἀκολουθεῖ τὸ δρομολόγιο τῆς ὀδύνης: Ὄμσκι, Τόμσκι (ὅπου παντρεύεται μιὰ νεαρὴ Πολωνέζα), Ἰρκούτσκι. Τέσερα χρόνια ὑπομονῆς καὶ ἀναμονῆς. Ὕστερα, μιὰ ὡραία μέρα, ἐπω-

φελούμενος άπό τή λίγη έλευθερία πού άπολάμβανε στίς όχθες τής λίμνης Βάϊκάλης, δραπετεύει γιά τίς άκτές τής θάλασσας τοῦ 'Οκάτσκι. Χάρη στό θάρρος του, τήν τύχη καί ταύς καλούς άνέμους, έφθασε στή Γιοκοχάμα, έπειτα στό Σάν ΦραντΖίσκο, στόν ίσθμό τοῦ Παναμᾶ, στή Νέα 'Υόρκη. Μετά τόν Είρηνικό 'Ωκεανό, περνάει τόν 'Ατλαντικό καί ξεμπαρκάρει στίς 14 Δεκεμβρίου 1862 ατό Λονδίνα, που τόν περίμεναν οί φίλοι του. 'Η πιό μεγάλη άπόδραση τής ιστορίας!

'Ο Μπακούνιν ἦταν μαθητής τοῦ Προυντόν καί υίοθέτησε τίς άντιλήψεις του γιά μιά άταξική κοινωνια στηριγμένη σέ έλεύθερους παραγωγικούς συνεταιρισμούς, άλλά ταυτάχρονα ξεχώριαε τήν θέση του εγκαταλείποντας τή γραμμή τής βαθμιαίας κατάργησης τοῦ κράτους καί καλλιεργώντας τήν ίδέα τοῦ κρατικοῦ έκμηδενισμοῦ διά μέσου τής έξέγερσης καί τής έπαναστασης. Κηρύσσοντας ότι ό μόνος τρόπος τής έργατικής οίκονομικής χειραφέτησης είναι έκεϊνος πού παντρεύεται τήν πρακτική, θεβαιώνει ότι έφ' όσον δέν γίνεται έξέγερση, ή όδός είναι μία: «έκείνη τής συναδελφικής πάλης τῶν έργατῶν ένάντια στά άφεντικά. Είναι οί συντεχνίες, ή όργάνωση καί ή συνένωση τῶν ταμείων τής άντίστασης». "Ετσι ό Μπακούνιν γίνεται ό ούσιαστικός ίδρυτής τοῦ Ισχυροῦ αναρχοσυνδικαλιστικοῦ κινήματος πού θά διαδραματίσει πρωτεύοντα ρόλο στίς κατοπινές εύρωπαϊκές Ζυμώσεις.

Τό ιδεολογικό πιστεύω τοῦ Μπακούνιν, ξετυλίγεται ξεκάθαρα μέσα απο μιά άδιάλλακτη πολεμική του ατό βιβλίο «Θεός καί Κράτος», πού εκδόθηκε τό 1882. Μεσα άπ' τίς γραμμές τοῦ κειμένου αύτοῦ έξαπολύεται μιά πρωταφανής σέ διαύγεια καί έπιχειρηματολογική Ζωτικότητα επίθεση ένάντια ατό κροτος καί τή θρησκεία «θεμέλια τής έργατικής ύποδούλωσης καί εξαθλίωσης, έχθρούς τής έπιστημονικής σκέψης καί αύθαίρετους λογοκριτές-εύνουχιστές τής λαϊκής έκφρασης».

Προικισμένος μέ άστείρευτη ένεργητικότητα καί μαχητικότητα, ό Μπακούνιν άποκτάει πολλούς οπαδούς στήν 'Ιταλία, 'Ισπανία, Νότια Γαλλία, γαλλική 'Ελβετία, Ρωσία καί 'Ενωμένες Πολιτείες. Στό εύρωπαϊκό προσκήνιο έπιστρέφει αποφασιστικά τό Σεπτέμβρη τοῦ 1867 στά Συνέδριο τής Γενεύης. 'Ανεβαίνοντας στό βῆμα, άνάμεσα στά χειροκροτήματα, καταγγελλει τίς άρχές τοῦ έθνισμοῦ καί τοῦ συγκεντρωτι-

κοῦ κράτους: «κάθε γραφειοκρατικό κράτος εἶναι καθ' ἑαυτό δεσποτικό. Ὁ κρατικός ἀποκεντρωτισμός εἶναι ἀπαραίτητος. Ἀναγνωρίστε σὲ κάθε ἐπαρχία, ἀκόμη καὶ σὲ κάθε χωριό, τὸ δικαίωμα νὰ ἀποκεντρώνεται».

Ἀργότερα πηγαίνει στὴν Ἑλβετία ὅπου προσχωρεῖ στὴν ἀστική ὀργάνωση Συνασπισμός τῆς Εἰρήνης καὶ τῆς Ἐλευθερίας καὶ ἐκλέγεται μέλος τῆς κεντρικῆς ἐκτελεστικῆς ἐπιτροπῆς. Ὁ Μπακούνιν πίστεψε γιὰ μιὰ στιγμὴ στὴ δυνατότητα νὰ χρησιμοποιήσει γιὰ τὰ ἐπαναστατικά του σχέδια αὐτούς τούς ἀστούς δημοκράτες τούς τόσο ἀόριστα σοσιαλιστές. Τὸν Ἰούνη τοῦ 1868, μετὰ ἀπὸ δική του πρόταση, ἡ ἐκτελεστική ἐπιτροπή προσθέτει στὴ διακήρυξή της τὴν ἀκόλουθη παράγραφο:

«Ὁ Συνασπισμός βεβαιώνει... ὅτι τό σημερινό οἰκονομικό σύστημα πρέπει νὰ ἀλλάξει ριζικά, ἂν θέλουμε νὰ φθάσουμε σὲ μιὰ δίκαιη κατανομή τοῦ πλούτου, τῆς ἐργασίας, τῆς σχόλης, τῆς ἐκποίδευσης, προϋπόθεση ἀπαραίτητη γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῶν ἐργατικῶν τάξεων καὶ τὴν κατάργηση τοῦ προλεταριάτου. Ὁ Συνασπισμός διαμαρτύρεται γιὰ κάθε ἀπόπειρα κοινωνικῆς ἀλλογῆς, ποὺ γίνεται ἀπὸ μιὰ ὁποιαδήποτε δεσποτική ἐξουσία».

Στὸ δεύτερο συνέδριο τοῦ Συνασπισμοῦ γιὰ τὴν Εἰρήνη καὶ τὴν Ἐλευθερία ποὺ ἔγινε στὴ Βέρνη τὸ Σεπτέμβρη τοῦ 1868, ὁ Μπακούνιν καὶ οἱ φίλοι του δοκίμασαν νὰ ἐπιβάλουν ἀποφάσεις καθαρά σοσιαλιστικές. Κηρύχνεται «κολλεκτιβιστής» καὶ ἀπαιτεῖ «τὴν οργονωση τῆς κοινωνίας καὶ τῆς κοινῆς ἤ κοινωνικῆς ἰδιοκτησίας ἀπὸ κατω πρὸς τα πάνω μὲ τὴν ὁδὸ τῶν ἐλεύθερων συνεταιρισμῶν καὶ ὄχι ἀπὸ τὸ πάνω πρὸς τὰ κάτω μὲ τὴν ὁδὸ κάποιας ἐξουσίας ὁποιας κι ἂν εἶναι.. »

Περνώντας στὴ μειοψηφία μετὰ ἀπὸ μιὰ ἀξιομνημόνευτη συζήτηση, ὁ Μπακούνιν καὶ οἱ φίλοι του ἀποφάσισαν νὰ ἀποχωρήσουν ἀπ' τὸ Συνασπισμὸ καὶ νὰ ἱδρύσουν τὴ «Διεθνὴ Συμμαχία τῆς σοσιαλιστικῆς δημοκρατίας», γνωστὴ ἁπλῶς σὰν Συμμαχία. Σ' αὐτό τὸ πεδίο, ὁ Μπακούνιν αναπτύσσει τὸ ἐπαναστατικό του πρόγραμμα. Ζητεῖ τὴν κατάργηση τῆς θρησκευτικῆς λατρείας, τὴν κυριαρχία τῆς ἐπιστήμης, τὴν πολιτική, οἰκονομικὴ καὶ κοινωνικὴ ἰσότητα τῶν τάξεων, τὴν κατάργηση τοῦ κληρονομικοῦ δικαιώματος καὶ τὴν ἀπόριψη «κάθε εἴδους πολιτικῆς δράσης, ἔξω ἀπ' ἐκεῖνες ποὺ ἔχουν σὰν ἄμεσο σκοπὸ τὸ θρίαμβο τῆς

ἐργατικῆς ὑπόθεσης στὸν ἀγώνα της ἐνάντια στὸ κεφάλαιο». Κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τῆς ἀβέβαιης πολιτικῆς κατάστασης στὴν Εὐρώπη οἱ ἰδέες τοῦ Μπακούνιν βρίσκουν μεγάλη ἀπήχηση ἀνάμεσα στὶς ἐργατικὲς μάζες καὶ ἐξαπλώνονται ταχύτατα, κυρίως στὶς χῶρες μὲ λιγότερο ἀναπτυγμένη βιομηχανία.

Ὁ Μπακούνιν εἶχε γίνει πολὺ δημοφιλὴς στοὺς κόλπους τῶν γενοβέζικων τμημάτων τῆς Διεθνοῦς· κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδρασή του, τὸν Σεπτέμβρη τοῦ 1868, μιὰ ἐπανάσταση ἐκθρονίζει ἀπ' τὴν Ἱσπανία τὴν Ἰσαβέλλα. Ἡ «Συμμαχία» ἐμφανίζεται πιὰ σὰν «τμῆμα τοῦ Διεθνοῦς Σωματείου τῶν Ἐργατῶν» καὶ ζητᾶ τὴν εἰσδοχή της στὸ γενικὸ Συμβούλιο τοῦ Λονδίνου.. Ὁ Μπακούνιν ἔγραψε τότε στὸν Μάρξ ὅτι ἀποφάσισε νὰ βαδίσει μαζί του «στὸ μεγάλο δρόμο τῆς οἰκοναμικῆς ἐπανάστασης... Ἡ πατρίδα μου τώρα εἶναι ἡ Διεθνὴς ποὺ ἕνας ἀπ' τοὺς κύριους θεμελιωτές της εἶσαι σύ. Βλέπεις λοιπόν, ἀγαπητὲ φίλε, ὅτι εἶμαι ὀπαδός σου καὶ εἶμαι γι' αὐτὸ περήφανος». Καὶ τοῦ στέλνει τὶς ὁμιλίες του στὸ συνέδριο τῆς Βέρνης (γράμμα τῆς 22 Δεκέμβρη 1868).

Τὴν ἴδια μέρα τὸ γενικὸ Συμβούλιο τοῦ Λονδίνου ἀρνεῖται «τὴν παρουσία δεύτερου σώματος ποὺ νὰ κινεῖται ἔξω ἀπ' τὸ Διεθνὲς Σωματεῖ τῶν Ἐργατῶν» καὶ προτείνει νὰ μποῦν τὰ μέλη τῆς «Συμμαχίας» στη Διεθνὴ κατὰ τομεῖς. Ὁ Μπακούνιν δέχεται καὶ διαλύει τὴν ὀργάνωσή του. Ὄντας ἀποφασιστικὸς καὶ πολὺ ἱκανὸς ἀγωνιστής, δὲν ἀργεῖ νὰ κάνει αἰσθητὴ τὴν παρουσία του σὰν ἐκπρόσωπος τοῦ ἀναρχικοῦ ρεύματος καὶ γίνεται ὁ βασικὸς ἀνταγωνιστὴς τῆς τάσης τοῦ ἐπιστημονικοῦ καὶ κομματικοῦ σοσιαλισμοῦ ποὺ ἀντιπροσώπευε ὁ Μάρξ. Ἡ οξεία διαμάχη μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν ὁμάδων, σφραγίζει ἀνεξίτηλα τὴ Διεθνὴ καὶ προκαλεῖ τελικὰ τὴ διάσπασή της. Τὰ κύρια σημεῖα διαφωνίας περιστρέφονται γύρω ἀπὸ τὸν πολιτικὸ ἀγώνα τῆς ἐργατικῆς τάξης, τὴ δικτατορία τοῦ προλεταριάτου καὶ τὸ προλεταριακὸ κόμμα.

Στὸ Συνέδριο τῆς Βασιλείας ὁ Μπακούνιν διαφωνεῖ ριζικὰ μὲ τὸν Μάρξ στὸ θέμα τοῦ κληρονομικοῦ δικαιώματος. Ὁ τελευταῖος ὑποστήριζε ὅτι τὸ κληρονομικὸ δικαίωμα ὄντας ἀποτέλεσμα καὶ ὄχι αἰτία τοῦ καπιταλιστικοῦ συστήματος δὲν μποροῦσε νὰ γίνει ἀφετηρία γιὰ τὴν κατάργηση τοῦ καπιταλισμοῦ καὶ ὅτι κάθε παρόμοια ἀπόπειρα θὰ ἦταν ὄχι

μονάχα λανθασμένη θεωρητικά, ἀλλὰ καὶ πρακτικὰ ἀντιδραστική. Ὕστερα ἀπὸ πεισματώδεις συζητήσεις, τὸ θέμα μπαίνει σὲ ψηφοφορία καὶ ἡ ἄποψη τοῦ Μπακούνιν δικαιώνεται πανηγυρικά. Αὐτή του ἡ νίκη τὸν μεταφερει στὰ κέντρα ὅλων τῶν ἀντιπολιτευομένων στοιχείων τῆς Διεθνοῦς.

Ἡ Κομμούνα τοῦ Παρισιοῦ ἀποτελεῖ καινούργιο ἀντικείμενο διένεξης. Οἱ μὲν μαρξιστὲς ὑποστηρίζουν ὅτι δικαιώθηκε ἡ γενική τους πολιτική γραμμή, ἐνῶ οἱ μπακουνιστὲς θεωροῦσαν τὴν Κομμούνα σὰν ἐπιβεβαίωση τῆς θεωρίας τοῦ αὐθόρμητου, παίρνοντας σὰν βάση τὴν αὐθόρμητη ἐξέγερση τῶν ἐργατῶν τοῦ Παρισιοῦ καὶ τῶν ἄλλων γαλλικῶν πόλεων.

Τελικὰ ὁ ἀνταγωνισμὸς φθάνει στὸ κατακόρυφό του στὰ συνέδριο τῆς Χάγης (1872) ὅπου διαγράφεται ὁ Μπακούνιν καὶ πολλὰ μέλη τοῦ ἀναρχικοῦ κινήματος. Ἡ διάλυση τῆς Διεθνοῦς εἶναι πιὰ γεγονός. Οἱ ἀναρχικοὶ δὲν ἀναγνωρίζουν τὶς ἀποφάσεις τοῦ Συνεδρίου τῆς Χάγης καὶ συνεχίζουν τὴ δράση τους.

Ὁ Μπακούνιν συνεχίζει νὰ μάχεται μέχρι τὸ θάνατό του, στὰ 1876 χωρὶς νὰ σταματήσει οὔτε στιγμὴ νὰ γράφει, νὰ ὀργανώνει νὰ παροτρύνει. Ἡ ἐπιβολή του καὶ ἡ ἀγωνιστικότητά του παραμένουν παροιμιώδεις, τὰ δὲ κείμενά του ὅλα μισοτελειωμένα καὶ χωρὶς ἀναλογικὴ ἀρχιτεκτονική, ἐξακολουθοῦν νὰ εἶναι ἐπίκαιρα καὶ ζωντανά.

Τὰ κείμενα ποὺ παρουσιάζονται, δημοσιεύθηκαν στὴν ἐφημερίδα Ἐγκαλιτὲ τῆς ὁποίας ἡ ἵδρυση ἀποφασίστηκε ατὸ πρῶτο Συνέδριο τῆς γαλλόφωνης Ὁμοσπονδίας τῆς Διεθνοῦς (2 ἕως 4 Ἰανουαρίου 1869)

Τὸ σπουδαιότερο ἔργο του σὰν δημοσιογράφος, ὁ Μπακούνιν τὸ ἐμπιστεύεται στὴν Ἐγκαλιτέ, ὅπου ἀναπτύσσει πάμπολλα θέματα μὲ αχετικὴ διεξοδικότητα, ἐρεθιζόμενος ὄχι μόνο ἀπὸ γεγονότα τῆς ἐποχῆς του, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἐπίμαχα προβλήματα τοῦ σοσιαλισμοῦ. Ἔτσι, στὶς 4 Σεπτέμβρη 1869 δημοσιεύει ἕνα ἄρθρο «περὶ συνεργασίας» ὅπου ἀποκρούει «μιὰ τμηματικὴ ἀπελευθέρωση τοῦ προλεταριάτου, δηλαδὴ τὴ δημιουργία μιᾶς καινούργιας τάξης ποὺ μὲ τὴ σειρά της θὰ γινόταν καταπιεστική», ἐνῶ

ἀργότερα, τὸ 1872, ἐπανέρχεται κατηγορώντας τοὺς μαρξιστὲς ὅτι ἐπιδιώκουν συνειδητὰ σχίσμα στὸ προλεταριάτο. Στὸ μεταξὺ διάστημα, καὶ ἰδίως μετὰ τὸν Ἀπρίλη τοῦ 1869, δημοσιεύει πάρα πολλὰ ἐνδιαφέροντα κομμάτια στὸ ὁποῖο ἀποδείχνεται ὄχι μόνο διορατικὸς ἀλλὰ καὶ γνώστης τῆς διαλεκτικῆς.

Στὰ παγκόσμιο ἀντιεξουσιαστικὸ κίνημα ὁ Μιχάλης Μπακούνιν κατέχει μιὰ ἀρκετὰ ἀξιόλογη θέση. Ἔχουμε τὴ γνώμη ὅτι χωρὶς νὰ εἶναι ὁ μοναδικὸς ἐκφραστής του καὶ ἀλάνθαστος ὁδηγητής του ἀξίζει πάρα πολὺ νὰ μελετηθεῖ σὰν μιὰ γνήσια ἐπαναστατικὴ προσωπικότητα. Τὸ βιβλίο αὐτὸ βοηθάει στὴ γνωριμία μαζί του γιὰ νὰ μπορέσουμε νὰ τὸν κρίνουμε καλύτερα.

ΑΘΗΝΑ — Σεπτέμβρης 1975

Δυὸ λόγια στοὺς νεαροὺς Ρώσους ἀδελφούς μου

Ξεσηκώνεστε πάλι. Δὲν κατόρθωσαν λοιπὸν νὰ σᾶς θάψουν. Αὐτὸ τὸ καταστρεπτικὸ πνεῦμα τοῦ Κράτους ποὺ σᾶς ἐρεθίζει δὲν εἶναι συνεπῶς τὸ ἐφήμερο προϊὸν μιᾶς νεανικῆς ἔξαρσης, ἀλλὰ ἡ ἔκφραση μιᾶς ζωτικῆς ἀνάγκης καὶ ἑνὸς ἀληθινοῦ πάθους. Ξεπηδᾶ ἀπ' τὰ ἴδια τὰ βάθη τῆς λαϊκῆς ζωῆς.

Ἂν οἱ ἐπαναστατικές σας τάσεις δὲν ἦταν παρὰ μιὰ ἀρρώστια ἐξωτερική, περαστική, ἢ ἁπλὴ φαγούρα μιᾶς κενοδοξίας νέων ἀνθρώπων, τὰ ἡρωικὰ μέσα ποὺ ἡ πατρική μας κυβέρνηση χρησιμοποίησε γιὰ νὰ σᾶς θεραπεύσει θὰ εἶχαν ἀπὸ πολὺ καιρὸ στεφθεῖ μὲ ἐπιτυχία. Ἐδῶ καὶ καιρό, μὲ τὸ νὰ παραιτηθεῖτε ἀπὸ τὴν ἐπικίνδυνη μανία τῆς σκέψης, μὲ τὸ νὰ παραιτηθεῖτε ἀπὸ κάθε ἀνθρώπινο ποὺ ὑπάρχει στὸν ἄνθρωπο, θὰ εἴχατε καταντήσει, ἀνάμεσα σ' αὐτὸ τὸν ὄχλο τῶν κυβερνητικῶν καὶ τιτλούχων ζώων, ποὺ ληστεύουν τὸ λαὸ καὶ ποὺ καταβροχθίζουν τὴ χώρα, ζῶα καὶ οἱ ἴδιοι. Θὰ εἴχατε ἀνάγκη ἀπὸ τὸν τίτλο τοῦ πατριώτη τῆς Α ὐ τ ο κ ρ α τ ο ρ ί α ς π α σ ῶ ν τ ῶ ν Ρ ω σ ι ῶ ν.

Ἡ ἀταξικὴ καὶ μορφωμένη νεολαία τῆς Ρωσίας, ἂν καὶ τόσο νέα, ἔχει ἤδη σηκώσει πολλὲς θύελλες. Στὶς μέρες μας, κάτω ἀπὸ τὸ ἁπλοϊκὰ δεσποτικὸ πολίτευμα τοῦ αὐτοκράτορα Νικολάου, γιὰ νὰ περάσει κανεὶς τὶς μισὲς δοκιμασίες ἀπ' ὅσες τραβᾶτε ἐσεῖς αὐτὰ τὰ τελευταῖα ὀκτὼ - ἐννιὰ χρόνια, θὰ χρειαζόταν εἴκοσι καὶ περισσότερα χρόνια.

Μετὰ τὶς πυρκαγιὲς τοῦ 1861, τόσο κατὰ τὴ διάρκεια τῆς πολωνικῆς ἐξέγερσης ὅσο καὶ κατόπιν, καὶ ἰδίως μετὰ τὴν ἀπόπειρα ποὺ ἔγινε ἀπὸ τὸν Καταχόσωφ, αὐτὸς ὁ καλὸς αὐτοκράτορας Ἀλέξανδρος δὲν τσιγκουνεύτηκε τὶς προσπάθειές του γιὰ νὰ συμπληρώσει τὴν πολιτική σας μόρφωση. Ἐνθαρρυμένος, παροτρυμέ-

νος ἀπ' ὅλη τὴν π α τ ρ ι ω τ ι κ ὴ μας λογοτεχνία, ἀπὸ τοὺς σλαβόφιλους* καὶ τοὺς πανσλαβιστές, ἀπὸ τοὺς θιασῶτες τοῦ ἀστικοῦ πολιτισμοῦ τῆς Δύσης ἐξ ἴσου, ἀπὸ τοὺς καλλιεργητὲς καὶ τοὺς φιλελεύθερους ἐπίσης, χρησιμοποίησε πλατιὰ ἐναντίον σας ὅλα τὰ μέσα ποὺ τοῦ κληροδότησαν οἱ Τάρταροι καὶ ποὺ ἀργότερα τελειοποιήθηκαν τόσο πολὺ ἀπ' τὴ γραφειοκρατικὴ ἐπιστήμη τῶν Γερμανῶν: ραβδί, βίτσα, βασανιστήρια, θάνατος στὴ ἀγχόνη καὶ θάνατος ἀπὸ πείνα, ἰσόβια κάθειρξη, μαζικὲς ἐξορίες καὶ καταναγκαστικὰ ἔργα, τὰ χρησιμοποίησε ὅλα γιὰ νὰ σταθμίσει τὴ δύναμή σας, τὴν ἐπίμονη θέλησή σας, τὴν πίστη σας γιὰ τὰ δίκια τοῦ λαοῦ.

Τίποτα δὲν σᾶς λύγισε· κρατηθήκατε, ἄρα εἶστε δυνατοί. Πολλοὶ ἀπ' τοὺς συντρόφους σας ἀφανίστηκαν. Ἀλλὰ γιὰ κάθε θῦμα ποὺ θαβόταν, δέκα καινούργιοι μαχητὲς ἔβγαιναν ἀπ' τὴ γῆ... Συνεπῶς, τὸ τέλος τῆς αἰσχρῆς αὐτῆς Αὐτοκρατορίας πασῶν τῶν Ρωσιῶν εἶναι κοντά.

Ἀπὸ ποῦ παίρνετε τὴ δύναμη καὶ τὴν πίστη σας; Μιὰ πίστη χωρὶς θεό, μιὰ δύναμη χωρὶς προσδοκία, χωρὶς προσωπικοὺς στόχους! Ποῦ βρίσκετε αὐτὴν τὴ δύναμη νὰ καταδικάσετε συνειδητὰ ὁλόκληρη τὴν ὕπαρξή σας σὲ ἀνυπαρξία, καὶ νὰ ἀντιμετωπίσετε τὰ βασανιστήρια καὶ τὸ θάνατο χωρὶς ματαιότητα καὶ χωρὶς κούφια λόγια; Ποῦ εἶναι ἡ πηγὴ αὐτοῦ τοῦ ἀνάλγητου λογισμοῦ τῆς καταστροφῆς, αὐτῆς τῆς ψυχρὰ παθιασμένης ἀπόφασης ποὺ μπροστά της τὸ πνεῦμα φοβᾶται καὶ τὸ αἷμα παγώνει στὶς φλέβες τῶν ἀντιπάλων μας; Ἡ ἐπίσημη καὶ ἀνεπίσημη λογοτεχνία μας, ποὺ ζητᾶ νὰ ἐκφράσει τὴ σκέψη τοῦ ρωσικοῦ λαοῦ, σταμάτησε κατατρομαγμένη μπροστά σας. Δὲν καταλαβαίνει πιὰ τίποτα.

Ἂν εἴσαστε πιστοὶ δοῦλοι τοῦ αὐτοκράτορα καὶ τοῦ κράτους, σπιοῦνοι, δήμιοι, κλέφτες δημόσιοι ἢ ἰδιωτικοί, μὲ διαρρήξεις ἢ ὄχι, λογικοὶ φουκαράδες, χαμερπεῖς φιλελεύθεροι, φονιάδες τῶν ἀγροτῶν ἢ τῶν Πολωνῶν, ἂν εἴχατε ξεπαστρέψει χιλιάδες ἢ δεκάδες

* Ἐχθροὶ τῆς ξένης πολιτικῆς στὴ Ρωσία.

χιλιάδων ἀνθρώπινες ὑπάρξεις, αὐτὴ ἡ ἀκριβή μας λογοτεχνία θὰ σᾶς εἶχε καταλάβει καὶ ἀμνηστεύσει, καὶ ἂν εἴχατε λιγάκι τὰ μέσα καὶ τὴ θέληση νὰ ἀποδείξετε τὴν ἐκτίμησή σας στοὺς συντάκτες τῶν ἐφημερίδων, θὰ σᾶς εἶχαν ἀνακηρύξει σωτῆρες τῆς Αὐτοκρατορίας, ὅπως ἀκριβῶς ἔκαναν καὶ γιὰ τὸν Μουράβιεφ τὸν Ἀγχονιστή. Ὅλ' αὐτά, στὸ βυζαντινοταρταρικὸ καὶ γερμανο-γραφειοκρατικὸ πολιτισμό μας, εἶναι πράγματα συνηθισμένα· ὅλ' αὐτὰ δὲν εἶναι ἀντίθετα στὸν κυβερνητικὸ καὶ ὑπηρετικὸ πατριωτισμὸ τῆς Αὐτοκρατορίας Πασῶν τῶν Ρωσιῶν.

Ἂν εἴσασταν μιὰ ἰδανικὴ νεολαία, συντηρητικὴ ἢ συναισθηματική, ἂν διασκεδάζατε μὲ τὸ νὰ νὰ ὀνειρεύεστε τὴν ἐπιστήμη καὶ τὴν τέχνη, τὴν ἐλευθερία τῆς ἀνθρωπότητας στὴ θεωρία βέβαια, στὶς συζητήσεις σας ἢ στὰ βιβλία, θὰ σᾶς ἀμνήστευαν καὶ τότε· διότι οἱ ἀξιοπρεπεῖς βετεράνοι τῆς ἐξευτελισμένης αὐτῆς λογοτεχνίας ὑπῆρξαν ἐξ ἴσου νέοι. Κι αὐτοὶ ὀνειρεύτηκαν καὶ δὲν ἦσαν ἀκόμη παρὰ φοιτητές. Ἐνθουσιασμένοι ἀπὸ τὶς ὡραῖες θεωρίες, ὁρκίστηκαν ἐπίσης νὰ ἀφιερώσουν τὴ ζωή τους στὴ λατρεία τοῦ ἰδανικοῦ, στὰ εὐγενῆ ἀνδραγαθήματα, στὴν ὑπηρεσία τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἀνθρωπότητας. Ἔπειτα ἦρθε ἡ ἐμπειρία, μιὰ ἐμπειρία ἀποχτημένη στὸν πιὸ ποταπὸ κόσμο ποὺ θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ φανταστεῖ, καὶ κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τοῦ κόσμου αὐτοῦ, ἔγιναν αὐτὸ ποὺ εἶναι: κανάγιες. Ὡστόσο θυμοῦνται μὲ τρυφερότητα τὰ ὄνειρα τῆς νεότητάς τους, καὶ θὰ εἶχαν συγχωρήσει τὰ δικά σας μὲ ἀκόμη μεγαλύτερη εὐχαρίστηση ἂν ἦταν πεισμένοι ὅτι κάτω ἀπ' τὴν ἴδια ἐμπειρία καὶ τὴν ἐπίδραση τῆς ἴδιας πραγματικότητας, δὲν θὰ ἀργούσατε ἀναμφίβολα νὰ γίνετε ἀκόμη περισσότερο κακοῦργοι ἀπ' τοὺς ἴδιους.

Αὐτὸ ποὺ δὲν θὰ σᾶς συγχωρήσουν ποτέ, εἶναι τὸ ὅτι δὲν θέλετε νὰ εἶστε οὔτε κλέφτες οὔτε ὁραματιστές. Περιφρονεῖτε τόσο τὸ μισητὸ αὐτὸ κόσμο τοῦ ὁποίου ἡ πραγματικότητα σᾶς καταπιέζει, ὅσο καὶ τὸν ἰδανικὸ κόσμο, ποὺ ἕως τώρα χρησίμευε σὰν καταφύγιο στὶς καθαρὲς ψυχές, ἐνάντια στὶς ἀτιμίες τῆς πραγματι-

κότητας. Νὰ τί φοβίζει τὴν πατριωτική μας λογοτεχνία. Δὲν ξέρει οὔτε τί θέλετε οὔτε ποῦ πᾶτε.

Πάνω στὸν τρόμο τους, οἱ κ.κ. συντάκτες τῶν ἐφημερίδων τοῦ Σαὶντ-Πέτεμπουργκ καὶ τῆς Μόσχας, βρῆκαν ἕνα σόφισμα. Ἀποφάσισαν ὁμόφωνα ὅτι ἡ κίνηση τῆς ρωσικῆς αὐτῆς νεολαίας ἔχει τὶς πηγές της στὶς πολωνικὲς δολοπλοκίες. Δὲν μποροῦσαν νὰ φανταστοῦν τίποτα πιὸ δειλό, τίποτα πιὸ ἠλίθιο!

Δὲν ὑπάρχει πιὸ ἄτιμη καὶ πιὸ ὠμὴ ἀνανδρία ἀπὸ τὸ νὰ ἐρεθίζεις τὸν κακοῦργο ἐνάντια στὸ θῦμα ποὺ βασανίζει! Κι ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, πρέπει κανεὶς νὰ εἶναι πολὺ ἠλίθιος γιὰ νὰ μὴ βλέπει τὴν ἄβυσσο ποὺ χωρίζει τὸ πρόγραμμα τῆς μεγαλύτερης μερίδας τῶν πολωνῶν πατριωτῶν ἀπὸ τὸ πρόγραμμα τῆς νεολαίας μας, ποὺ εἶναι ἀντιπρόσωπος τῆς σοσιαλιστικῆς καὶ ἐπαναστατικῆς ἰδέας τοῦ ρωσικοῦ λαοῦ.

Ἀνάμεσα στὴν πλειοψηφία τῶν πολωνῶν πατριωτῶν, καὶ σὲ μᾶς δὲν ὑπάρχει τίποτα κοινό, παρὰ μονάχα ἕνα αἴσθημα, ἕνας σκοπός: Εἶναι τὸ μίσος ἐνάντια στὴν Αὐτοκρατορία πασῶν τῶν Ρωσιῶν καὶ ἡ στέρια θέληση νὰ τὴν καταστρέψουμε ὅσο πιὸ γρήγορα μποροῦμε. Αὐτὸ εἶναι τὸ μόνο σημεῖο ποὺ συμφωνοῦμε. Ἀκόμη ἕνα βῆμα μπροστὰ καὶ μεταξύ μας ἀνοίγεται ἡ ἄβυσσος: θέλουμε τὴν ὁριστικὴ κατάλυση ὅλων ἐκείνων τῶν στοιχείων ποὺ ἀποτελοῦν τὸ κράτος, τόσο μέσα στὴ Ρωσία ὅσο καὶ ἔξω ἀπ' αὐτή· οἱ Πολωνοὶ δὲν ἐργάζονται παρὰ γιὰ τὴν ἀνασύσταση τοῦ ἱστορικοῦ τους κράτους.

Γιὰ μᾶς, τὸ ὄνειρο τῶν Πολωνῶν δὲν εἶναι καλό. Διότι κάθε κράτος, ὅσο φιλελεύθερες καὶ δημοκρατικὲς κι ἂν εἶναι οἱ ἀρχές του, συντρίβει τὶς λαϊκὲς μάζες ποὺ ἐργάζονται πρὸς ὄφελος μιᾶς μειοψηφίας ποὺ δὲν ἐργάζεται. Οἱ Πολωνοὶ ὀνειρεύονται τὸ ἀδύνατο, γιατὶ στὸ μέλλον τὰ κράτη δὲν θὰ ἀνασυγκροτοῦνται, θὰ γκρεμίζονται ἐξαφανισμένα ἀπὸ τὴν χειραφέτηση τῶν μαζῶν αὐτῶν· χωρὶς νὰ τὸ ξέρουν, καὶ ἀναμφίβολα χωρὶς νὰ τὸ θέλουν, ὀνειρεύονται λοιπὸν μιὰ καινούργια σκλαβιὰ γιὰ τὸ λαό τους. Καὶ ἂν κατόρθωναν νὰ πραγματοποιήσουν αὐτὸ τὸ ὄνειρο, ὄχι μὲ τὴν

λαϊκή δύναμη, πού δὲν θὰ συγκατάνευε χωρὶς ἀμφιβολία, ἀλλὰ μὲ τὶς ξένες μπαγιονέττες, θὰ γινόντουσαν τὸ ἴδιο ἐχθροὶ σὲ μᾶς ὅσο καὶ στὸ λαό τους πού θὰ καταπίεζαν.

Θὰ τοὺς πολεμήσουμε λοιπὸν στὸ ὄνομα τῆς κοινωνικῆς ἐπανάστασης καὶ τῆς ἐλευθερίας ὅλου τοῦ κόσμου. Ἀλλὰ μέχρι τότε εἴμαστε φίλοι τους καὶ ὀφείλουμε νὰ τοὺς βοηθήσουμε, γιατὶ ὁ σκοπός τους, ἡ καταστροφὴ τῆς Αὐτοκρατορίας πασῶν τῶν Ρωσιῶν, εἶναι καὶ δικός μας σκοπός.

Γιὰ τοὺς ρωσικοὺς λαούς, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄλλους, πού εἶναι σήμερα αἰχμαλωτισμένοι στὴν αὐτοκρατορία πασῶν τῶν Ρωσιῶν, δὲν ὑπάρχει πιὸ ἐπικίνδυνος ἐχθρός, πιὸ θανάσιμος, ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἴδια τὴν αὐτοκρατορία.

Οἱ Πολωνοὶ πατριῶτες δὲν τὸ κατάλαβαν ποτέ, καὶ γι' αὐτὸ ἡ ἐπίδρασή τους στὸ ἐπαναστατικὸ κίνημα τῆς Ρωσίας ἔμεινε διακοσμητική. Αὐτὸ εἶναι βλαβερό, γιατὶ θὰ ἦταν φανερὸ πλεονέκτημα γι' αὐτούς, ὅπως καὶ γιὰ μᾶς, τὸ νὰ ἄξιζαν πραγματικὰ τὶς κατηγορίες τοῦ ρωσικοῦ τύπου καὶ θὰ ὀφείλαμε νὰ συμφωνήσουμε ὅτι κάτι τέτοιο δὲν θὰ συνέβαινε παρὰ μόνο γιὰ τὴν πρώτη πράξη τῆς σλαβικῆς τραγωδίας πού ἀποκαλύπτεται· κάτι πού δὲν θὰ μᾶς ἐμπόδιζε νὰ χωριστοῦμε καὶ νὰ πολεμήσουμε ἀκόμη στὶς ἑπόμενες τρεῖς πράξεις, ὑπὸ τὸν ὅρο ὅμως, νὰ μᾶς συμφιλίωνε στὴν πέμπτη.

Ὄχι, δὲν εἶναι ἡ ἐπίδραση τῶν πολωνικῶν ἐνεργειῶν, εἶναι μιὰ δύναμη πού γιγαντώθηκε ἀρκετὰ διαφορετικὰ καὶ πού ξεσηκώνει καὶ συνταράσσει τὴ ρωσικὴ νεολαία: ε ἶ ν α ι τ ὸ ξ ύ π ν η μ α τ ῆ ς λ α ϊ κ ῆ ς ζ ω ῆ ς.

Ἡ τωρινὴ βασιλεία προσφέρει μιὰ ἀξιοπρόσεκτη ὁμοιότητα μὲ τὴ βασιλεία τοῦ τσάρου Ἀλέξιου, πατέρα τοῦ Μεγάλου Πέτρου, πού παρ' ὅλη τὴν ἱστορική του ἀγαθότητα, λεηλάτησε καὶ ξυλοκόπησε τὸ λαό, γιὰ τὴν πιὸ μεγάλη δόξα τοῦ κράτους καὶ πρὸς ὄφελος τῆς ράτσας τῶν εὐγενῶν καὶ τῶν γραφειοκρατῶν, ὅ,τι δηλαδὴ γίνεται καὶ σήμερα ἀπὸ αὐτὸν πού ἀποκαλεῖ τὸν ἑαυτό του χειραφετητὴ τῶν ἀγροτῶν, αὐτὸν τὸν ἐξαιρετικὸ αὐτοκράτορα Ἀλέξανδρο Β'...

Ἔτσι καὶ τότε, ὅπως σήμερα, ὁ δυστυχισμένος λαός, καταπο-

νημένος, βασανισμένος, ὑποταγμένος στὴν ἔσχατη μιζέρια καὶ ἀποδεκατισμένος ἀπὸ τὴν πείνα, ἐγκατέλειπε τὰ χωριά του καὶ κατέφευγε στὰ δάση. Ἔτσι καὶ σήμερα, ὅπως τότε, ὅλος αὐτὸς ὁ τεράστιος πληθυσμός, καταλαβαίνοντας ἐπὶ τέλους τὴν αὐτοκρατορικὴ αἰσχροκέρδεια, κινεῖται, μὴ περιμένοντας πιὰ τὴ χειραφέτησή του παρὰ ἀπὸ τὰ κάτω, ἀπ' τὴν ὁδὸ ποὺ τοῦ ὑπέδειξε, ἐδῶ καὶ δύο ἀκριβῶς αἰῶνες, ὁ ἥρωάς του Στένκα Ραζίν.*

Αἰσθανόμαστε τὸ πλησίασμα μιᾶς νέας αἱματηρῆς σύγκρουσης, μιᾶς τελευταίας μάχης μέχρι θανάτου, μεταξὺ τῆς λαϊκῆς Ρωσίας καὶ τοῦ Κράτους.

Ποιός θὰ θριαμβεύσει αὐτὴ τὴ φορά; Ὁ λαὸς χωρὶς ἀμφιβολία. Ὁ Στένκα Ραζὶν ἦταν ἕνας ἥρωας, ἀλλὰ ἦταν μόνος του ἀνάμεσα σ' ὅλους καὶ κάτω ἀπ' ὅλους. Ἡ προσωπική του δύναμη, πραγματικὰ γιγάντια, δὲν ἦταν ἀρκετὴ γιὰ νὰ ἀντισταθεῖ στὴ δύναμη τοῦ Κράτους, ποὺ σὲ μεγάλο μέρος εἶχε ἤδη ὀργανωθεῖ. Χάθηκε, κι ὅλα χάθηκαν μαζί του. Θὰ ἦταν διαφορετικὰ σήμερα. Δὲν θὰ ὑπάρξει πιθανῶς ἄλλος ἥρωας τόσο δυνατὸς καὶ τόσο δημοφιλὴς ὅπως ὁ Στένκα Ραζίν, ποὺ συμπύκνωσε ὅλη τὴ δύναμη τῶν ἐπαναστατημένων μαζῶν στὸ ἴδιο μονάχα τὸ πρόσωπό του. Ἀλλὰ θὰ ἀντικατασταθεῖ ἀπὸ αὐτὴ τὴ λεγεώνα τῶν νέων ἀνθρώπων ποὺ δὲν ἔχουν

---

* Στὸ σημεῖο αὐτὸ ὁ Μπακούνιν προσθέτει μιὰ μεγάλη σημείωση γιὰ νὰ ἐξηγήσει στὸ Γάλλο ἀναγνώστη τί ἀκριβῶς ἀντιπροσωπεύει «ἡ γιγάντια αὐτὴ μορφή», ἀφοῦ πρῶτα ἐκθέτει τὴν κατάσταση ποὺ βρισκόταν ὁ ρωσικὸς λαὸς τὸν 17ο αἰώνα.

Ὁ Στένκα Ραζίν, «ἕνας σιδερένιος ἄνθρωπος», ἁπλὸς κοζάκος τοῦ Ντόν, ἐμφανίστηκε στὸ Βόλγα στὰ 1667, στὰ χρόνια τοῦ τσάρου Ἀλέξιου, κατέβηκε μὲ τὴ συμμορία του μέχρι τὴν Κασπία θάλασσα, λεηλάτησε τὶς ἀκτὲς τῆς Περσίας καὶ γυρίζοντας, ξεσήκωσε τὸ λαὸ μεταξὺ τοῦ Ὄκα καὶ τοῦ Βόλγα, σκοτώνοντας τοὺς εὐγενεῖς, τοὺς παπάδες καὶ τοὺς ὑπάλληλους τοῦ τσάρου, κηρύσσοντας τὴν «ἐλεύθερη κοινότητα τῶν χωρικῶν, κατόχων ὅλης τῆς γῆς». Πιάστηκε στὰ 1671 καὶ ἀποκεφαλίστηκε στὴ Μόσχα.

«Ὁ ρωσικὸς λαός, δεισιδαίμονας ἀλλὰ ὄχι καὶ θρησκόληπτος, περιμένει τὴν ἐπιστροφή του τὸ 1870».

τάξη οὔτε ὄνομα καὶ ποὺ τώρα ζοῦνε ἤδη τὴ λαϊκὴ ζωὴ μένοντας στενὰ δεμένοι μεταξύ τους ἀπὸ τὸν ἴδιο λογισμό, τὸ ἴδιος πάθος, καὶ τὸν ἴδιο σκοπό.

Νὰ τὸ ἐχέγγυο τοῦ λαϊκοῦ θριάμβου: ἡ ἑνότητα αὐτῆς τῆς νεολαίας μὲ τὸν λαό.

Αὐτὴ ἡ νεολαία, ἂν εἶναι ἀτράνταχτη καὶ δυνατή, αὐτὸ τὸ ὀφείλει στὸ ὅτι ἀντλεῖ τὴ σκέψη της καὶ τὴν ἀδιάλλαχτη θέλησή της ἀπὸ τὸ λαϊκὸ πάθος. Δὲν ψάχνει θριάμβους προσωπικούς, ἀλλὰ λαϊκούς. Ὁ Στένκα Ραζίν, πίσω ἀπ' αὐτὴν αἰσθάνεται. Καὶ δὲν εἶναι ὁ προσωπικὸς ἥρωας, ἀλλὰ ὁ συλλογικός, δηλαδὴ ὁ ἀήττητος. Θὰ εἶναι ὅλη αὐτὴ ἡ μοναδικὴ νεολαία ποὺ ξαναενώθηκε καὶ ποὺ πάνω της μετεωρίζεται ἤδη τὸ πνεῦμα του.

Νὰ ἡ ἀληθινὴ ἔννοια τοῦ τωρινοῦ κινήματος, φαινομενικὰ ἀρκετὰ ἀθώου, ποὺ παρ' ὅλο τὸ πρόσχημα αὐτῆς ἀκριβῶς τῆς ἀθωότητας, ρίχνει στὸν τρόμο ὅλο τὸν ὑπηρεσιακὸ καὶ πατριωτικὰ λογοτεχνικὸ κόσμο σας.

Φίλοι! Παρατεῖστε λοιπὸν πιὸ γρήγορα αὐτὸν τὸν κόσμο ποὺ εἶναι καταδικασμένος στὴν καταστροφή! Παρατεῖστε αὐτὰ τὰ πανεπιστήμια, αὐτὲς τὶς ἀκαδημίες, αὐτὰ τὰ σχολεῖα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τώρα σᾶς κυνηγᾶνε, καὶ μὲ τὰ ὁποῖα πάντοτε σκόπευαν νὰ σᾶς χωρίσουν ἀπ' τὸ λαό. Πηγαίνετε στὸ λαό. Ἐκεῖ πρέπει νὰ βρίσκεται ἡ καριέρα σας, ἡ ζωή σας, ἡ γνώση σας. Μάθετε ἀνάμεσα σ' αὐτὲς τὶς μάζες μὲ τὰ σκληρημένα ἀπ' τὴ δουλειὰ χέρια πῶς πρέπει νὰ ὑπηρετήσετε τὸ λαϊκὸ σκοπό. Καὶ νὰ θυμᾶστε καλά, ἀδέλφια, ὅτι ἡ μορφωμένη νεολαία δὲν πρέπει νὰ εἶναι οὔτε τὸ ἀφεντικό, οὔτε ὁ προστάτης, οὔτε ὁ εὐεργέτης, οὔτε ὁ δικτάτορας τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ ὁ μαιευτήρας τῆς αὐθόρμητης χειραφέτησής του, αὐτὸς ποὺ θὰ ἑνώνει καὶ θὰ ὀργανώνει ὅλες τὶς προσπάθειες τῶν λαϊκῶν δυνάμεων.

Μὴ μεριμνᾶτε αὐτὴ τὴ στιγμὴ γιὰ τὴ γνώση στ' ὄνομα τῆς ὁποίας θἄθελαν νὰ σᾶς δέσουν, νὰ σᾶς τιμωρήσουν. Αὐτὴ ἡ ὑπηρεσιακὴ ἐπιστήμη πρέπει νὰ πεθάνει μαζὶ μὲ τὸν κό-

σμο πού ύπηρετεί· καί στή θέση της, μιά έπιστήμη καινούργια, όρθολογική καί ζωντανή, θά έμφανιστεί μετά τή νίκη τοϋ λαοϋ, άπό τά ίδια τά βάθη τής άποδεσμευμένης λαϊκής ζωής.

Τέτοια είναι ή πίστη τών καλυτέρων άνδρών τής Δύσης, όπου, όπως άκριβώς καί στή Ρωσία, ό παλιός κόσμος τών κρατών πού είναι θεμελιωμένα πάνω στή θρησκεία, τή μεταφυσική, τή νομομάθεια, τόν άστικό πολιτισμό μέ μιά λέξη, μαζί μέ τό άπαραίτητο συμπλήρωμά του, τό δικαίωμα τής κληρονομικής ίδιοχτησίας καί κεΐνο τής έννομης οικογένειας, γκρεμίζεται έτοιμο νά κάνει θέση στό διεθνή καί έλεύθερα όργανωμένο κόσμο τών έργατών.

Ψεύδονται λέγοντάς σας ότι ή Εύρώπη μένει βυθισμένη σ' ένα βαρύ ύπνο. Συχνά άντίθετα, καί πρέπει στ' άλήθεια νά είναι κανείς κουφός καί τυφλός γιά νά μήν αίσθανθεί καθόλου τά προμηνύματα μιάς ύπέρτατης μάχης.

Όργανωμένος γι' αύτή τή μάχη καί δίνοντας τό χέρι άνάμεσα άπ' τά σύνορα όλων τών κρατών, ό έργατικός κόσμος τής Εύρώπης καί τής 'Αμερικής, σάς καλεΐ σέ μιά άδελφική συμμαχία.

Γενεύη, Μάης τοϋ 1869

Περὶ συνεργασίας

Ποιός πρέπει νὰ εἶναι ὁ χαρακτήρας καὶ ποιά θὰ εἶναι τὰ μέσα τῆς κινητοποίησης καὶ τῆς οἰκονομικῆς ἐξέλιξης τῶν ἐργατῶν τῆς **Διεθνοῦς, πρὶν ἀπ' τὴν** κοινωνικὴ ἐπανάσταση ποὺ θὰ μπορέσει ἀπὸ μόνη της νὰ τοὺς χειραφετήσει μ' ἕνα τρόπο ὁλοκληρωμένο καὶ ὁριστικό; Ἡ ἐμπειρία τῶν τελευταίων ἐτῶν μᾶς ὑποδείχνει δυὸ δρόμους, τὸν ἕνα θετικό, τὸν ἄλλο ἀρνητικό: τὰ ταμεῖα τῆς ἀντίστασης καὶ τοὺς συνεταιρισμούς.

Κάτω ἀπ' τὴ γενικὴ λέξη συνεταιρισμός, ἐννοοῦμε ὅλα τὰ γνωστὰ συστήματα, τῆς κατανάλωσης, τῆς ἐμπορικῆς ἢ ἐργατικῆς πίστης καὶ τῆς παραγωγῆς.

Στὴν ἐφαρμογὴ ὅλων αὐτῶν τῶν συστημάτων καὶ μάλιστα στὶς θεωρίες ποὺ χρησιμοποιοῦν σὰν βάση, ὑπάρχουν δύο ἀντίθετα ρεύματα ποὺ πρέπει νὰ ξεχωρίσουμε καλά: τὸ ἀστικὸ ρεύμα καὶ τὸ καθαρὰ σοσιαλιστικό.

Ἔτσι, στὶς καταναλωτικὲς καὶ παραγωγικὲς κοινωνίες ποὺ θεμελιώθηκαν ἀπὸ ἀστο-σοσιαλιστές, βρίσκουμε ὅλα τὰ στοιχεῖα τῆς ἀστικῆς οἰκονομικῆς πολιτικῆς: τὸ κεφαλαιοκρατικὸ συμφέρον, τὰ μερίσματα, τὰ πρίμ.

Ποιό ἀπ' τὰ δυὸ συστήματα εἶναι τὸ ἀληθινό, τὸ σωστό;

Τὸ πρῶτο, ἐκεῖνο τῶν ἀστοσοσιαλιστῶν, συνήθως ἔχει γίνει δεκτὸ ἀπ' αὐτούς, ποὺ στὰ τμήματα τῆς Διεθνοῦς ἀρέσκονται στὸ νὰ αὐτοαποκαλοῦνται πρακτικοὶ ἄνθρωποι. Στὴν πραγματικότητα μόνο φαινομενικὰ εἶναι πρακτικοί, ἐφ' ὅσον ἡ σκέψη τους περιορίζεται στὸ νὰ ἀκολουθεῖ τὴν παλιὰ τακτικὴ τῶν μπουρζουάδων: τὴν ἐκμετάλλευση τῆς ἐργασίας ἀπὸ τὸ κεφάλαιο.

Γιατί, ἕνας συνεταιρισμὸς ποὺ θεμελιώνεται πάνω σὲ ἀστικὲς βάσεις καὶ ποὺ διευθύνεται ἀπὸ μερικὲς δεκάδες ἢ ἑκατοντάδες ἐργάτες, τί ἀποτέλεσμα μπορεῖ νὰ ἔχει; Ἢ ἀποτυχαίνει καὶ χρεωκοπεῖ, ὁπότε ρίχνει αὐτοὺς τοὺς ἐργάτες σὲ ἀκόμη μεγαλύτερη μιζέρια ἀπὸ 'κείνη ποὺ προσπάθησαν νὰ ξεφύγουν θεμελιώνοντάς τον, ἢ πετυχαίνει καὶ τότε χωρὶς νὰ καλλιτερέψει τὴν κοινὴ μοίρα τῆς ἐργατικῆς τάξης, δὲ μπορεῖ νὰ καταλήξει παρὰ στὴ δημιουργία μερικῶν δεκάδων ἢ ἑκατοντάδων ἀστῶν: εἶναι αὐτὸ ποὺ τὸ Συνέδριο τῆς Λωζάννης διατύπωσε ἐπιτυχημένα μὲ τὴν παρακάτω ἀνάλυση:

«Τὸ Συνέδριο θεωρεῖ ὅτι οἱ προσπάθειες ποὺ ἐπιχειροῦνται σήμερα ἀπὸ τοὺς ἐργατικοὺς συνεταιρισμοὺς (ὅταν αὐτοὶ γενικεύονται διατηρώντας τὴ σημερινή τους μορφή) συντελοῦν στὴ σύσταση ἑνὸς τέταρτου Κράτους, ποὺ ἔχει ἀπὸ πάνω του ἕνα πέμπτο Κράτος ἀκόμη πιὸ μίζερο».

Αὐτὸ τὸ τέταρτο κράτος θὰ εἶχε γίνει ἀπὸ ἕνα περιορισμένο ἀριθμὸ ἐργατῶν ποὺ θὰ ἵδρυαν μεταξύ τους ἕνα εἶδος ἀστικῆς ἑτερόρρυθμης ἑταιρίας, ποὺ θὰ ἀπέκλειε ἀπαραίτητα ἀπ' τοὺς κόλπους της τὸ πέμπτο κράτος, δηλαδὴ τὴ μεγάλη μάζα τῶν ἐργατῶν ποὺ δὲν θὰ ἦταν μέτοχοι σ' αὐτὴν τὴν συνεργασία, ἀλλὰ ποὺ ἀντίθετα θὰ ἐκμεταλλεύονταν ἀπ' αὐτήν.

Τέτοιο εἶναι τὸ συνεργατικὸ σύστημα ποὺ οἱ ἀστο-σοσιαλιστὲς ὄχι μόνο κηρύσσουν, ἀλλὰ καὶ προσπαθοῦν νὰ πραγματοποιήσουν στοὺς κόλπους τῆς Διεθνοῦς. Καὶ ὅλα αὐτὰ συμβαίνουν τὴ στιγμὴ ποὺ οἱ μὲν γνωρίζουν καλά, οἱ δὲ ἀγνοοῦν ὅτι τὸ σύστημα αὐτὸ εἶναι ἡ ἄρνηση τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ σκοποῦ τῆς Διεθνοῦς.

Ἀλλὰ ποιός εἶναι ὁ σκοπὸς τῆς Διεθνοῦς; Εἶναι ἡ διὰ μέσου τῆς ἀλληλέγγιας πράξης χειραφέτηση τῶν ἐργατῶν ὅλων τῶν χωρῶν. Καὶ ποιός εἶναι ὁ σκοπὸς τῆς ἀστικῆς συνεργασίας; Εἶναι νὰ ἀποσπάσει ἕνα περιορισμένο ἀριθμὸ ἐργατῶν ἀπὸ τὴν κοινὴ μιζέρια.

γιὰ νὰ τοὺς κάνει ἀστοὺς εἰς βάρος τῆς πλειοψηφίας. Δὲν ἔχουμε λοιπὸν δίκιο ὅταν λέμε ὅτι αὐτὴ ἡ πρακτικὴ ποὺ τόσο ἐπαινεῖται ἀπὸ τοὺς πρακτικοὺς ἄνδρες τῆς Διεθνοῦς, εἶναι μιὰ πρακτικὴ ἐντελῶς ἀστικὴ καὶ σὰν τέτοια πρέπει νὰ ἀποκλεισθεῖ ἀπὸ τὴ Διεθνή;

Ἂς ὑποθέσουμε ὅτι χίλιοι ἄνθρωποι ἐκμεταλλεύονται καὶ καταπιέζονται ἀπὸ δέκα.

Τί θὰ σκεφτόσασταν ἂν ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς τοὺς χίλιους ἀνθρώπους βρισκόντουσαν καὶ εἴκοσι ἢ περισσότεροι ποὺ νὰ λέγανε:

«Κουραστήκαμε νὰ εἴμαστε θύματα· ἀλλὰ ἐπειδὴ ἀπ' τὴν ἄλλη μεριὰ εἶναι γελοῖο νὰ ἐλπίζουμε στὴ σωτηρία ὅλου τοῦ κόσμου καὶ ἐπειδὴ ἡ εὐτυχία τῶν λίγων ἀπαιτεῖ ἀπόλυτα τὴ θυσία τῶν πολλῶν, ἂς ἐγκαταλείψουμε τοὺς συντρόφους μας στὴ μοίρα τους, καὶ σκεφτόμενοι μόνο τοὺς ἑαυτούς μας ἂς γίνουμε μὲ τὴ σειρά μας ἀστοί, εὐτυχισμένοι ἐκμεταλλευτές».

Θὰ ἦταν προδοσία, δὲν εἶναι ἔτσι;

Καὶ παρ' ὅλα αὐτὰ νὰ τί μᾶς συμβουλεύουν οἱ πρακτικοί μας ἄνδρες! Τόσο στὴ θεωρία ὅσο καὶ στὴν πρακτική, στὴ συνεργασία καὶ στὴν κυβέρνηση, εἶναι κατὰ συνέπεια οἱ ἐκμεταλλευτὲς καὶ οἱ ἐχθροὶ τῆς ἐργατικῆς τάξης. Ἐπιδιώκουν τοὺς δικούς τους σκοποὺς καὶ ὄχι ἐκείνους τῆς Διεθνοῦς· ἀλλὰ γιὰ νὰ τὸ κάνουν, θέλουν νὰ χρησιμοποιήσουν τὴ Διεθνή.

Αὐτὸ ποὺ πρέπει ἐξ ἄλλου νὰ ὑπογραμμίσουμε εἶναι ὅτι ἐξακολουθοῦν νὰ διατηροῦν τὴν ὀνομασία τῶν πρακτικῶν ἀνθρώπων, ποὺ ἔδωσαν στοὺς ἑαυτούς τους ἐξ αἰτίας προσωπικῶν καὶ ἀστικῶν σκοπῶν παρὰ ἀπὸ δικές τους ἐπιτυχίες.

Ὑπάρχουν μεταξύ τους πολλοὶ μὲ καλὴ πίστη ποὺ δὲν ἐξαπατοῦν ἀλλὰ ἐξαπατοῦνται. Χωρὶς νὰ γνωρίζουν, χωρὶς νὰ ἔχουν ποτὲ φανταστεῖ ἄλλη πρακτικὴ ἔξω ἀπὸ τὴν ἀστική, πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς σκέπτονται ὅτι θὰ ἦταν καλὸ νὰ καταφύγουν στὴν ἴδια αὐτὴ πρακτικὴ γιὰ νὰ πολεμήσουν τὴ μπουρζουαζία. Ἔχουν τὴν ἀφέλεια νὰ πιστεύουν ὅτι αὐτὸ ποὺ σκοτώνει τὴν ἐργασία μπορεῖ καὶ νὰ τὴν ἀπελευθερώνει, καὶ ὅτι ξέρουν νὰ χρησιμοποιοῦν ἐξ ἴσου καλὰ μὲ τὴ

μπουρζουαζία, ἐναντίον της τὰ ὅπλα μὲ τὰ ὁποῖα ἡ τελευταία τοὺς συντρίβει.

Εἶναι ἕνα μεγάλο λάθος. Αὐτοὶ οἱ ἔξυπνοι ἄνθρωποι δὲν λογαριάζουν τὴν μεγάλη ὑπεροχὴ ποὺ ἐξασφαλίζει στὴ μπουρζουαζία τὸ μονοπώλιο τοῦ πλούτου, τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς παμπάλαιας πρακτικῆς, ὅπως ἐπίσης καὶ ἡ ἀνοιχτὴ ἢ καμουφλαρισμένη ἀλλὰ πάντοτε δραστική, ὑποστήριξη τῶν Κρατῶν καὶ κάθε σημερινῆς κοινωνικῆς ὀργάνωσης. Θὰ ἦταν λοιπὸν μιὰ πολὺ ἄνιση πάλη γιὰ νὰ μπορούσαμε νὰ ἐλπίζουμε λογικὰ σὲ μιὰ ἐπιτυχία. Μέσα σ' αὐτὲς τὶς συνθῆκες, καὶ ἐπειδὴ ἐξ ἄλλου τὰ ἀστικὰ ὅπλα δὲν εἶναι ἄλλα ἀπὸ τὸν ἀχαλίνωτο ἀνταγωνισμό, τὸν πόλεμο τοῦ καθένα ἐναντίον ὅλων, τὴν εὐτυχία ποὺ καταχτιέται πάνω στὰ ἐρείπια τῶν ἄλλων, αὐτὰ τὰ ὅπλα, αὐτὰ τὰ μέσα δὲ μποροῦν νὰ εἶναι χρήσιμα παρὰ μόνο στὴ μπουρζουαζία καὶ θὰ κατέστρεφαν ἀπαραίτητα τὴν ἀλληλεγγύη, τὴ μόνη δύναμη τοῦ προλεταριάτου.

Οἱ ἀστοὶ τὸ ξέρουν καλά. Μὰ τί βλέπουμε ἀκόμη;

Ἐνῶ ἡ μπουρζουαζία ἐξακολουθεῖ νὰ πολεμάει μὲ λύσσα τὰ ταμεῖα τῆς ἀντίστασης καὶ τὶς συντεχνίες, ποὺ εἶναι τὸ μόνο μέσον πραγματικὰ ἀποτελεσματικοῦ πολέμου, ποὺ οἱ ἐργάτες μποροῦν σήμερα νὰ χρησιμοποιήσουν ἐναντίον της, συμμάχησε ἐντελῶς, εἶναι ἀλήθεια μετὰ ἀπὸ κάποιο δισταγμό, ποὺ δὲν ἦταν ὅμως μακροχρόνιος, μὲ τὸ σύστημα τῆς ἀστικῆς συνεργασίας (ἀστικῶν συνεταιρισμῶν).

Ὅλοι οἱ ἀστοὶ οἰκονομολόγοι καὶ πολιτικολόγοι, ἀκόμη καὶ οἱ πιὸ συντηρητικοί, τραγουδοῦν τὴν ὀμορφιὰ αὐτοῦ τοῦ συστήματος σ' ὅλους τοὺς τόνους, καὶ οἱ κομματικοί, δυστυχῶς! ἀκόμη πιὸ πολυάριθμοι ἀπ' τὴ μπουρζουαζία στὴ Διεθνή, προσπαθοῦν νὰ παρασύρουν σ' αὐτὴ τὴ λογικὴ ὅλο τὸ ἐργατικὸ σωματεῖο.

Ὅλοι τους ξελαρυγγιάζονται φωνάζοντάς μας·

«Ἐργάτες συνεταιρισθεῖτε!»

Μάλιστα! Σχηματίστε ὅμορφους ἀστικοὺς συνεταιρισμοὺς γιὰ νὰ σᾶς αποηθικοποιήσουν καὶ νὰ σᾶς ἐρειπώσουν πρὸς ὄφελος μερικῶν ἐπιτυχημένων ἐργολάβων στοὺς ὁποίους θὰ χρησιμεύσετε σὰν

σκαλοπάτια γιὰ νὰ μπορέσουν νὰ γίνουν μὲ τὴ σειρά τους ἀστοί. Σχηματίστε ἀστικοὺς συνεταιρισμούς, θὰ σᾶς ἀποκοιμίσουν καὶ ἀφοῦ ἀχρηστεύσουν ὅλα σας τὰ ὅπλα, θὰ σᾶς κάνουν ἀνίκανους νὰ ὀργανώσετε τὴ διεθνή σας δύναμη, ποὺ χωρὶς αὐτὴ δὲν θὰ μπορέσετε ποτὲ νὰ ἐπιβάλετε στὴ μπουρζουαζία τὸ θρίαμβο καὶ τὴν ἀξία τοῦ δίκιου σας.

Ἐμεῖς, ἐπιθυμοῦμε ἐξ ἴσου τοὺς συνεταιρισμούς· εἴμαστε μάλιστα πεισμένοι ὅτι ἡ συνεργασία σ' ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς ἐργασίας καὶ τῆς ἐπιστήμης θὰ εἶναι στὸ μέλλον ἡ ἐπικρατούσα μορφὴ τῆς κοινωνικῆς ὀργάνωσης. Ἀλλὰ ταυτόχρονα γνωρίζουμε ὅτι δὲν θὰ μπορέσει νὰ εὐημερήσει, νὰ ἐξελιχθεῖ ὁλοκληρωτικά, ἐλεύθερα καὶ νὰ ἀγκαλιάσει ὅλη τὴν ἀνθρώπινη φιλεργία, ἂν δὲν θεμελιωθεῖ στὴν ἰσότητα, ἂν ὅλα τὰ κεφάλαια, ὅλα τὰ ὄργανα ἐργασίας, μαζὶ καὶ ἡ γῆ, δὲν ἐπιστραφοῦν μὲ τὸν τίτλο τῆς κοινοκτημοσύνης στοὺς ἐργάτες.

Θεωροῦμε λοιπὸν πρὶν ἀπ' ὅλα τὴν ἀπαίτηση αὐτὴ καὶ τὴν ὀργάνωση τῆς διεθνιστικῆς δύναμης τῶν ἐργατῶν ὅλων τῶν χωρῶν, σὰν κύριο σκοπὸ τοῦ μεγάλου μας Σωματείου.

Ἂν γίνει αὐτὸ δεκτό, ὄχι μόνο δὲν εἴμαστε ἀντίπαλοι στὴ δημιουργία ἐπιχειρηματικῶν συνεταιρισμῶν, ἀλλὰ τοὺς βρίσκουμε ἀπαραίτητους, κάτω ἀπὸ πολλὲς προϋποθέσεις βέβαια. Πρῶτα - πρῶτα, καὶ ἐκεῖ ἀκριβῶς βρίσκεται κατὰ τὴ γνώμη μας τὸ κύριο πλεονέκτημά τους, συνηθίζουν τοὺς ἐργάτες στὴν ὀργάνωση, στὸν διακανονισμὸ καὶ στὴ διεύθυνση τῶν ὑποθέσεών τους χωρὶς τὴν παρέμβαση κανενός, οὔτε τοῦ ἀστικοῦ κεφάλαιου, οὔτε τῆς ἀστικῆς διεύθυνσης.

Ὅταν σημάνει ἡ ὥρα τῆς κοινωνικῆς διάλυσης εἶναι ἐπιθυμητὸ νὰ βρεθοῦν σ' ὅλες τὶς χῶρες, σ' ὅλους τοὺς τόπους πολλοὶ ἀλληλέγγυοι συνεταιρισμοί, οἱ ὁποῖοι ἂν εἶναι καλὰ ὀργανωμένοι καὶ προπάντων θεμελιωμένοι πάνω στὶς ἀρχὲς τῆς ἀλληλεγγύης καὶ τῆς συνεργασίας καὶ ὄχι πάνω στὴν ἀστικὴ ἀποκλειστικότητα, θὰ βοηθήσουν στὸ πέρασμα τῆς κοινωνίας ἀπ' τὴ τὴ σημερινή της κατά-

σταση σ' ἐκείνη τῆς ἰσότητας καὶ τῆς δικαιοσύνης χωρὶς πολλὲς ταραχές.

Ἀλλὰ γιὰ νὰ μπορέσουν νὰ ἐκπληρώσουν αὐτὴ τὴν ἀποστολή, πρέπει τὸ Διεθνὲς Σωματεῖο νὰ προστατεύσει μόνο τοὺς ἀλληλέγγυους συνεταιρισμοὺς ποὺ θὰ ἔχουν σὰν βάση τὶς δικές του ἀρχές.

4 Σεπτέμβρη 1869

Πολιτική τῆς Διεθνοῦς

I

«Μέχρι τώρα νομίζαμε, λέει ἡ MONTAGNE*, ὅτι τὰ θρησκευτικὰ καὶ πολιτικὰ φρονήματα ἦταν ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ἰδιότητα τοῦ μέλους τῆς Διεθνοῦς· καὶ ὅσον ἀφορᾶ ἐμᾶς, τοποθετούμεθα σ' αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ πλαίσιο».

Ἀρχικὰ θὰ νόμιζε κανεὶς ὅτι ὁ κύριος Κούλερυ ἔχει δίκιο. Διότι πραγματικά, ὅταν δέχεται ἡ Διεθνὴς κάποιο καινούργιο μέλος στοὺς κόλπους της, δὲν τὸ ρωτάει ἂν εἶναι θρησκευόμενο ἢ ἄθεο, ἂν ἀνήκει στὸ τάδε πολιτικὸ κόμμα ἢ δὲν ἀνήκει σὲ κανένα· τὸ ρωτάει ἁπλᾶ: Εἶσαι ἐργάτης, ἢ ἂν δὲν εἶσαι, θέλεις, αἰσθάνεσαι τὴν ἀνάγκη καὶ τὴν δύναμη νὰ ἀγκαλιάσεις μὲ εἰλικρίνεια, ὁλοκληρωτικὰ τὸ δίκιο τῶν ἐργατῶν, νὰ ἑνωθεῖς μαζί του, ἀποκλείοντας ὅλες τὶς ἄλλες ὑποθέσεις, ποὺ θὰ μποροῦσαν νὰ τοῦ εἶναι ἀντίθετες;

Καταλαβαίνεις ὅτι οἱ ἐργάτες ποὺ παράγουν ὅλα τὰ πλούτη τοῦ κόσμου, ποὺ εἶναι οἱ δημιουργοὶ τοῦ πολιτισμοῦ καὶ ποὺ κατέκτησαν ὅλες τὶς ἐλευθερίες τῶν μπουρζουάδων, εἶναι σήμερα καταδικασμένοι στὴ μιζέρια, στὴν ἀμάθεια καὶ στὴ σκλαβιά; Ἔχεις καταλάβει ὅτι ἡ κύρια αἰτία ὅλων τῶν κακῶν ποὺ ὑποφέρει ὁ ἐργάτης, εἶναι ἡ μιζέρια καὶ ὅτι αὐτὴ ἡ μιζέρια ποὺ εἶναι ἡ μοίρα τῶν ἐργατῶν ὅλου τοῦ κόσμου, εἶναι μιὰ ἀπαραίτητη προϋπόθεση τῆς σημερινῆς οἰκονομικῆς ὀργάνωσης τῆς κοινωνίας καὶ ἰδιαίτερα

---

* Ἡ MONTAGNE ἦταν ἐφημερίδα τοῦ LA CHAUX — DE FONDS ποὺ ἵδρυσε καὶ διεύθυνε ὁ δόκτωρ Κούλερυ.

τῆς ὑποδούλωσης τῆς ἐργασίας, δηλαδὴ τοῦ προλεταριάτου, στὸ ζυγὸ τοῦ κεφάλαιου, δηλαδὴ τῆς μπουρζουαζίας;

Ἔχεις καταλάβει ὅτι μεταξὺ τοῦ προλεταριάτου καὶ τῆς μπουρζουαζίας ὑπάρχει ἕνας ἀνταγωνισμὸς ποὺ εἶναι ἀγεφύρωτος, γιατὶ εἶναι μιὰ ἀπαραίτητη συνέπεια τῶν ἀμοιβαίων θέσεών τους; Ἔχεις καταλάβει ὅτι ἡ καλοπέραση τῆς ἀστικῆς τάξης εἶναι ἀσυμβίβαστη μὲ τὴν εὐημερία καὶ τὴν ἐλευθερία τῶν ἐργατῶν, γιατὶ αὐτὴ ἡ ἀποκλειστικὴ εὐτυχία εἶναι καὶ δὲν θὰ μποροῦσε νὰ μὴν εἶναι θεμελιωμένη πάνω στὴν ἐκμετάλλευση καὶ στὴν ὑποδούλωση τῆς ἐργασίας τους, καὶ ὅτι γιὰ τὴν ἴδια αἰτία ἡ εὐτυχία καὶ ἡ ἀξιοπρέπεια τῶν ἐργατικῶν μαζῶν ἀπαιτεῖ ἀπόλυτα τὴν κατάργηση τῆς μπουρζουαζίας σὰν ξεχωριστῆς τάξης; Ὅτι κατὰ συνέπεια, ὁ πόλεμος μεταξὺ τοῦ προλεταριάτου καὶ τῆς μπουρζουαζίας εἶναι μοιραῖος καὶ δὲν μπορεῖ νὰ τελειώσει παρὰ μὲ τὴν καταστροφὴ αὐτῆς τῆς τελευταίας;

Ἔχεις καταλάβει ὅτι κανένας ἐργάτης, ὅσο ἔξυπνος καὶ ὅσο ἐνεργητικὸς κι ἂν εἶναι, δὲν εἶναι ἱκανὸς νὰ πολεμήσει μόνος του ἐνάντια στὴν τόσο καλὰ ὀργανωμένη δύναμη τῶν ἀστῶν, δύναμη ποὺ ἀντιπροσωπεύεται καὶ ὑποβαστάζεται κυρίως ἀπὸ τὴν ὀργάνωση τοῦ Κράτους, ὅλων τῶν Κρατῶν; Ὅτι γιὰ ν' ἀποκτήσεις δύναμη πρέπει νὰ συνεταιριστεῖς ὄχι μὲ τοὺς ἀστούς, κάτι ποὺ θἄταν βλακεία ἀπὸ μέρους σου ἢ ἔγκλημα, διότι ὅλοι οἱ ἀστοί, σὰν ἀστοὶ ποὺ εἶναι, εἶναι ἄσπονδοι ἐχθροί μας, οὔτε μὲ τοὺς ἀσυνεπεῖς ἐργάτες ποὺ θὰ ἦταν ἀρκετὰ δειλοὶ ὥστε νὰ πᾶνε νὰ ζητιανέψουν τὰ χαμόγελα καὶ τὴ φιλανθρωπία τῶν ἀστῶν, ἀλλὰ μὲ τοὺς τίμιους ἐργάτες, τοὺς ἐνεργητικοὺς ποὺ εἰλικρινὰ θέλουν αὐτὸ ποὺ καὶ σὺ θέλεις;

Ἔχεις καταλάβει ὅτι μπροστὰ στὴ φοβερὴ συμμαχία ὅλων τῶν προνομιούχων τάξεων, ὅλων τῶν ἰδιοκτητῶν, καπιταλιστῶν, καὶ ὅλων τῶν Κρατῶν τοῦ κόσμου, ἕνας ἐργατικὸς συνεταιρισμὸς ἀπομονωμένος, τοπικὸς ἢ ἐθνικός, ἔστω κι ἂν ἀνήκει σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς πιὸ μεγάλες χῶρες τῆς Εὐρώπης, δὲν θὰ μπορέσει ποτὲ νὰ θριαμβεύσει καὶ ὅτι γιὰ νὰ ἀντισταθεῖ σ' αὐτὴ τὴν συμμαχία καὶ γιὰ

νὰ ἐπιτύχει αὐτὸν τὸν θρίαμβο, δὲν χρειάζεται τίποτα λιγότερο ἀπὸ τὴν ἕνωση ὅλων τῶν τοπικῶν καὶ ἐθνικῶν συνεταιρισμῶν σὲ ἕνα παγκόσμιο συνεταιρισμό, χρειάζεται τὸ μ ε γ ά λ ο Δ ι ε θ ν ὲ ς Ἐ ρ γ α τ ι κ ὸ Σ ω μ α τ ε ῖ ο ὅ λ ω ν τ ῶ ν χ ω ρ ῶ ν;

Ἂν τὸ νοιώθεις, ἂν ἔχεις καλὰ καταλάβει κι ἂν θέλεις πραγματικὰ ὅλα αὐτά, ἔλα σὲ μᾶς, ὅποια κι ἂν εἶναι ἐξ ἄλλου τὰ πολιτικά καὶ θρησκευτικά σου πιστεύω. Ἀλλὰ γιὰ νὰ μπορέσουμε νὰ σὲ δεχτοῦμε, πρέπει πρῶτα νὰ ὑποσχεθεῖς: 1ο νὰ ὑποτάξεις στὸ ἑξῆς τὰ προσωπικά σου συμφέροντα, ἀκόμη καὶ ἐκεῖνα τῆς οἰκογένειάς σου, ὅπως ἐπίσης καὶ τὶς πολιτικὲς καὶ θρησκευτικές σου πεποιθήσεις καὶ ἐξωτερικεύσεις, στὸ ἀνώτατο συμφέρον τοῦ σωματείου μας: τὴν πάλη τῆς ἐργασίας ἐνάντια στὸ κεφάλαιο, ἐνάντια στὴ μπουρζουαζία πάνω στὸ οἰκονομικὸ πεδίο· 2ο νὰ μὴ συμβιβαστεῖς ποτὲ μὲ τοὺς ἀστοὺς γιὰ προσωπικὸ συμφέρον· 3ο νὰ μὴν ἐπιδιώξεις ποτὲ νὰ ἐξυψωθεῖς ἀτομικά, μόνο γιὰ τὸ δικό σου πρόσωπο, πάνω ἀπ' τὴν ἐργατικὴ μάζα, κάτι ποὺ θὰ σὲ ἔκανε ἀμέσως ἀστό, ἐχθρὸ καὶ ἐκμεταλλευτὴ τοῦ προλεταριάτου· γιατὶ ὅλη ἡ διαφορὰ μεταξὺ ἀστοῦ καὶ ἐργάτη εἶναι τούτη ἐδῶ, ὅτι ὁ πρῶτος ἀναζητᾶ τὸ καλό του ἔξω ἀπὸ τὴν συλλογικότητα ἐνῶ ὁ δεύτερος δὲν τὴν ἀναζητᾶ καὶ δὲν ἀπαιτεῖ νὰ τὴν κατακτήσει παρὰ ἀπὸ κοινοῦ μὲ ὅλους αὐτοὺς ποὺ ἐργάζονται καὶ ποὺ εἶναι κάτω ἀπὸ τὴν ἐκμετάλλευση τοῦ ἀστικοῦ κεφάλαιου· 4ο θὰ μείνεις πάντα πιστὸς στὴν ἐργατικὴ ἀλληλεγγύη, διότι ἡ παραμικρὴ προδοσία αὐτῆς τῆς ἀλληλεγγύης θεωρεῖται ἀπὸ τὴν Διεθνὴ σὰν τὸ πιὸ μεγάλο ἔγκλημα καὶ ἡ πιὸ μεγάλη ἀτιμία ποὺ μπορεῖ ἕνας ἐργάτης νὰ κάνει. Μὲ δυὸ λόγια πρέπει νὰ δεχτεῖς εἰλικρινὰ καὶ ὁλοκληρωτικὰ τὶς βασικές μας ἀρχές, γιὰ νὰ ἀναλάβεις τὴν ὑποχρέωση νὰ προσαρμόσεις ἀνάλογα τὶς πράξεις σου καὶ τὴ ζωή σου.

Νομίζουμε ὅτι οἱ θεμελιωτὲς τοῦ Διεθνοῦς Σωματείου ἐνέργησαν μὲ πολὺ μεγάλη φρονιμάδα, ἐξαλείφοντας πρῶτα ἀπ' τὸ πρόγραμμα αὐτοῦ τοῦ σωματείου ὅλα τὰ πολιτικὰ καὶ θρησκευτικὰ ἐρωτήματα. Χωρὶς ἀμφιβολία δὲν θὰ ἔλλειπαν ἀπ' τοὺς ἴδιους οὐ-

τε πολιτικὲς οὔτε ἀξιοπρόσεκτες ἀντιθρησκευτικὲς ἀπόψεις· ἀλλὰ ἀπέφυγαν νὰ τὶς ἐκφράσουν σ' αὐτὸ τὸ πρόγραμμα, γιατὶ ὁ κύριος σκοπός τους ἦταν νὰ ἑνώσουν πρὶν ἀπ' ὅλα τὶς ἐργατικὲς μάζες τοῦ πολιτισμένου κόσμου σὲ μιὰ κοινὴ δράση. Ἔπρεπε ἀπαραίτητα νὰ βρεθεῖ μιὰ κοινὴ βάση, μιὰ σειρὰ ἁπλῶν ἀρχῶν, πάνω στὶς ὁποῖες νὰ συμφωνοῦν ὅλοι οἱ ἐργάτες, ὅποιες κι ἂν ἦταν οἱ πολιτικὲς καὶ θρησκευτικές τους πλάνες, ὅσο λίγο κι ἂν ἦταν σοβαροὶ ἐργάτες, δηλαδὴ ἄνθρωποι σκληρὰ ἐκμεταλλευμένοι καὶ καταπονημένοι.

Ἂν εἶχαν στήσει τὴ σημαία ἑνὸς πολιτικοῦ ἢ ἀντιθρησκευτικοῦ συστήματος, ὄχι μόνο δὲν θὰ ἕνωναν τοὺς ἐργάτες τῆς Εὐρώπης, ἀλλὰ θὰ τοὺς χώριζαν ἀκόμη περισσότερο, ἐπειδὴ μὲ τὴ συνδρομὴ τῆς ἄγνοιας τῶν περισσότερων ἡ φιλοκερδὴς καὶ σὲ μεγάλο βαθμὸ ἀλλοτριωτικὴ προπαγάνδα τῶν παπάδων, τῶν κυβερνήσεων καὶ ὅλων τῶν ἀστικῶν πολιτικῶν κομμάτων, μὲ ἐξαίρεση τὰ πιὸ κόκκινα, διασκόρπισε πλῆθος διαστρεβλωμένων ἰδεῶν στὶς ἐργατικὲς μάζες καὶ ἐπειδὴ οἱ τελευταῖες ,τυφλωμένες πιά, φανατίζονται δυστυχῶς ὁλοένα πιὸ συχνὰ γιὰ πράγματα πλαστά, ποὺ δὲν ἔχουν ἄλλο σκοπὸ ἀπὸ τὸ νὰ τὶς κάνουν νὰ ὑπηρετοῦν ἐθελοντικὰ καὶ ἠλίθια, σὲ βάρος τῶν δικῶν τους συμφερόντων, τὰ συμφέροντα τῶν προνομιούχων τάξεων.

Ἐξ ἄλλου, ὑπάρχει ἀκόμη μιὰ πολὺ μεγάλη διαφορὰ μεταξὺ τῶν βαθμῶν τῆς βιομηχανικῆς, πολιτικῆς, διανοητικῆς καὶ ἠθικῆς ἐξέλιξης τῶν ἐργατικῶν μαζῶν στὶς διάφορες χῶρες, ὥστε νὰ εἶναι δυνατὸν νὰ τὶς ἑνώσει κανεὶς σήμερα μὲ ἕνα μόνο πολιτικὸ καὶ ἀντιθρησκευτικὸ πρόγραμμα. Προβάλοντας ἕνα τέτοιο πρόγραμμα σὰν καὶ αὐτὸ τῆς Διεθνοῦς καὶ βάζοντας ἀπόλυτες προϋποθέσεις εἰσόδου σ' αὐτὴ τὴ Διεθνή, θὰ ἦταν σὰ νὰ θέλαμε νὰ ὀργανώσουμε μιὰ αἵρεση, θὰ ἦταν σὰ νὰ σκοτώναμε τὴ Διεθνή.

Ὑπάρχει ἀκόμη ἕνας ἄλλος λόγος ποὺ ἐξ ἀρχῆς προκάλεσε τὴν ἀφαίρεση ἀπὸ τὸ πρόγραμμα τῆς Διεθνοῦς κάθε πολιτικῆς τάσης ἁ π λ ῶ ς μ ὲ τ ὴ ν ἐ μ φ ά ν ι σ ή τ η ς.

Μέχρι τὶς μέρες μας, ἀπ' τὴν ἀρχὴ τῆς ἱστορίας, δὲν ἐμφα-

νίστηκε ποτὲ πολιτικὴ τοῦ λαοῦ, καὶ κάτω ἀπ' αὐτὴ τὴ λέξη ἐννοοῦμε τὸ χαμηλὸ λαό, τ ὸ ν τ ι π ο τ έ ν ι ο ἐ ρ γ ά τ η ποὺ ἔθρεψε τὸν κόσμο μὲ τὴν ἐργασία του· ὑπῆρξε μόνον ἡ πολιτικὴ τῶν προνομιούχων τάξεων· αὐτὲς οἱ τάξεις χρησιμοποίησαν τὴ μυϊκὴ δύναμη τοῦ λαοῦ γιὰ νὰ ἀλληλοεχθρονίζονται καὶ γιὰ νὰ κάθονται ἡ μία στὴ θέση τῆς ἄλλης. Ὁ λαὸς μὲ τὴ σειρά του, ἔπαιρνε πότε τὸ μέρος τῆς μιᾶς καὶ πότε τῆς ἄλλης μὲ τὴν ἀόριστη ἐλπίδα ὅτι τὸ λιγότερο μιὰ ἀπ' αὐτὲς τὶς πολιτικὲς ἐπαναστάσεις, ποὺ καμιά τους δὲ μπόρεσε νὰ γίνει χωρὶς αὐτόν, ἀλλὰ καμιά τους δὲν ἔγινε γι' αὐτόν, θὰ ἔφερνε κάποια ἀνακούφιση στὴν αἰώνια σκλαβιὰ καὶ μιζέρια του. Ἐξαπατήθηκε πάντοτε. Ἀκόμη καὶ ἡ μεγάλη γαλλικὴ ἐπανάσταση τὸν ἐξαπάτησε. Σκότωσε τὴν εὐγενὴ ἀριστοκρατία καὶ ἔβαλε στὴ θέση της τὴ μπουρζουαζία. Ὁ λαὸς δὲν ὀνομάζεται πιὰ οὔτε σκλάβος, οὔτε δοῦλος, κηρύχτηκε δικαιωματικὰ γεννημένος ἐλεύθερος, ἀλλὰ στὴν πράξη, ἡ σκλαβιὰ του καὶ ἡ μιζέρια του παραμένουν οἱ ἴδιες.

Καὶ θὰ παραμένουν πάντοτε ἴδιες, ὅσο οἱ λαϊκὲς μάζες συνεχίζουν νὰ χρησιμεύουν σὰν ὄργανο στὴν ἀστικὴ πολιτική, εἴτε αὐτὴ ὀνομάζεται συντηρητική, εἴτε προοδευτική, εἴτε φιλελεύθερη, εἴτε ριζοσπαστική, ἀκόμη κι ἂν ἔκανε τὰ πιὸ ἐπαναστατικὰ βήματα τοῦ κόσμου. Γιατὶ κάθε ἀστικὴ πολιτική, ὅποιο κι ἂν εἶναι τὸ χρῶμα της καὶ τὄνομά της, δὲν ἔχει στὸ βάθος παρὰ ἕνα σκοπό: τ ὴ δ ι α τ ή ρ η σ η τ ῆ ς ἀ σ τ ι κ ῆ ς κ υ ρ ι α ρ χ ί α ς· κ α ὶ ἀ σ τ ι κ ὴ κ υ ρ ι α ρ χ ί α σ η μ α ί ν ε ι σ κ λ α β ι ὰ τ ο ῦ π ρ ο λ ε τ α ρ ι ά τ ο υ.

Τί ἔπρεπε λοιπὸν νὰ κάνει ἡ Διεθνής; Ἔπρεπε πρῶτα νὰ ἀποσπάσει τὶς ἐργατικὲς μάζες ἀπὸ κάθε ἀστικὴ πολιτική, ἔπρεπε νὰ ἀφαιρέσει ἀπ' τὸ πρόγραμμά της ὅλα τὰ ἀστικὰ πολιτικὰ προγράμματα. Ἀλλὰ στὴν ἐποχὴ τῆς ἵδρυσής της, δὲν ὑπῆρχε στὸν κόσμο ἄλλη πολιτική, ἔξω ἀπὸ ἐκείνη τῆς ἐκκλησίας ἢ τῆς μοναρχίας ἢ τῆς ἀριστοκρατίας ἢ τῆς μπουρζουαζίας· ἡ τελευταία, ἰδίως ἐκείνη τῆς ριζοσπαστικῆς μπουρζουαζίας, ἦταν χωρὶς ἀντίρρηση πιὸ φιλελεύθερη καὶ πιὸ ἀνθρώπινη ἀπ' τὶς ἄλλες, ἀλλὰ ὅλες

ἐξ ἴσου ἦταν θεμελιωμένες πάνω στὴν ἐκμετάλλευση τῶν ἐργατικῶν μαζῶν καὶ δὲν εἶχαν στὴν πραγματικότητα ἄλλο σκοπὸ ἀπὸ τὸ νὰ καυγαδίσουν γιὰ τὸ μονοπώλιο αὐτῆς τῆς ἐκμετάλλευσης. Ἡ Διεθνὴς ἔπρεπε λοιπὸν ν' ἀρχίσει ἀπὸ τὴν μείωση τῶν δυσχερειῶν, καὶ μιὰ ποὺ κάθε πολιτική, ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς ἀπελευθέρωσης τῆς ἐργασίας, βρισκόταν μολυσμένη μὲ ἀντιδραστικὰ στοιχεῖα, ἔπρεπε πρῶτα νὰ πετάξει ἀπὸ τοὺς κόλπους της ὅλα τὰ γνωστὰ πολιτικὰ συστήματα, ὥστε νὰ μπορέσει νὰ θεμελιώσει πάνω στὰ ἐρείπια τοῦ ἀστικοῦ κόσμου τὴν ἀληθινὴ ἐργατικὴ πολιτική, τοῦ Διεθνοῦς Σωματείου.

7 Αὐγούστου 1869

II

Οἱ θεμελιωτὲς τοῦ Διεθνοῦς Σωματείου τῶν ἐργατῶν ἐνέργησαν μὲ ἀκόμα μεγαλύτερη φρονιμάδα, μὲ τὸ νὰ ἀποφύγουν νὰ θέσουν πολιτικὲς καὶ φιλοσοφικὲς ἀρχὲς σὰν βάση αὐτοῦ τοῦ Σωματείου, καὶ δίνοντάς του ἀρχικὰ σὰν μοναδικὴ βάση τὴν ἀποκλειστικὰ οἰκονομικὴ πάλη τῆς ἐργασίας ἐνάντια στὸ κεφάλαιο. Εἶχαν τὴ βεβαιότητα ὅτι ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ ὁ ἐργάτης θὰ τοποθετηθεῖ σ' αὐτὸ τὸ πεδίο, ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ θὰ ἀποκτήσει ἐμπιστοσύνη στὸ δίκιο του καὶ στὴν ἀριθμητική του δύναμη καὶ ἐπιδοθεῖ μαζὶ μὲ τοὺς συνεδέλφους του σ' ἕνα ἀλληλέγγυο ἀγώνα, ἐνάντια στὴν ἀστικὴ ἐκμετάλλευση, θὰ ὁδηγηθεῖ ἀπαραίτητα ἀπ' τὴν ἴδια τὴν πίεση τῶν πραγμάτων καὶ ἀπὸ τὴν ἐξέλιξη αὐτῆς τῆς πάλης στὸ νὰ ἀναγνωρίσει σύντομα ὅλες τὶς πολιτικές, σοσιαλιστικὲς καὶ φιλοσοφικὲς ἀρχὲς τῆς Διεθνοῦς, ἀρχὲς ποὺ στὴν πράξη δὲν εἶναι τίποτα λιγότερο ἀπὸ τὴν δίκαιη ἔκφραση τοῦ ξεκινήματός του, τοῦ σκοποῦ του.

Ἀπὸ πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ ἄποψη, ἔχουν σὰν ἀπαραίτητη συνέπεια τὴν κατάργηση τῶν τάξεων, συνεπῶς καὶ τῆς μπουρζουαζίας, ποὺ εἶναι σήμερα ἡ κυρίαρχη τάξη, ἀκόμα τὴν κατάργηση ὅλων τῶν πολιτικῶν κομμάτων, ὅλων τῶν ἐγχώριων κρατῶν καὶ

πάνω στά ἐρείπιά τους τὴν ἐγκαθίδρυση τῆς μεγάλης διεθνοῦς συμμαχίας ὅλων τῶν παραγωγικῶν ὁμάδων, τοπικῶν καὶ ἐθνικῶν. Ἀπὸ φιλοσοφικὴ ἄποψη, ξεκινώντας ἀπὸ τὴν πραγματοποίηση τοῦ ἀνθρώπινου ἰδεώδους, δηλαδὴ τὴν ἀνθρώπινη εὐτυχία, τὴν ἰσότητα, τὴν δικαιοσύνη καὶ τὴν ἐλευθερία πάνω στὴ γῆ, ἔχουν τὴν τάση νὰ κάνουν ἐντελῶς ἄχρηστα τὰ οὐράνια συμπληρώματα καὶ ὅλες τὶς ἐλπίδες ἑνὸς καλλίτερου κόσμου, πράγμα ποὺ θὰ ἔχει σὰν συνέπεια τὴν κατάργηση τῆς λατρείας καὶ ὅλων τῶν θρησκευτικῶν συστημάτων.

Ἀναγγείλετε αὐτοὺς τοὺς δύο σκοποὺς σὲ ἀγράμματους ἐργάτες, συντριμμένους καὶ ἀποηθικοποιημένους ἀπὸ τὴν καθημερινὴ ἐργασία, δηλητηριασμένους γιὰ νὰ ποῦμε ἔτσι, ἐπίτηδες ἀπὸ τὶς διεστραμμένες ἐπιστῆμες ποὺ οἱ κυβερνήσεις σὲ συμφωνία μὲ ὅλες τὶς προνομιοῦχες τάξεις, παπαδαριό, ἀριστοκρατία, μπουρζουαζία, τοὺς διαμοιράζουν ἁπλόχερα καὶ θὰ τοὺς φοβίσετε· θὰ σᾶς ἀποκρούσουν ἴσως, χωρὶς νὰ ὑποπτεύονται ὅτι ὅλες αὐτὲς οἱ ἰδέες δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὴν πιὸ πιστὴ ἔκφραση τῶν συμφερόντων τους, ὅτι αὐτὲς οἱ προσπάθειες τοὺς φέρνουν τὴν πραγματοποίηση τῶν πιὸ ἀκριβῶν τους εὐχῶν καὶ ὅτι ἀντίθετα οἱ πολιτικὲς καὶ θρησκευτικὲς προκαταλήψεις, στ' ὄνομα τῶν ὁποίων θὰ τὶς ἀποκρούσουν ἴσως, εἶναι ἡ ἀπ' εὐθείας αἰτία τῆς παράτασης τῆς σκλαβιᾶς καὶ τῆς μιζέριας τους.

Πρέπει νὰ ξεχωρίσουμε καλὰ τὶς προκαταλήψεις τῶν λαϊκῶν μαζῶν ἀπὸ ἐκεῖνες τῆς προνομιακῆς τάξης. Οἱ προκαταλήψεις τῶν μαζῶν, ὅπως εἴπαμε καὶ προηγουμένως, εἶναι θεμελιωμένες στὴν ἀμάθεια καὶ εἶναι ἐντελῶς ἀντίθετες πρὸς τὰ συμφέροντά τους, ἐνῶ ἐκεῖνες τῆς μπουρζουαζίας εἶναι θεμελιωμένες ἀκριβῶς πάνω στὰ συμφέροντα τῆς τάξης αὐτῆς καὶ διατηροῦνται χάρη στὸ συλλογικὸ ἐγωισμὸ τῶν ἀστῶν, παρ' ὅλη τὴν διαβρωτικὴ δράση τῆς ἀστικῆς ἐπιστήμης. Ὁ λαὸς θέλει, ἀλλὰ δὲν γνωρίζει· ἡ μπουρζουαζία γνωρίζει, ἀλλὰ δὲν θέλει. Ποιός ἀπ' τοὺς δυὸ εἶναι ἀθεράπευτος; Ἡ μπουρζουαζία χωρὶς ἀμφιβολία.

Γενικὸς κανόνας: Δὲν μπορεῖς νὰ μεταπείσεις παρὰ μόνο αὐ-

τοὺς ποὺ αἰσθάνονται τὴν ἀνάγκη τῆς μετατροπῆς, αὐτοὺς ποὺ ἤδη· μεταφέρουν στὰ ἔνστικτά τους ἢ στὴ μιζέρια τῆς κατάστασής τους, ἐξωτερικῆς ἢ ἐσωτερικῆς, αὐτὸ ποὺ θέλετε νὰ τοὺς δώσετε· ποτὲ δὲν θὰ μεταπείσετε αὐτοὺς ποὺ δὲν αἰσθάνονται τὴν ἀνάγκη καμιᾶς ἀλλαγῆς, οὔτε ἀκόμη ἐκείνους ποὺ ἐπιθυμώντας νὰ ξεφύγουν ἀπὸ μιὰ κατάσταση δυσάρεστη, σπρώχνονται ἀπὸ τὴ φύση τῶν ἠθικῶν, διανοητικῶν καὶ κοινωνικῶν τους συνηθειῶν, στὸ νὰ φάξουν σ' ἕνα κόσμο ποὺ δὲν εἶναι σύμφωνος μὲ τὶς ἰδέες σας.

Φέρτε σᾶς παρακαλῶ στὸ σοσιαλισμό, ἕναν εὐγενὴ ποὺ ἔχει βουλιμία γιὰ τὸν πλοῦτο, ἕναν ἀστὸ ποὺ θὰ ἤθελε νὰ γίνει εὐγενής, ἢ ἀκόμη ἕναν ἐργάτη ποὺ θὰ ἐπιθυμοῦσε μὲ ὅλες τὶς δυνάμεις τῆς ψυχῆς του νὰ γίνει ἀστός! Μεταπεῖστε ἀκόμη ἕναν ἀριστοκράτη πραγματικὸ ἢ φανταστικὸ τοῦ πνεύματος, ἕνα ποὺ νὰ εἶναι ὁλόκληρος σοφός, μισός, ἕνα τέταρτο, ἕνα δέκατο, ἕνα ἑκατοστὸ σοφός, συχνὰ γεμάτος ἀπὸ ἐπιστημονικὴ ἐπίδειξη ἐπειδὴ εἶχε ἁπλῶς τὴν εὐτυχία νὰ καταλάβει κουτσὰ - στραβὰ μερικὰ βιβλία, γεμάτος ἀπὸ ἀλαζονικὴ περιφρόνηση γιὰ τὶς ἀγράμματες μάζες καὶ ποὺ φαντάζεται ὅτι τὸν φώναξαν γιὰ νὰ φτιάξει μιὰ νέα κυρίαρχη, δηλαδὴ ἐκμεταλλευτικὴ κάστα.

Καμιὰ λογική, καμιὰ προπαγάνδα, δὲν θὰ εἶναι ποτὲ σὲ θέση νὰ ἀλλάξει αὐτοὺς τοὺς δυστυχισμένους. Γιὰ νὰ μεταπεισθοῦν, δὲν ὑπάρχει παρὰ ἕνας δρόμος: εἶναι ἐκεῖνος τῆς πράξης, εἶναι ἡ καταστροφὴ τῆς δυνατότητας προνομιακῶν καταστάσεων, κάθε κυριαρχίας καὶ κάθε ἐκμετάλλευσης· εἶναι ἐκεῖνος τῆς κοινωνικῆς ἐπανάστασης ποὺ σαρώνοντας ὁτιδήποτε ἀποτελεῖ τὴν ἀνισότητα στὸν κόσμο, θὰ τοὺς ἠθικοποιήσει πιέζοντάς τους νὰ ἀναζητήσουν τὴν εὐτυχία τους μέσα στὴν ἰσότητα καὶ τὴν ἀλληλεγγύη.

Τὰ πράγματα εἶναι διαφορετικὰ μὲ τοὺς σοβαροὺς ἐργάτες. Κάτω ἀπ' τ' ὄνομα «σοβαροὶ ἐργάτες», ἐννοοῦμε ὅλους αὐτοὺς ποὺ εἶναι πραγματικὰ συντριμμένοι ἀπὸ τὸ βάρος τῆς ἐργασίας· ὅλους αὐτούς, ποὺ ἡ κατάστασή τους εἶναι τόσο δύσκολη καὶ τόσο ἄθλια ὥστε κανένας, ἔξω ἀπὸ περιστάσεις ἐντελῶς ἀσυνήθιστες, δὲν θὰ μποροῦσε νὰ κάνει οὔτε τὴ σκέψη κἂν νὰ κατακτήσει ἀπὸ μόνος·

του γιὰ τὸν ἑαυτό του, μέσα στὶς σημερινὲς οἰκονομικὲς συνθῆκες καὶ τὴ σημερινὴ οἰκονομικὴ κατάσταση, μιὰ θέση καλλίτερη· νὰ γίνει γιὰ παράδειγμα μὲ τὴ σειρά του ἀφεντικὸ ἢ σύμβουλος τοῦ Κράτους. Σ' αὐτὴν τὴν κατηγορία τοποθετοῦμε χωρὶς ἀμφιβολία τοὺς σπάνιους καὶ θαρραλέους ἐργάτες ποὺ ἂν καὶ προσωπικὰ ἔχουν τὴν δυνατότητα νὰ ἀνέβουν πάνω ἀπὸ τὴν ἐργατικὴ τάξη, δὲν θέλουν νὰ ἐπωφεληθοῦν, προτιμώντας νὰ ὑποφέρουν μαζὶ μὲ τοὺς συντρόφους τῆς μιζέριας καὶ τῆς ἀστικῆς ἐκμετάλλευσης γιὰ λίγο καιρὸ ἀκόμη, παρὰ νὰ γίνουν ἐκμεταλλευτὲς μὲ τὴ σειρά τους. Τοῦτοι ἐδῶ, δὲν ἔχουν ἀνάγκη ἀλλαγῆς. Εἶναι καθαροὶ σοσιαλιστές.

Μιλᾶμε γιὰ τὴ μεγάλη ἐργατικὴ μάζα, ποὺ καταπονημένη ἀπὸ τὴν καθημερινή της ἐργασία, εἶναι ἀμαθὴς καὶ μίζερη. Τούτη ἐδῶ, ὅποιες κι ἂν εἶναι οἱ πολιτικὲς καὶ θρησκευτικὲς προκαταλήψεις ποὺ προσπάθησαν καὶ ἐν μέρει κατάφεραν νὰ ἐπιβάλουν στὴ συνείδησή της, εἶναι σοσιαλιστικὴ χωρὶς νὰ τὸ ξέρει· εἶναι, στὸ βάθος τοῦ ἐνστίκτου της καὶ κάτω ἀπ' τὴν πίεση τῆς ἴδιας τῆς κατάστασής της, πιὸ σοβαρά, πιὸ ἀληθινὰ σοσιαλιστική, τόσο ποὺ δὲν εἶναι ὅλοι οἱ ἐπιστημονικοὶ σοσιαλιστὲς καὶ ἀστοὶ μαζί. Εἶναι τέτοια ἐξ αἰτίας τῶν συνθηκῶν τῆς ὑλικῆς της ὕπαρξης, ἐξ αἰτίας τῶν ἀναγκῶν τοῦ εἶναι της, ἔστω κι ἂν οἱ τελευταῖες προέρχονται ἀπὸ τὶς ἀνάγκες τῆς σκέψης της· καὶ μέσα στὴν πραγματικὴ ζωή, οἱ ἀνάγκες τῆς ὕπαρξης ἐξασκοῦν πάντοτε μιὰ δύναμη πολὺ πιὸ ἰσχυρὴ ἀπ' ὅτι ἐκεῖνες τῆς σκέψης, μιὰ ποὺ ἡ τελευταία παντοῦ καὶ πάντοτε ὑπῆρξε ἡ ἔκφραση τῆς ὕπαρξης, ἡ ἀντανάκλαση τῶν ἐπιτυχημένων ἐξελίξεών της, ἀλλὰ ποτὲ ἡ ἀρχή της.

Αὐτὸ ποὺ λείπει στοὺς ἐργάτες, δὲν εἶναι ἡ πραγματικότητα, ἡ πραγματικὴ ἀνάγκη τῶν σοσιαλιστικῶν εἰσπνοῶν, εἶναι μονάχα ἡ σοσιαλιστικὴ σκέψη. Αὐτὸ ποὺ κάθε ἐργάτης ἀπαιτεῖ στὸ βάθος τῆς καρδιᾶς του: μιὰ ὕπαρξη ὁλοκληρωτικὰ ἀνθρώπινη, ὑλικὴ εὐημερία καὶ διανοητικὴ ἐξέλιξη, θεμελιωμένη στὴ δικαιοσύνη, δηλαδὴ στὴν ἰσότητα καὶ τὴν ἐλευθερία τοῦ καθένα ξεχωριστὰ καὶ ὅλων μαζὶ στὴν ἐργασία. Αὐτὸ τὸ ἐνστικτικὸ ἰδεῶδες τοῦ καθένα

πού δέν ζεῖ παρὰ ἀπὸ τὴν ἐργασία του, δὲν μπορεῖ προφανῶς νὰ πραγματοποιηθεῖ στὸ σημερινὸ πολιτικὸ καὶ κοινωνικὸ κόσμο, ποὺ εἶναι βασισμένος πάνω στὴν ἀδικία καὶ τὴν κυνικὴ ἐκμετάλλευση τῆς ἐργασίας τῶν ἐργατῶν. Συνεπῶς, κάθε σοβαρὸς ἐργάτης εἶναι ἀπαραίτητα ἕνας σοσιαλιστὴς ἐπαναστάτης, μιὰ ποὺ ἡ χειραφέτησή του δὲν μπορεῖ νὰ πραγματοποιηθεῖ παρὰ μὲ τὴν ἀνατροπὴ ὅλων αὐτῶν ποὺ ὑπάρχουν σήμερα. Ἢ αὐτὴ ἡ ὀργάνωση τῆς ἀδικίας μαζὶ μὲ ὅλη τὴ βιτρίνα τῶν στυγερῶν νόμων καὶ τῶν προνομιακῶν ἱδρυμάτων πρέπει νὰ ἀφανιστεῖ, ἢ οἱ ἐργατικὲς μάζες θὰ μείνουν καταδικασμένες σὲ μιὰ αἰώνια σκλαβιά.

Νὰ ἡ σοσιαλιστικὴ σκέψη ποὺ τὰ σπέρματά της θὰ ξαναβρεθοῦν στὸ ἔνστικτο κάθε σοβαροῦ ἐργάτη. Ὁ σκοπὸς συνεπῶς εἶναι νὰ τοῦ δώσουμε τὴν ὁλοκληρωμένη συνείδηση αὐτοῦ ποὺ ἐπιδιώκει, νὰ κάνουμε νὰ γεννηθεῖ μέσα του μιὰ σκέψη ποὺ νὰ συμφωνεῖ μὲ τὴν ἔμφυτη κλίση του, γιατὶ ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ ἡ σκέψη τῶν ἐργατικῶν μαζῶν θὰ ἀνέβει στὸ ὕψος τοῦ ἐνστίκτου τους, ἡ θέλησή τους θὰ εἶναι ἀποφασιστικὴ καὶ ἡ δύναμή τους θὰ γίνει ἀκαταμάχητη.

Τί εἶναι ὅμως αὐτὸ ποὺ ἐμποδίζει ἀκόμη τὴν πιὸ γρήγορη ἐξέλιξη αὐτῆς τῆς σωτήριας σκέψης στοὺς κόλπους τῶν ἐργατικῶν μαζῶν; Ἡ ἀμάθειά τους χωρὶς ἀμφιβολία καὶ κατὰ μεγάλο μέρος οἱ πολιτικὲς καὶ θρησκευτικές τους προκαταλήψεις, μὲ τὶς ὁποῖες οἱ ἐνδιαφερόμενες τάξεις προσπαθοῦν νὰ ἐπισκιάσουν τὴ συνείδησή τους καὶ τὴ φυσική τους ἐξυπνάδα. Πῶς νὰ ἐξαλείψουμε αὐτὴ τὴν ἀμάθεια, πῶς νὰ καταστρέψουμε αὐτὲς τὶς νοσηρὲς προκαταλήψεις; Μὲ τὴν ἐκπαίδευση καὶ μὲ τὴν προπαγάνδα;

Εἶναι χωρὶς ἀμφιβολία μεγάλα καὶ ὡραῖα μέσα. Ἀλλὰ στὴ σημερινὴ κατάσταση τῶν ἐργατικῶν μαζῶν εἶναι ἀνεπαρκῆ. Ὁ ἀπομονωμένος ἐργάτης εἶναι πολὺ καταπονημένος ἀπ᾽ τὴν ἐργασία καὶ τὶς καθημερινὲς φροντίδες ὥστε νὰ ἀφιερώσει ἀρκετὸ καιρὸ γιὰ τὴν ἐκπαίδευσή του. Καὶ ἐξ ἄλλου τί θὰ κάνει αὐτὴ ἡ προπαγάνδα; Θὰ ὑπάρξουν ἄραγε αὐτοὶ οἱ κάποιοι εἰλικρινεῖς σοσιαλιστὲς προερχόμενοι ἀπὸ τὴ μπουρζουαζία, ποὺ εἶναι γεμάτοι ἀπὸ

μεγαλόψυχη θέληση, χωρίς ἀμφιβολία, ἀλλὰ ποὺ εἶναι πρῶτα - πρῶτα πολὺ λίγοι γιὰ νὰ δώσουν στὴν προπαγάνδα τους ὅλη τὴν ἀπαραίτητη ἔκταση καὶ οἱ ὁποῖοι ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ἀνήκοντας ἐξ αἰτίας τῆς θέσης τους σ' ἕνα κόσμο διαφορετικό, δὲν ἔχουν ὅλη τὴν ἀνταπόκριση ποὺ χρειάζεται ἀπὸ μέρους τοῦ ἐργατικοῦ κόσμου καὶ θὰ τοῦ ὑποκινήσουν μιὰ περισσότερο ἢ λιγότερο δικαιολογημένη δυσπιστία;

«Ἡ χειραφέτηση τῶν ἐργατῶν, πρέπει νὰ εἶναι ἔργο τῶν ἰδίων», λέει τὸ προοίμιο τοῦ γενικοῦ μας καταστατικοῦ. Καὶ ἔχει χίλιες φορὲς δίκιο νὰ τὸ λέει. Εἶναι ἡ κύρια βάση τοῦ μεγάλου μας Σωματείου. Ἀλλὰ ὁ ἐργατικὸς κόσμος εἶναι γενικὰ ἀγράμματος, ἡ θεωρία τοῦ λείπει ἐντελῶς. Συνεπῶς, δὲν τοῦ μένει παρὰ ἕνας δρόμος, ἐκεῖνος τῆς χειραφέτησης διὰ μέσου τῆς πρακτικῆς. Ποιά μπορεῖ καὶ πρέπει νὰ εἶναι αὐτὴ ἡ πρακτική;

Εἶναι μοναδική. Εἶναι ἡ συναδελφικὴ πάλη τῶν ἐργατῶν ἐνάντια στὰ ἀφεντικά. Εἶναι οἱ συντεχνίες, ἡ ὀργάνωση καὶ ἡ συνένωση τῶν ταμείων τῆς ἀντίστασης.

14 Αὐγούστου 1869

III

Ἐὰν ἡ Διεθνὴς δείχνεται κατ' ἀρχὴν ἐλαστικὴ ἀπέναντι στὶς ἀνατρεπτικὲς καὶ ἀντιδραστικὲς ἰδέες, εἴτε στὴν πολιτική, εἴτε στὴ θρησκεία, ποὺ ἔχουν οἱ ἐργάτες ποὺ ἐντάσσονται στοὺς κόλπους της, δὲν τὸ κάνει καθόλου ἀπὸ ἀδιαφορία γι' αὐτὲς τὶς ἰδέες. Δὲν μποροῦμε νὰ τὴν κατηγορήσουμε γιὰ ἀδιαφορία γιατὶ τὶς μισεῖ καὶ τὶς ἀποκρούει μὲ ὅλες τὶς δυνάμεις τῆς ὕπαρξής της, μιὰ ποὺ κάθε ἀντιδραστικὴ ἰδέα ἀποτελεῖ ἀνατροπὴ τῆς ἴδιας τῆς ἀρχῆς τῆς Διεθνοῦς, ὅπως ἤδη ἀποδείξαμε στὰ προηγούμενα ἄρθρα.

Τὴν ἐλαστικότητα αὐτή, τὸ ἐπαναλαμβάνουμε ἀκόμη, τὴν ἐμπνέεται ἀπὸ μιὰ μεγάλη φρονιμάδα. Γνωρίζοντας τέλεια ὅτι ἕνας σοβαρὸς ἐργάτης εἶναι σοσιαλιστὴς ἐξ αἰτίας ὅλων τῶν σχετικῶν

μὲ τὴν ἄθλια κατάστασή του ἀναγκῶν, καὶ ὅτι οἱ ἀντιδραστικὲς ἰδέες, ἐὰν ἔχει, δὲ μπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἄγνοιάς του, βασίζεται πάνω στὴ συλλογικὴ ἐμπειρία ποὺ δὲν θὰ παραλείψει νὰ ἀποχτήσει στοὺς κόλπους τῆς Διεθνοῦς, καὶ ἰδίως στὴν ἐξέλιξη τῆς συλλογικῆς πάλης τῶν ἐργατῶν ἐνάντια στὰ ἀφεντικά, γιὰ νὰ τὸν ἀπαλλάξει ἀπ' αὐτές.

Καὶ πραγματικά, ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ ἕνας ἐργάτης ἀποχτώντας αὐτοπεποίθηση ἀπὸ τὴ δυνατότητα μιᾶς προσεχοῦς ριζικῆς μεταρρύθμισης τῆς οἰκονομικῆς κατάστασης, ἑνωμένος μὲ τοὺς συντρόφους του, ἀρχίζει νὰ παλεύει μὲ συνέπεια γιὰ τὴν μείωση τῶν ὡρῶν τῆς ἐργασίας του καὶ τὴν αὔξηση τοῦ μισθοῦ του· ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ ἀρχίζει νὰ ἐνδιαφέρεται ζωηρὰ γι' αὐτὸν τὸν ἐντελῶς ὑλικὸ ἀγώνα, μποροῦμε νὰ εἴμαστε σίγουροι ὅτι θὰ ἐγκαταλείψει σύντομα ὅλες τὶς οὐράνιες προκαταλήψεις του καὶ ὅτι συνηθίζοντας νὰ βασίζεται ὁλοένα καὶ περισσότερο στὴ συλλογικὴ δύναμη τῶν ἐργατῶν, θὰ ἀπαρνηθεῖ μὲ τὴ θέλησή του τὴ βοήθεια τῆς θρησκείας.

Τὸ ἴδιο θὰ συμβεῖ καὶ μὲ τὴ σημερινὴ πολιτική του. Θὰ χάσει τὸ κύριο στήριγμά του στὸ μέτρο ποὺ ἡ συνείδηση τοῦ ἐργάτη θὰ βρεθεῖ ἀπαλλαγμένη ἀπὸ τὴν θρησκευτικὴ καταπίεση. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά ἡ οἰκονομικὴ πάλη, ἐξελισσόμενη καὶ ἐπεκτεινόμενη, ὁλοένα καὶ περισσότερο, θὰ τὸν κάνει νὰ γνωρίσει καλλίτερα, μὲ ἕνα τρόπο πρακτικὸ καὶ μὲ μιὰ ἐμπειρία συλλογικὴ ποὺ εἶναι πάντοτε ἀπαραίτητα πιὸ διδακτικὴ καὶ πιὸ πλατιὰ ἀπὸ κάθε μεμονωμένη ἐμπειρία, τοὺς ἀληθινούς του ἐχθρούς, ποὺ εἶναι οἱ προνομιοῦχες τάξεις, ποὺ περιλαμβάνουν τὸ παπαδαριό, τὴν μπουρζουαζία, τοὺς εὐγενεῖς καὶ τὸ κράτος· αὐτὸ τὸ τελευταῖο ὑπάρχει μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ προστατεύει ὅλα τὰ προνόμια αὐτῶν τῶν τάξεων καὶ γιὰ νὰ παίρνει πάντοτε τὸ μέρος τους ἐνάντια στὸ προλεταριάτο.

Ὁ ἐργάτης, μπλεγμένος μ' αὐτὸν τὸν τρόπο στὴν πάλη, θὰ καταλήξει ἀναγκαστικὰ στὸ νὰ καταλάβει τὸν ἀγεφύρωτο ανταγωνισμὸ ποὺ ὑπάρχει μεταξὺ τῶν ὀργάνων αὐτῆς τῆς ἀντίδρασης

καὶ τῶν πιὸ ἀκριβῶν του ἀνθρώπινων συμφερόντων καὶ φθάνοντας σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο, δὲν θὰ δειλιάσει νὰ ἀναγνωρισθεῖ καὶ νὰ τοποθετηθεῖ σαφῶς σὰν ἐπαναστάτης σοσιαλιστής.

Μὲ τοὺς ἀστοὺς τὰ **πράγματα εἶναι διαφορετικά**. Ὅλα τὰ συμφέροντά τους εἶναι ἀντίθετα πρὸς τὴν οἰκονομικὴ μεταβολὴ τῆς κοινωνίας· καὶ ἂν οἱ ἰδέες τους σ' αὐτὸν τὸν τομέα εἶναι ἐπίσης ἀντίθετες, ἂν αὐτὲς οἱ ἰδέες εἶναι ἀντιδραστικές, ἢ ὅπως τὶς ὀνομάζουν σήμερα «εὐγενικὰ» συντηρητικές, ἂν τὸ λογικό τους καὶ ἡ καρδιά τους ἀποκρούουν αὐτὴ τὴ μεγάλη πράξη δικαιοσύνης καὶ χειραφέτησης ποὺ ὀνομάζουμε κοινωνικὴ ἐπανάσταση, ἂν ἡ πραγματικὴ κοινωνική, δηλαδὴ ἡ πολιτικὴ καὶ ταυτόχρονα οἰκονομικὴ ἰσότητα τοὺς τρομάζει, ἂν στὸ βάθος τῆς ψυχῆς τους θέλουν νὰ διατηρήσουν γιὰ τὸν ἑαυτό τους, γιὰ τὴν τάξη τους καὶ τὰ παιδιά τους ἕνα μόνο προνόμιο, ἐκεῖνο τῆς νόησης, ὅπως κάνουν σήμερα πολλοὶ ἀστοὶ σοσιαλιστές, ἂν δὲν μισοῦν ὄχι μόνο μὲ ὅλη τὴ λογικὴ τοῦ πνεύματός τους, ἀλλὰ ἀκόμη μὲ ὅλη τὴ δύναμη τοῦ πάθους τους τὴ σημερινὴ τάξη πραγμάτων, τότε μποροῦμε νὰ εἴμαστε σίγουροι ὅτι θὰ παραμείνουν ἀντιδραστικοί, ἐχθροὶ τοῦ ἐργατικοῦ στόχου γιὰ ὅλη τους τὴ ζωή! Πρέπει νὰ τοὺς κρατήσουμε μακριὰ ἀπὸ τὴ Διεθνή.

Πρέπει νὰ τοὺς κρατήσουμε πολὺ μακριά, γιατὶ δὲν θὰ ἔμπαιναν ἐκεῖ παρὰ γιὰ νὰ τὴν ἀποηθικοποιήσουν καὶ γιὰ νὰ ἀλλάξουν τὸ δρόμο της. Ὑπάρχει ἐξ ἄλλου ἕνα ἀλάθητο σημάδι ἀπὸ τὸ ὁποῖο μποροῦν οἱ ἐργάτες νὰ διακρίνουν ἂν ἕνας ἀστὸς ποὺ ζητᾶ νὰ γίνει δεκτὸς στὶς γραμμές τους, ἔρχεται σ' αὐτοὺς μὲ εἰλικρίνεια, χωρὶς τὸν ἴσκιο τῆς ὑποκρισίας καὶ χωρὶς ἀνατρεπτικὲς ὑστερόβουλες σκέψεις. Τὸ σημάδι αὐτὸ εἶναι οἱ σχέσεις ποὺ διατήρησε ἀπέναντι στὸν κόσμο τῶν ἀστῶν.

Ὁ ἀνταγωνισμὸς ποὺ ὑπάρχει μεταξὺ τοῦ ἐργατικοῦ καὶ τοῦ ἀστικοῦ κόσμου, παίρνει ἕνα χαρακτήρα ὅλο καὶ πιὸ ἐκφραστικό. Κάθε ἄνθρωπος ποὺ σκέπτεται σοβαρὰ καὶ ποὺ τὰ αἰσθήματα καὶ ἡ φαντασία του δὲν παραμορφώθηκαν καθόλου ἀπὸ τὴν συχνὰ ἀσυνείδητη ἐπίδραση φιλοκερδῶν σοφισμάτων, ὀφείλει σήμερα νὰ

καταλάβει ὅτι κανένας συμβιβασμὸς δὲν εἶναι δυνατὸς μεταξύ τους. Οἱ ἐργάτες θέλουν τὴν ἰσότητα καὶ οἱ ἀστοὶ θέλουν τὴν διατήρηση τῆς ἀνισότητας. Προφανῶς ἡ μιὰ καταστρέφει τὴν ἄλλη. Ἡ μεγάλη πλειοψηφία τῶν ἀστῶν ποὺ ἔχουν κεφάλαιο καὶ ἰδιοκτησία, αὐτοὶ ποὺ ἔχουν τὸ κουράγιο νὰ ὁμολογοῦν μὲ εἰλικρίνεια αὐτὸ ποὺ θέλουν, τὸ ἔχουν ἐξ ἴσου καὶ γιὰ νὰ διακηρύχνουν μὲ τὴν ἴδια εἰλικρίνεια τὸν τρόμο ποὺ τοὺς ἐμπνέει ἡ σημερινὴ κινητοποίηση τῆς ἐργατικῆς τάξης: Τοῦτοι ἐδῶ εἶναι ἐχθροὶ τόσο τολμηροὶ ὅσο καὶ ἀνυπόκριτοι, τοὺς γνωρίζουμε καὶ πάει καλά.

Ἀλλὰ ὑπάρχει καὶ μιὰ ἄλλη κατηγορία ἀστῶν ποὺ δὲν ἔχουν οὔτε τὸ ἴδιο θάρρος οὔτε τὸ ἴδιο κουράγιο. Ἐχθροὶ τῆς κοινωνικῆς διάλυσης, ποὺ ἐμεῖς ἀποκαλοῦμε μὲ ὅλη τὴ δύναμη τῆς ψυχῆς μας μεγάλη πράξη δικαιοσύνης, τὸ ἀπαραίτητο σημεῖο ἀρχῆς γιὰ τὴν ἀναγκαία βάση μιᾶς ἰσοπολιτικῆς καὶ ὀρθολογικῆς κοινωνικῆς ὀργάνωσης, θέλουν ὅπως ὅλοι οἱ ἄλλοι ἀστοί, νὰ διατηρήσουν τὴν οἰκονομικὴ ἀνισότητα, αὐτὴ τὴν αἰώνια πηγὴ ὅλων τῶν ἄλλων ἀνισοτήτων· καὶ ταυτόχρονα ἰσχυρίζονται ὅτι ἐπιδιώκουν ὅπως κι ἐμεῖς τὴν ὁλοκληρωτικὴ χειραφέτηση τοῦ ἐργάτη καὶ τῆς ἐργασίας. Οἱ πιὸ ἀντιδραστικοὶ ἀστοί, ἀντίθετα μ' ἐμᾶς, ὑποστηρίζουν μὲ ἀξιέπαινο πάθος τὴν ἴδια τὴν αἰτία τῆς σκλαβιᾶς τοῦ προλεταριάτου, δηλαδὴ τὸν διαχωρισμὸ τῆς ἐργασίας καὶ τῆς ἀκίνητης ἢ κεφαλαιοποιημένης ἰδιοκτησίας, ποὺ ἀντιπροσωπεύονται σήμερα ἀπὸ δύο διαφορετικὲς τάξεις· καὶ ὅμως ἐμφανίζονται σὰν ἀπόστολοι τῆς ἀπελευθέρωσης τῆς ἐργατικῆς τάξης ἀπὸ τὸ ζυγὸ τῆς ἰδιοκτησίας καὶ τοῦ κεφάλαιου!

Ποιούς κοροϊδεύουν; Τοὺς ἑαυτούς τους ἢ ἐμᾶς; Μερικοὶ σφάλλουν μὲ καλὴ τὴν πίστη, πολλοὶ μᾶς ξεγελοῦν· οἱ περισσότεροι μᾶς ἐξαπατοῦν καὶ ἐξαπατοῦνται ταυτόχρονα. Ὅλοι τους ἀνήκουν στὴν κατηγορία τῶν ριζοσπαστῶν καὶ σοσιαλιστῶν ἀστῶν ποὺ θεμελίωσαν τὸν Συνασπισμὸ τῆς Εἰρήνης καὶ τῆς Ἐλευθερίας.

Εἶναι σοσιαλιστικὸς αὐτὸς ὁ συνασπισμός; Στὴν ἀρχή, καὶ κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ πρώτου χρόνου τῆς ὕπαρξής του, ὅπως μᾶς δόθηκε ἤδη ἡ εὐκαιρία νὰ τὸ ποῦμε, ἀπέκρουσε τὸ σοσιαλισμὸ μὲ

τρόμο. Τὸν προηγούμενο χρόνο, στὸ συνέδριο ποὺ ἔκανε στὴ Βέρνη, ἀπέκρουσε θριαμβευτικὰ τὴν ἀρχὴ τῆς οἰκονομικῆς ἰσότητας. Σήμερα, καταλαβαίνοντας ὅτι πεθαίνει καὶ ἐπιθυμώντας νὰ ζήσει λιγάκι ἀκόμη καὶ καταλαβαίνοντας ἐπιτέλους ὅτι καμιὰ πολιτικὴ ὕπαρξη δὲν εἶναι στὸ ἑξῆς δυνατὴ ἔξω ἀπὸ τὸ κοινωνικὸ ζήτημα, αὐτοαποκαλεῖται σοσιαλιστικός· ἔγινε ἀστο-σοσιαλιστικός: δηλαδὴ θέλει νὰ ἐπιλύσει ὅλα τὰ κοινωνικὰ θέματα μὲ βάση τὴν οἰκονομικὴ ἀνισότητα. Ἐπιθυμεῖ καὶ θέλει νὰ διατηρήσει τὸ συμφέρον τοῦ κεφάλαιου καὶ τὴν ἐπικαρπία τῆς γῆς καὶ ἰσχυρίζεται ὅτι θὰ χειραφετήσει μ' αὐτὸν τὸν τρόπο τοὺς ἐργάτες. Προσπαθεῖ νὰ φτιάξει ἕνα οὐτοπικὸ σωματεῖο.

Γιατί τὸ κάνει; Τί τὸν ἔκανε νὰ ἀναλάβει ἕνα ἔργο τόσο ἀσυνάρτητο ὅσο καὶ στεῖρο; Δὲν εἶναι δύσκολο νὰ τὸ καταλάβουμε.

Ἕνα μεγάλο μέρος τῆς μπουρζουαζίας εἶναι κουρασμένο ἀπὸ τὴ βασιλεία τοῦ καισαρισμοῦ καὶ τοῦ μιλιταρισμοῦ ποὺ οἱ ἴδιοι θεμελίωσαν τὸ 1848, ἐπειδὴ φοβόντουσαν τὸ προλεταριάτο· θυμηθεῖτε μόνο τὶς μέρες τοῦ Ἰουνίου, πρόδρομους τῶν ἡμερῶν τοῦ Δεκέμβρη· θυμηθεῖτε αὐτὴ τὴν Ἐθνοσυνέλευση, ποὺ μετὰ τὶς μέρες τοῦ Ἰουνίου καταριόταν καὶ ἔβριζε ὁμόφωνα, ἐκτὸς ἀπὸ μιὰ φωνή, τὸν περίφημο καὶ μπορεῖ κανεὶς νὰ πεῖ ἡρωικὸ σοσιαλιστὴ Προυντόν, ποὺ μόνος εἶχε τὸ κουράγιο νὰ ρίξει τὴν πρόκληση τοῦ σοσιαλισμοῦ σ' αὐτὴ τὴ λυσσασμένη ὁμάδα τῶν συντηρητικῶν, φιλελεύθερων καὶ ριζοσπαστῶν σοσιαλιστῶν. Καὶ δὲν πρέπει νὰ ξεχνᾶμε ὅτι ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς τοὺς ὑβριστὲς τοῦ Προυντόν, ὑπάρχει ἕνα πλῆθος ἀστῶν ποὺ εἶναι ἀκόμη ζωντανοὶ καὶ σήμερα πιὸ μαχητικοὶ παρὰ ποτέ, ποὺ βαφτισμένοι στοὺς διωγμοὺς τοῦ Δεκέμβρη, ἔγιναν ἀπὸ τότε οἱ μάρτυρες τῆς ἐλευθερίας.

Δὲν ὑπάρχει λοιπὸν καμιὰ ἀμφιβολία ὅτι ὁλόκληρη ἡ μπουρζουαζία, μαζὶ καὶ ἡ ριζοσπαστική, δὲν ἦταν καθαρὰ ὁ δημιουργὸς τοῦ καισαρικοῦ καὶ μιλιταριστικοῦ δεσποτισμοῦ ποὺ σήμερα ἐλεεινολογεῖ τὰ ἀποτελέσματά του. Ἀφοῦ τὰ χρησιμοποίησε κατὰ τοῦ προλεταριάτου, τώρα θέλει νὰ ἀπαλλαγεῖ ἀπ' αὐτά. Τίποτα πιὸ φυσικό. Αὐτὸ τὸ πολίτευμα τὴν ταπεινώνει καὶ τὴν ἐρειπώνει. Ἀλ-

λὰ πῶς νὰ ἀπαλλαγεῖ; Ἄλλοτε ἦταν θαρραλέα καὶ δυνατή, εἶχε τὴν δύναμη τῶν κατακτήσεων. Σήμερα εἶναι δειλὴ καὶ ἀδύναμη, πάσχει ἀπὸ γεροντικὴ ἀδυναμία. Ἀναγνωρίζει πολὺ καλὰ τὴν ἀδυναμία της καὶ αἰσθάνεται ὅτι μόνη της δὲν μπορεῖ νὰ κάνει τίποτα· τῆς χρειάζεται λοιπὸν κάποια βοήθεια. Αὐτὴ ἡ βοήθεια δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἄλλη ἀπὸ τὸ προλεταριάτο· συνεπῶς πρέπει νὰ κερδίσει τὸ προλεταριάτο.

Ἀλλὰ πῶς νὰ τὸ κερδίσει; Μὲ ὑποσχέσεις γιὰ ἐλευθερία καὶ πολιτικὴ ἰσότητα; Εἶναι λέξεις ποὺ δὲν ἀγγίζουν πιὰ τοὺς ἐργάτες. Ἔμαθαν ἀπὸ τὰ παθήματά τους, κατάλαβαν ἀπὸ μιὰ σκληρὴ ἐμπειρία ὅτι αὐτὲς οἱ λέξεις δὲν σημαίνουν γι' αὐτοὺς τίποτα ἔξω ἀπὸ τὴν διατήρηση τῆς οἰκονομικῆς τους σκλαβιᾶς, συχνὰ πιὸ σκληρῆς ἀπὸ πρῶτα. Ἂν λοιπὸν θέλετε νὰ ἀγγίξετε τὴν καρδιὰ αὐτῶν τῶν ἑκατομμυρίων ἄθλιων σκλάβων τῆς ἐργασίας, μιλεῖστε τους γιὰ τὴν οἰκονομικὴ τους ἀπελευθέρωση. Δὲν ὑπάρχει πιὰ ἐργάτης ποὺ νὰ μὴν γνωρίζει τώρα ὅτι ἐκεῖ βρίσκεται γι' αὐτὸν ἡ μόνη σοβαρὴ καὶ πραγματικὴ βάση γιὰ ὅλες τὶς ἄλλες ἐλευθερίες. Συνεπῶς πρέπει νὰ τοῦ μιλήσουν γιὰ οἰκονομικὲς μεταρρυθμίσεις τῆς κοινωνίας.

Λοιπὸν καλά, εἶπαν οἱ συνωμότες τῆς Εἰρήνης καὶ τῆς Ἐλευθερίας, ἂς τοὺς μιλήσουμε, ἂς βαφτιστοῦμε κι ἐμεῖς σοσιαλιστές. Ἂς τοὺς ὑποσχεθοῦμε οἰκονομικὲς καὶ κοινωνικὲς μεταρρυθμίσεις, πάντοτε μὲ τὴν προϋπόθεση ὅτι θὰ θελήσουν νὰ σεβαστοῦν τὶς βάσεις τοῦ ἀστικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἀστικῆς παντοδυναμίας: τὴν ἀτομικὴ καὶ κληρονομικὴ ἰδιοκτησία, τὸ συμφέρον τοῦ κεφάλαιου καὶ τῆς ἐπικαρπίας τῆς γῆς. Ἂς τοὺς πείσουμε ὅτι μ' αὐτὲς μόνο τὶς προϋποθέσεις, ποὺ ἐξασφαλίζουν ἄλλωστε σὲ μᾶς τὴν ἐξουσία καὶ στοὺς ἐργάτες τὴ σκλαβιά, ὁ ἐργάτης μπορεῖ νὰ χειραφετηθεῖ.

Ἂς τοὺς πείσουμε ἀκόμη ὅτι γιὰ νὰ πραγματοποιήσουμε ὅλες αὐτὲς τὶς κοινωνικὲς μεταρρυθμίσεις, πρέπει πρῶτα νὰ κάνουμε μιὰ ὡραία πολιτικὴ ἐπανάσταση, ἀποκλειστικὰ πολιτική, τόσο κόκκινη ὥστε νὰ τοὺς ἀρέσει ἀπὸ πολιτικῆς ἄποψης, μὲ πεσίματα κεφαλιῶν ἂν εἶναι ἀπαραίτητο, ἀλλὰ μὲ τὸν πιὸ μεγάλο σεβασμὸ γιὰ τὴ θεὰ ἰδιοκτησία· μιὰ ἐπανάσταση ἐντελῶς ἰακωβινική, μὲ μιὰ λέ-

ξη, πού θά μᾶς κάνει κύριους τῆς κατάστασης· καὶ μόλις γίνουμε κύριοι, θὰ δώσουμε στοὺς ἐργάτες... αὐτὸ ποὺ θὰ μπορέσουμε καὶ ποὺ θὰ θελήσουμε...

Ἐκεῖ βρίσκεται ἕνα ἀλάθητο σημάδι ἀπὸ τὸ ὁποῖο μποροῦν οἱ ἐργάτες νὰ ἀναγνωρίσουν ἕνα ψευτοσοσιαλιστή, ἕναν ἀστο-σοσιαλιστή: ἂν μιλώντας τους γιὰ τὴν ἐπανάσταση ἢ ἂν θέλετε γιὰ τὴν κοινωνικὴ μεταρρύθμιση, τοὺς λέει ὅτι ἡ πολιτικὴ μεταρρύθμιση πρέπει νὰ γίνει π ρ ὶ ν ἀπὸ τὴν οἰκονομικὴ μεταρρύθμιση· ἂν ἀρνηθεῖ ὅτι πρέπει νὰ γίνουν καὶ οἱ δύο ταυτόχρονα ἢ ἀκόμη ὅτι ἡ πολιτικὴ ἐπανάσταση δὲν πρέπει νὰ εἶναι τίποτα λιγότερο ἀπὸ τὸν ἄμεσο καὶ καίριο μοχλὸ τῆς ὁλοκληρωτικῆς κοινωνικῆς διάλυσης, τότε γυρίστε του τὴν πλάτη γιατὶ ἢ ἠλίθιος εἶναι ἢ θεατρίνος ἐκμεταλλευτής.

21 Αὐγούστου 1869

IV

Τὸ Διεθνὲς Σωματεῖο τῶν Ἐργατῶν, γιὰ νὰ μείνει πιστὸ στὶς ἀρχές του καὶ γιὰ νὰ μὴν ξεφύγει ἀπὸ τὴν μόνη ὁδὸ ποὺ μπορεῖ νὰ τὸ ὁδηγήσει σὲ καλὸ λιμάνι, πρέπει προπάντων νὰ προφυλαχθεῖ ἀπὸ τὶς ἐπιδράσεις καὶ τῶν δύο εἰδῶν τοῦ ἀστικοῦ σοσιαλισμοῦ: τοὺς ὀπαδοὺς τῆς ἀστικῆς πολιτικῆς ποὺ περιλαμβάνει καὶ τοὺς ἀστοὺς ἐπαναστάτες καὶ ἀπὸ ἐκείνους τῶν ἀστικῶν συνεταιρισμῶν ποὺ ἀποκαλοῦνται πρακτικοὶ ἄνθρωποι.

Ἂς ἐκτιμήσουμε τοὺς πρώτους.

Ἡ οἰκονομικὴ χειραφέτηση, εἴπαμε προηγουμένως, εἶναι ἡ βάση ὅλων τῶν ἄλλων ἐλευθεριῶν. Περιλάβαμε μ' αὐτὲς τὶς λέξεις ὅλη τὴν πολιτικὴ τῆς Διεθνοῦς.

Διαβάζουμε πράγματι στὸ αἰτιολογικὸ τοῦ γενικοῦ μας καταστατικοῦ τὴν ἀκόλουθη διακήρυξη:

«Ὅ τ ι ἡ ὑ π ο τ α γ ὴ τ ῆ ς ἐ ρ γ α σ ί α ς σ τ ὸ κ ε φ ά λ α ι ο ε ἶ ν α ι ἡ π η γ ὴ κ ά θ ε π ο λ ι τ ι κ ῆ ς δ ο υ λ ε ί α ς, π ν ε υ μ α τ ι κ ῆ ς κ α ὶ ὑ λ ι κ ῆ ς,

καὶ ὅτι γι' αὐτὸν τὸ λόγο, ἡ οἰκονομικὴ χειραφέτηση τῶν ἐργατῶν εἶναι ὁ μεγάλος σκοπὸς στὸν ὁποῖο πρέπει νὰ ὑποτάσσεται κάθε πολιτικὴ κίνηση».

Εἶναι προφανὲς ὅτι κάθε πολιτικὴ κίνηση ποὺ δὲν ἔχει σὰν ἄμεσο καὶ εὐθὺ ἀντικείμενο τ ή ν ὁ ρ ι σ τ ι κ ὴ κ α ὶ π λ ή ρ η οἰκονομικὴ χειραφέτηση τῶν ἐργατῶν καὶ ποὺ δὲν ἔχει γράψει στὴ σημαία της μὲ τρόπο ἀποφασιστικὸ καὶ καθαρὸ τὴν ἀρχὴ τῆς ο ἰ κ ο ν ο μ ι κ ῆ ς ἰ σ ό τ η τ α ς, ἢ καλλίτερα τὴν ὁλοκληρωτικὴ ἐπανόρθωση τοῦ κεφάλαιου ἀπέναντι στὴν ἐργασία ἢ ἀκόμη τὴν κοινωνικὴ διάλυση, εἶναι ἐντελῶς ἀστικὴ πολιτικὴ κίνηση καὶ σὰν τέτοια πρέπει νὰ ἀποκλειστεῖ ἀπὸ τὴν Διεθνή.

Ὀφείλει κατὰ συνέπεια νὰ ἀποκλειστεῖ χωρὶς οἶκτο ἡ πολιτικὴ τῶν ἀστο-δημοκρατῶν ἢ ἀστο-σοσιαλιστῶν ποὺ δηλώνοντας ὅτι «ἡ πολιτικὴ ἐλευθερία εἶναι ἡ π ρ ώ τ η προϋπόθεση τῆς οἰκονομικῆς χειραφέτησης», δὲ μποροῦν νὰ ἐννοοῦν κάτω ἀπ' αὐτὲς τὶς λέξεις ἄλλο ἀπ' αὐτὸ τὸ πράγμα: οἱ μεταρρυθμίσεις ἢ ἡ πολιτικὴ ἐπανάσταση πρέπει νὰ γ ί ν ο υ ν π ρ ὶ ν ἀπὸ τὶς οἰκονομικὲς μεταρρυθμίσεις ἢ τὴν οἰκονομικὴ ἐπανάσταση· οἱ ἐργάτες πρέπει λοιπὸν νὰ συμμαχήσουν μὲ τοὺς περισσότερο ἢ λιγότερο ριζοσπάστες ἀστοὺς γιὰ νὰ πραγματοποιήσουν μαζί τους τὸ πρῶτο, ὑπὸ τὸν ὅρο νὰ κάνουν ἔπειτα, παρὰ τὴν ἀντίδραση τῶν ἀστῶν, τὸ δεύτερο.

Διαμαρτυρόμαστε μεγαλόφωνα ἐνάντια σ' αὐτὴ τὴν καταστρεπτικὴ θεωρία, ποὺ δὲν θὰ μποροῦσε νὰ καταλήξει γιὰ τοὺς ἐργάτες, παρὰ στὸ νὰ τοὺς κάνει ὄργανα κατὰ τῶν ἑαυτῶν τους καὶ νὰ τοὺς ἐγκαταλείψει πάλι στὴν ἐκμετάλλευση τῶν μπουρζουάδων.

Τὸ νὰ κατακτήσουν π ρ ῶ τ α τὴν πολιτικὴ ἐλευθερία δὲν μπορεῖ νὰ σημαίνει ἄλλο πράγμα ἀπὸ τὸ νὰ τὴν κατακτήσουν ἀπομονωμένη ἀφήνοντας κατὰ μέρος, τουλάχιστον γιὰ τὶς πρῶτες μέρες, τὶς οἰκονομικὲς καὶ κοινωνικὲς σχέσεις στὴν κατάσταση ποὺ βρίσκονται δηλαδὴ τοὺς ἰδιοκτῆτες καὶ τοὺς κεφαλαιοκράτες μὲ τὰ πλούτη τους καὶ τοὺς ἐργάτες μὲ τὴ μιζέρια τους.

Ὡστόσο, μόλις κατακτηθεῖ αὐτὴ ἡ ἐλευθερία, λένε, θὰ χρη-

σιμεύσει σὰν ὄργανο στοὺς ἐργάτες γιὰ νὰ καταχτήσουν ἀργότερα τὴν ἰσότητα ἢ τὴν οἰκονομικὴ δικαιοσύνη.

Ἡ ἐλευθερία πράγματι, εἶναι ἕνα μοναδικὸ καὶ ἰσχυρὸ ἐργαλεῖο. Τὸ πᾶν εἶναι νὰ ξέρουμε ἂν οἱ ἐργάτες θὰ μπορέσουν πραγματικὰ νὰ τὸ χρησιμοποιήσουν, ἂν θὰ ἀνήκει πραγματικὰ σὲ αὐτοὺς ἢ ἄν, ὅπως γινόταν μέχρι σήμερα, ἡ πολιτική τους ἐλευθερία θὰ εἶναι ἕνα ἀπατηλὸ πρόσχημα, ἕνα ψέμμα.

Ἕνας ἐργάτης, στὴ σημερινὴ οἰκονομική του κατάσταση μέσα στὴν ὁποία θὰ ἐρχόντουσαν νὰ τοῦ μιλήσουν γιὰ πολιτικὴ ἐλευθερία, δὲν θὰ μποροῦσε νὰ ἀπαντήσει παρὰ μὲ τὸ ρεφραὶν ἑνὸς πολὺ γνωστοῦ τραγουδιοῦ:

Μὴ μιλᾶτε γιὰ λευτεριά:
Ἡ φτώχια, νὰ ἡ σκλαβιά!

Καὶ πραγματικά, θὰ πρέπει νὰ εἶναι κανεὶς ἐρωτευμένος μὲ τὶς αὐταπάτες γιὰ νὰ φαντάζεται ὅτι ἕνας ἐργάτης, μέσα στὶς οἰκονομικὲς καὶ κοινωνικὲς συνθῆκες ποὺ βρίσκεται σήμερα, μπορεῖ νὰ κάνει σοβαρὴ καὶ πραγματικὴ χρήση τῆς πολιτικῆς του ἐλευθερίας. Τοῦ λείπουν δυὸ πραγματάκια: ἡ ξεκούραση καὶ τὰ ὑλικὰ μέσα.

Ἐξ ἄλλου δὲν τὸ εἴδαμε καὶ στὴ Γαλλία τὴν ἐπομένη τῆς ἐπανάστασης τοῦ 1848, τῆς πιὸ ριζοσπαστικῆς ποὺ θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ ἐπιθυμεῖ ἀπὸ πολιτικῆς ἀποψης;

Οἱ Γάλλοι ἐργάτες δὲν ἦταν ἄλλωστε οὔτε ἀδιάφοροι οὔτε ἀδέξιοι, καὶ παρ' ὅλη τὴν πλατειὰ καθολικὴ ψηφοφορία ἔπρεπε νὰ συνεργαστοῦν μὲ τοὺς ἀστούς. Γιατί; γιατὶ δὲν εἶχαν τὰ ὑλικὰ μέσα ποὺ εἶναι ἀπαραίτητα γιὰ νὰ γίνει πραγματικότητα ἡ πολιτικὴ ἐλευθερία, γιατὶ ἔμειναν σκλάβοι μιᾶς ἀναγκαστικῆς ἀπὸ τὴν πείνα ἐργασίας, ἐνῶ οἱ ριζοσπαστικοί, οἱ φιλελεύθεροι, ἀκόμη καὶ οἱ συντηρητικοὶ ἀστοί, οἱ μὲν δημοκρατικοὶ τῆς προηγουμένης, οἱ δὲ νεοφώτιστοι τῆς ἐπομένης, πήγαιναν κι ἐρχόντουσαν, ἐνεργοῦσαν μιλοῦσαν, πραγματοποιοῦσαν καὶ συνωμοτοῦσαν ἐλεύθερα, οἱ μὲν

χάρη στά εἰσοδήματά τους ἤ στήν ἐπικερδῆ ἀστική τους θέση, οἱ δέ χάρη στόν προϋπολογισμό τοῦ κράτους πού φυσικά ὄχι μόνο διατήρησαν ἀλλά καί ἔκαναν πιό δυνατό ἀπό ποτέ.

Τά ἀποτελέσματα τά γνωρίζουμε: πρῶτα οἱ μέρες τοῦ Ἰούνη· ἀργότερα σάν ἀπαραίτητη συνέπεια οἱ μέρες τοῦ Δεκέμβρη.

Ἀλλά, θά ποῦν, οἱ ἐργάτες πού ἔγιναν πιό φρόνιμοι ἀπ' τήν ἴδια τους τήν ἐμπειρία, δέν θά στέλνουν πιά ἀστούς στίς συνταχτικές ἤ νομοθετικές Συνελεύσεις, θά στέλνουν ἁπλούς ἐργάτες. Τόσο φτωχοί πού εἶναι θά μποροῦν νά δώσουν τήν ἀπαραίτητη διατροφή στούς βουλευτές τους. Ξέρετε ποιές θά εἶναι οἱ συνέπειες; Οἱ ἐργάτες βουλευτές, μεταφερμένοι σέ συνθῆκες ἀστικῆς ζωῆς καί σέ ἀτμόσφαιρα ἀστικῶν πολιτικῶν ἰδεῶν, παύοντας νά' εἶναι ἐργάτες τῆς πράξης γιά νά γίνουν ἄνθρωποι τοῦ κράτους, θά γίνουν ἀστοί, καί ἴσως περισσότερο ἀπ' τούς ἴδιους τούς ἀστούς. Γιατί οἱ ἄνθρωποι δέν δημιουργοῦν τίς καταστάσεις, ἀλλά ἀντίθετα οἱ καταστάσεις εἶναι ἐκεῖνες πού δημιουργοῦν τούς ἀνθρώπους. Καί ἡ πείρα μᾶς διδάσκει ὅτι οἱ ἐργάτες ἀστοί συχνά δέν εἶναι οὔτε λιγότερο ἐγωιστές ἀπό τούς ἐκμεταλλευτές ἀστούς, οὔτε λιγότερο καταστρεπτικοί γιά τό Σωματεῖο ἀπ' ὅτι οἱ ἀστο-σοσιαλιστές οὔτε λιγότερο ματαιόδοξοι καί γελοῖοι ἀπό τούς ἐξευγενισμένους ἀστούς.

Ὅ,τι κι ἄν κάνουν, ὅ,τι κι ἄν λένε, ὅσο ὁ ἐργάτης θά παραμένει βουτηγμένος στή σημερινή του κατάσταση, δέν θά ὑπάρχει γι' αὐτόν καμιά δυνατή ἐλευθερία, κι ἐκεῖνοι πού συμφωνοῦν στό νά καταχτήσει τίς πολιτικές ἐλευθερίες χωρίς νά θιγοῦν πρῶτα τά καυτά θέματα τοῦ σοσιαλισμοῦ, χωρίς νά προφέρουν αὐτή τή λέξη πού κάνει τούς ἀστούς νά χλωμιάζουν, τήν κοινωνική διάλυση, τοῦ λένε ἁπλῶς: Κατάχτησε πρῶτα τήν ἐλευθερία αὐτή γιά μᾶς, γιά νά μπορέσουμε ἀργότερα νά τήν χρησιμοποιήσουμε ἐναντίον σου.

Ἄν ἕνας ἀστός ἐμπνευσμένος ἀπό ἕνα μεγάλο πάθος δικαιοσύνης, ἰσότητας καί ἀνθρωπιᾶς, θέλει σοβαρά νά ἐργασθεῖ γιά τή χειραφέτηση τοῦ προλεταριάτου, νά ἀρχίσει κόβοντας πρῶτα ὅλους

τοὺς πολιτικοὺς καὶ κοινωνικοὺς δεσμούς, ὅλες τὶς σχέσεις συμφέροντος τοῦ πνεύματος, τῆς κενοδοξίας καὶ τῆς καρδιᾶς μὲ τὴ μπουρζουαζία. Νὰ καταλάβει πρῶτα - πρῶτα ὅτι κανένας συμβιβασμὸς δὲν εἶναι δυνατὸς μεταξὺ τοῦ προλεταριάτου καὶ τῆς τάξης αὐτῆς, ποὺ μὴ μπορώντας νὰ ζήσει παρὰ ἀπὸ τὴν ἐκμετάλλευση τῆς ἄλλης, εἶναι ὁ φυσικὸς ἐχθρὸς τοῦ προλεταριάτου.

Ἀφοῦ γυρίσει ὁριστικὰ τὶς πλάτες στὸν κόσμο τῶν ἀστῶν, νὰ ἔρθει νὰ μπεῖ κάτω ἀπ' τὴ σημαία τῶν ἐργατῶν ποὺ ἔχει πάνω της γραμμένο: «Δικαιοσύνη, Ἰσότητα καὶ Ἐλευθερία γιὰ ὅλους. Κατάργηση τῶν τάξεων μὲ τὴν οἰκονομικὴ ἰσότητα ὅλων. Κοινωνικὴ διάλυση». Θὰ εἶναι καλοδεχούμενος.

Ὅσον ἀφορᾶ τοὺς ἀστο-σοσιαλιστὲς ὅπως καὶ τοὺς ἐργάτες ἀστοὺς ποὺ θὰ ἔρθουν νὰ μᾶς μιλήσουν γιὰ συνθηκολόγηση μεταξὺ τῆς ἀστικῆς πολιτικῆς καὶ τοῦ σοσιαλισμοῦ τῶν ἐργατῶν, δὲν ἔχουμε νὰ δώσουμε παρὰ μιὰ συμβουλή: πρέπει νὰ τοὺς γυρίσετε τὶς πλάτες.

Διότι οἱ ἀστο-σοσιαλιστὲς ἐπιχειροῦν νὰ ὀργανώσουν σήμερα μὲ δόλωμα τὸ σοσιαλισμό, μιὰ θαυμαστὴ ἐργατικὴ κινητοποίηση μὲ σκοπὸ νὰ κατακτήσουν τὴν πολιτικὴ ἐλευθερία, μιὰ ἐλευθερία ποὺ ὅπως εἴδαμε δὲν θὰ χρησίμευε παρὰ στὴ μπουρζουαζία· γιατὶ οἱ ἐργάτες φθάνοντας στὸ ὕψος τῆς θέσης τους, φωτισμένοι καὶ ὁδηγημένοι ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τῆς Διεθνοῦς, ὀργανώνονται πράγματι καὶ ἀρχίζουν νὰ σχηματίζουν μιὰ πραγματικὴ δύναμη, ὄχι ἐθνικὴ ἀλλὰ διεθνή· ὄχι γιὰ νὰ ἐξυπηρετοῦν τὶς ὑποθέσεις τῶν ἀστῶν ἀλλὰ τὶς δικές τους· καὶ διότι ἀκόμη καὶ γιὰ νὰ πραγματοποιήσουν αὐτὸ τὸ ἀστικὸ ἰδεῶδες μιᾶς ὁλοκληρωτικῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας μὲ δημοκρατικὲς διατάξεις, χρειάζεται μιὰ ἐπανάσταση, καὶ ἐπειδὴ καμιὰ ἐπανάσταση δὲ μπορεῖ νὰ θριαμβεύσει παρὰ μόνο μὲ τὴ δύναμη τοῦ λαοῦ, πρέπει αὐτὴ ἡ δύναμη, σταματώντας νὰ βγάζει τὰ κάστανα ἀπ' τὴ φωτιὰ γιὰ λογαριασμὸ τῶν Κυρίων μπουρζουάδων, νὰ χρησιμεύσει στὸ ἑξῆς γιὰ τὸ θρίαμβο τοῦ λαϊκοῦ σκοποῦ, τοῦ σκοποῦ ὅλων αὐτῶν ποὺ δουλεύων ἐναντίον τῶν ἐκμεταλλευτῶν τῆς ἐργασίας.

Τὸ Διεθνὲς Σωματεῖο τῶν Ἐργατῶν, πιστὸ στὶς ἀρχές του, δὲν θὰ δώσει ποτὲ τὸ χέρι σὲ μιὰ πολιτικὴ ἀναταραχὴ ποὺ δὲν θὰ εἶχε σὰν ἄμεσο καὶ εὐθὺ σκοπὸ τὴν ὁλοκληρωτικὴ οἰκονομικὴ χειραφέτηση τοῦ ἐργάτη, δηλαδὴ τὴν κατάργηση τῆς μπουρζουαζίας σὰν τάξη οἰκονομικὰ ξέχωρη ἀπ' τὴ μάζα τοῦ λαοῦ, οὔτε σὲ καμμιὰ ἐπανάσταση ποὺ ἀπ' τὴν πρώτη μέρα, ἀπ' τὴν πρώτη ὥρα, δὲν θὰ γράψει στὴν σημαία της τὴν κ ο ι ν ω ν ι κ ὴ δ ι ά λ υ σ η.

Ἀλλὰ οἱ ἐπαναστάσεις δὲν αὐτοσχεδιάζονται. Δὲν γίνονται αὐθαίρετα οὔτε ἀπὸ ἄτομα οὔτε ἀκόμη ἀπὸ τὰ πιὸ δυνατὰ σωματεῖα. Ἀνεξάρτητα ἀπὸ κάθε θέληση κι ἀπὸ κάθε συνωμοσία, ὁδηγοῦνται πάντοτε ἀπ' τὴν πίεση τῶν πραγμάτων. Μποροῦμε νὰ τὶς προβλέψουμε προαισθανόμενοι καμμιὰ φορὰ τὸ πλησίασμά τους, ἀλλὰ δὲ μποροῦμε ποτὲ νὰ ἐπιταχύνουμε τὴν ἔκρηξή τους.

Ἔχοντας πεισθεῖ ἀπ' αὐτὴν τὴν ἀλήθεια ἀναρωτιόμαστε: ποιά εἶναι ἡ πολιτικὴ ποὺ πρέπει νὰ ἀκολουθεῖ ἡ Διεθνὴς κατὰ τὴ διάρκεια αὐτῆς τῆς περισσότερο ἢ λιγότερο μακρόχρονης περιόδου, ποὺ μᾶς χωρίζει ἀπ' αὐτὴ τὴν τρομερὴ κοινωνικὴ ἐπανάσταση, γιὰ τὴν ὁποία σήμερα, ὅλος ὁ κόσμος διάζεται;

Ἀφαιρώντας, ὅπως ἐπιτάσσουν οἱ ἀρχές του, κάθε ἐθνικὴ καὶ τοπικὴ πολιτική, θὰ δώσει στὸ ἐργατικὸ κίνημα ὅλων τῶν χωρῶν ἕνα χαραχτήρα αἰσθητὰ οἰκονομικὸ βάζοντας σὰν σκοπὸ τὴν ἐλάττωση τῶν ὡρῶν τῆς ἐργασίας καὶ τὴν αὔξηση τῶν μισθῶν· τὰ μέσα γι' αὐτὸ τὸ σκοπό: ο ἱ σ υ ν τ ε χ ν ί ε ς τῶν ἐργατικῶν μαζῶν καὶ ἡ δημιουργία τ α μ ε ί ω ν ἀ ν τ ί σ τ α σ η ς.

Θὰ κάνει προπαγάνδα τῶν ἀρχῶν της, γιατὶ ὄντας οἱ ἀρχές της οἱ πιὸ καθαρὴ ἔκφραση τῶν συλλογικῶν συμφερόντων τῶν ἐργατῶν ὅλου τοῦ κόσμου, εἶναι ἡ ψυχὴ καὶ ἀποτελοῦν ὅλη τὴ ζωτικὴ δύναμη τῆς Διεθνοῦς, θὰ κάνει τὴν προπαγάνδα αὐτὴ πλατειά, χωρὶς νὰ ὑπολογίσει τὴν ὀξυθυμία τῶν ἀστῶν, ὥστε κάθε ἐργάτης, βγαίνοντας ἀπ' τὴ διανοητικὴ καὶ ἠθικὴ νάρκωση μέσα στὴν ὁποία προσπαθοῦν νὰ τὸν ξαναστρουν, νὰ καταλάβει τὴ θέση του· νὰ γνωρίσει καλὰ τί πρέπει νὰ ἐπιθυμεῖ νὰ κάνει καὶ ποιές

εἶναι οἱ συνθῆκες ποὺ μπορεῖ νὰ κατακτήσει τὰ ἀνθρώπινα δικαιώματά του.

Ὅσο θὰ συναντᾶμε συχνὰ μέσα στὴν ἴδια τὴ Διεθνὴ ἐπιδράσεις ποὺ προσποιούμενες ὅτι περιφρονοῦν τὶς ἀρχές της, θὰ ἤθελαν νὰ τὶς περάσουν σὰν ἄχρηστη θεωρία καὶ ποὺ προσπαθοῦν νὰ ξανασύρουν τοὺς ἐργάτες στὸν πολιτικό, οἰκονομικὸ καὶ θρησκευτικὸ κατηχητισμὸ τῶν ἀστῶν, τόσο θὰ γίνεται μιὰ προπαγάνδα περισσότερο ἐνεργητικὴ καὶ περισσότερο εἰλικρινής.

Θὰ ἐξαπλωθεῖ καὶ θὰ ὀργανωθεῖ ἰσχυρὰ ἀνάμεσα ἀπ' τὰ σύνορα ὅλων τῶν χωρῶν, ὥστε μόλις ξεσπάσει ἡ ἐπανάσταση ὁδηγημένη ἀπ' τὴν πίεση τῶν πραγμάτων, νὰ βρεθεῖ μιὰ πραγματικὴ δύναμη, ποὺ νὰ ξέρει τί πρέπει νὰ κάνει, νὰ μπορεῖ νὰ τὴν ἁρπάξει καὶ νὰ τῆς δώσει μιὰ κατεύθυνση ἀληθινὰ ἐπιθυμητὴ ἀπ' τὸ λαό· μιὰ σοβαρὴ διεθνὴς ὀργάνωση τῶν ἐργατικῶν σωματείων ὅλων τῶν χωρῶν, ἱκανὴ νὰ ἀντικαταστήσει αὐτὸν τὸν πολιτικὸ κόσμο τῶν κρατῶν καὶ τῆς μπουρζουαζίας ποὺ ἀποχωρεῖ.

Τελειώνουμε αὐτὴ τὴν πιστὴ ἔκθεση τῆς πολιτικῆς τῆς Διεθνοῦς, ἀναφέροντας τὴν τελευταία παράγραφο τοῦ αἰτιολογικοῦ τοῦ γενικοῦ μας καταστατικοῦ:

«Ἡ κίνηση ποὺ γίνεται μεταξὺ τῶν ἐργατῶν τῶν πιὸ βιομηχανικῶν χωρῶν τῆς Εὐρώπης, γεννώντας καινούργιες ἐλπίδες, βεβαιώνει ἐπίσημα ὅτι δὲν θὰ ξαναπέσει στὰ σφάλματα τοῦ παρελθόντος».

28 Αὐγούστου 1869

Ἡ καθολικὴ ἐκπαίδευση

I.

Τὸ πρῶτο θέμα ποὺ ἔχουμε νὰ ἐξετάσουμε σήμερα εἶναι τὸ ἑξῆς: Ἡ ἀπελευθέρωση τῶν ἐργατικῶν μαζῶν θὰ μπορέσει νὰ εἶναι πλήρης, ἐφ' ὅσον ἡ ἐκπαίδευση ποὺ θὰ δέχονται, θὰ εἶναι κατώτερη ἀπ' αὐτὴν ποὺ θὰ παρέχεται στοὺς ἀστούς, ἢ ἐφ' ὅσον θὰ ὑπάρχει μιὰ ὁποιαδήποτε τάξη, πολυάριθμη ἢ ὄχι, ποὺ ἤδη ἀπὸ τὴ γέννησή της θὰ προσκαλεῖται στὰ προνόμια μιᾶς ἀνώτερης μόρφωσης πιὸ πλήρους; Θέτοντας αὐτὴ τὴν ἐρώτηση, δὲν εἶναι σὰ νὰ τὴν ἀναλύουμε; Δὲν εἶναι φανερὸ ὅτι μεταξὺ δύο ἀνθρώπων προικισμένων μὲ σχεδὸν ἴση φυσιολογικὴ ἐξυπνάδα, ἐκεῖνος ποὺ θὰ ξέρει περισσότερα, ἐκείνου ποὺ τὸ πνεῦμα θὰ γίνει πιὸ πλατὺ ἐξ αἰτίας τῆς ἐπιστήμης καὶ ποὺ ἔχοντας καλύτερα καταλάβει τὴν ἀλληλουχία τῶν φυσικῶν καὶ κοινωνικῶν γεγονότων — αὐτὸ ποὺ λένε νόμους τῆς φύσης καὶ τῆς κοινωνίας — θὰ ἀντιληφθεῖ πιὸ εὔκολα καὶ πιὸ πλατιὰ τὸν χαραχτήρα τῆς κοινωνικῆς σφαίρας ποὺ βρίσκεται, θὰ αἰσθανθεῖ πιὸ ἐλεύθερος, θὰ εἶναι πραχτικὰ ἐπίσης πιὸ ἐπιδέξιος καὶ πιὸ ἰσχυρὸς ἀπ' ὅτι ὁ ἄλλος; Αὐτὸς ποὺ ξέρει περισσότερα θὰ ἐξουσιάζει φυσιολογικὰ αὐτὸν ποὺ θὰ ξέρει λιγότερα· καὶ ἂν ἀκόμη μεταξὺ δύο τάξεων δὲν ὑπῆρχε παρὰ μόνο αὐτὴ ἡ διαφορὰ τῆς ἐκπαίδευσης καὶ τῆς μόρφωσης, σὲ λίγο καιρὸ θὰ ἔφτιαχνε κι ὅλες τὶς ἄλλες, ὡσότου ὁ ἀνθρώπινος κόσμος θὰ βρισκόταν πάλι στὸ σημερινό του σημεῖο, δηλαδὴ θὰ ἦταν διαιρεμένος σὲ μιὰ μάζα σκλάβων καὶ σ' ἕνα μικρὸ ἀριθμὸ ἀφεντάδων, ποὺ οἱ πρῶτοι θὰ ἐργαζόντουσαν γιὰ τοὺς τελευταίους, ὅπως γίνεται καὶ σήμερα.

Γίνεται ἀντιληπτὸ τώρα γιατὶ οἱ ἀστοὶ σοσιαλιστὲς δὲν ζη-

τοῦν παρὰ μιὰ κάποια ἐκπαίδευση γιὰ τὸ λαό, λιγάκι περισσότερη ἀπ' ὅτι ὑφίσταται τώρα, ἐνῶ ἐμεῖς οἱ σοσιαλδημοκράτες, ζητᾶμε γιὰ τὸ λαὸ πλήρη ἐκπαίδευση, ὅλη τὴν ἐκπαίδευση, ὅσο καθολικὴ τὴν ἐπιτρέπει ἡ διανοητικὴ δύναμη τοῦ αἰώνα, ὥστε πάνω ἀπ' τὶς ἐργατικὲς μάζες νὰ μὴ μπορέσει στὸ ἑξῆς νὰ βρεθεῖ καμιὰ τάξη ποὺ θὰ κατορθώσει νὰ μάθει περισσότερα καὶ ποὺ μ' αὐτὸ τὸν τρόπο θὰ μπορέσει νὰ τὶς ἐξουσιάσει καὶ νὰ τὶς ἐκμεταλλευτεῖ. Οἱ ἀστοὶ σοσιαλιστὲς θέλουν νὰ διατηρηθοῦν οἱ τάξεις καὶ νὰ ἀντιπροσωπεύει ἡ καθεμιά τους, σύμφωνα μὲ αὐτούς, μιὰ κοινωνικὴ ὑπηρεσία: ἡ μιὰ γιὰ παράδειγμα τὴν ἐπιστήμη καὶ ἡ ἄλλη τὴν χειρωναχτικὴ ἐργασία. Ἐμεῖς θέλουμε ἀντίθετα τὴν ὁριστικὴ καὶ πλήρη κατάργηση τῶν τάξεων, τὴν ἑνοποίηση τῆς κοινωνίας καὶ τὴν οἰκονομικὴ καὶ κοινωνικὴ ἐξίσωση ὅλων τῶν ἀνθρώπινων ὑπάρξεων στὴ γῆ. Μὲ τὸ νὰ τὶς διατηρήσουν, θὰ θέλανε νὰ ἐλαττώσουν, νὰ μετριάσουν καὶ νὰ καλλωπίσουν τὴν ἀνισότητα καὶ τὴν ἀδικία, αὐτὲς τὶς ἱστορικὲς βάσεις τῆς σημερινῆς κοινωνίας, ἐνῶ ἐμεῖς θέλουμε νὰ τὶς καταστρέψουμε. Ἀπὸ αὐτὸ συμπεραίνεται καθαρὰ ὅτι ἀνάμεσα σὲ μᾶς καὶ στοὺς ἀστοὺς σοσιαλιστὲς δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρξει καμιὰ συμφωνία, οὔτε συμβιβασμός, οὔτε ἀκόμη συμμαχία.

Ἀλλά, θὰ ποῦνε, καὶ εἶναι τὸ ἐπιχείρημα ποὺ μᾶς φέρνουν πιὸ συχνὰ καὶ ποὺ οἱ κύριοι δογματιστὲς ὅλων τῶν χρωμάτων θεωροῦν σὰν ἀκαταμάχητο, ἀλλὰ εἶναι ἀδύνατο ὅλη ἡ ἀνθρωπότητα νὰ ἐπιδοθεῖ στὴν ἐπιστήμη· θὰ πέθαινε τῆς πείνας. Πρέπει λοιπόν, ὅταν οἱ μὲν μελετοῦν, οἱ ἄλλοι νὰ ἐργάζονται γιὰ νὰ παράγουν τὰ ἀπαραίτητα ἀντικείμενα τῆς ζωῆς, γιὰ τοὺς ἑαυτούς τους πρῶτα καὶ κατόπιν ἐπίσης γιὰ τοὺς ἀνθρώπους ποὺ ἀφιερώθηκαν ἀποκλειστικὰ στὶς διανοητικὲς ἐργασίες· διότι οἱ ἄνθρωποι δὲν ἐργάζονται μόνο γιὰ τοὺς ἑαυτούς τους: οἱ ἐπιστημονικές τους ἀνακαλύψεις, ἐκτὸς τοῦ ὅτι πλαταίνουν τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα, μὲ τὸ νὰ βρίσκουν ἐφαρμογὴ στὴ βιομηχανία καὶ στὴν ἀγροτοκαλλιέργεια καὶ γενικὰ στὴν πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ ζωή, δὲν βελτιώνουν τὴν κατάσταση ὅλων τῶν ἀνθρώπινων ὑπάρξεων χωρὶς καμιὰ ἐξαίρε-

ση; Οἱ καλλιτεχνικές τους δημιουργίες δὲν ἐξευγενίζουν τὴ ζωὴ ὅλου τοῦ κόσμου;

Ἀλλὰ ὄχι, καθόλου. Τὴν πιὸ μεγάλη μομφὴ ποὺ ἔχουμε νὰ ἀπευθύνουμε στὴν ἐπιστήμη καὶ στὶς τέχνες, εἶναι ὅτι, ἐπειδὴ δὲν διαδίδουν τὰ εὐεργετήματά τους καὶ δὲν ἐξασκοῦν τὴ σωτήρια ἐπίδρασή τους παρὰ μόνο πάνω σὲ μιὰ πολὺ μικρὴ μερίδα τῆς κοινωνίας, καταλήγουν νὰ ἐξαιροῦν καὶ συνεπῶς νὰ ζημιώνουν τὴν μεγάλη πλειοψηφία.

Μποροῦμε νὰ ἀναγνωρίσουμε σήμερα προόδους στὴν ἐπιστήμη καὶ στὶς τέχνες, κάτι ποὺ ἀναγνωρίσαμε ἤδη μὲ τόση περίσκεψη στὴν τεράστια ἐξέλιξη τῆς βιομηχανίας, τοῦ ἐμπορίου, τῶν πιστώσεων, τοῦ κοινωνικοῦ πλούτου δηλαδὴ μὲ μιὰ λέξη, στὶς πιὸ πολιτισμένες χῶρες τοῦ σύγχρονου κόσμου. Αὐτὸς ὁ πλοῦτος εἶναι ἐντελῶς ἀποκλειστικός, καὶ τείνει κάθε μέρα νὰ γίνει περισσότερο, μὲ τὸ νὰ συγκεντρώνεται σὲ ὁλοένα λιγότερα χέρια καὶ ἐντάσσοντας τὰ κατώτερα στρώματα τῆς μεσαίας τάξης, τοὺς μικροαστούς, στὸ προλεταριάτο, μιὰ ποὺ ἡ ἐξέλιξη (αὐτοῦ τοῦ πλούτου) βρίσκεται σὲ ἄμεση σύνδεση μὲ τὴν αὐξανόμενη μιζέρια τῶν ἐργατικῶν μαζῶν. Ἀπὸ δῶ βγαίνει τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ἄβυσσος ποὺ χωρίζει ἤδη τὴν εὐτυχισμένη καὶ προνομιοῦχο μειοψηφία ἀπὸ τὰ ἑκατομμύρια τῶν ἐργατῶν ποὺ τῆς δίνουν ζωὴ μὲ τὴν ἐργασία τῶν μπράτσων τους, ἀνοίγεται ὁλοένα καὶ περισσότερο καὶ ὅτι ὅσο οἱ εὐτυχισμένοι ἐκμεταλλευτὲς τῆς λαϊκῆς ἐργασίας γίνονται πιὸ εὐτυχισμένοι, τόσο οἱ ἐργάτες γίνονται πιὸ δυστυχισμένοι. Ἂς συγκρίνουμε μόνο τὸ μυθικὸ πλοῦτο τοῦ μεγάλου ἀριστοκρατικοῦ, χρηματιστικοῦ, ἐμπορικοῦ καὶ βιομηχανικοῦ κόσμου τῆς Ἀγγλίας μὲ τὴν ἄθλια κατάσταση τῶν ἐργατῶν αὐτῆς τῆς ἴδιας τῆς χώρας· ἂς ξαναδιαβάσουμε τὸ τόσο ἁπλὸ καὶ τόσο δραματικὸ γράμμα ποὺ γράφτηκε πρόσφατα ἀπὸ ἕνα λογικὸ καὶ τίμιο χρυσοχόο τοῦ Λονδίνου τὸν WALTER DUNGAN*, ποὺ δηλητηριάστηκε αὐτό-

---

* CF. L' EGALITE, No 27, 27 Ἰουλίου 1869. «Ἡ ἐλευθερία τῆς ἐργασίας», ἄρθρο δημοσιευμένο στὴ L' INTERNATIONALE τῶν Βρυξελλῶν.

δουλα μαζί μὲ τὴ γυναίκα του καὶ τὰ ἔξι παιδιά του, μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ ξεφύγει ἀπὸ τὶς ταπεινώσεις, τὴ μιζέρια καὶ τὰ βασανιστήρια τῆς πείνας, καὶ θὰ ἀναγκαστοῦμε νὰ παραδεχτοῦμε ὁπωσδήποτε ὅτι αὐτὸς ὁ περιβόητος πολιτισμὸς δὲν εἶναι, ἀπὸ τὴν ὑλιστικὴ ἄποψη, τίποτα περισσότερο ἀπὸ καταπίεση καὶ ἐρείπωμα γιὰ τὸν λαό.

Ὑπάρχουν ἐπίσης καὶ σύγχρονες πρόοδες τῆς ἐπιστήμης καὶ τῶν τεχνῶν. Αὐτὲς οἱ πρόοδες εἶναι τεράστιες! Μάλιστα, εἶναι ἀλήθεια. Ἀλλὰ ὅσο μεγαλύτερες εἶναι, τόσο περισσότερο γίνονται αἰτία τῆς διανοητικῆς σκλαβιᾶς, κατὰ συνέπεια καὶ τῆς ὑλικῆς, αἰτία τῆς μιζέριας καὶ τῆς ταπείνωσης γιὰ τὸ λαό· διότι μεγαλώνουν ὁλοένα καὶ περισσότερο τὴν ἄβυσσο ποὺ χωρίζει ἤδη τὴ νοημοσύνη τοῦ λαοῦ ἀπὸ ἐκείνη τῶν προνομιούχων τάξεων. Ἡ πρώτη, ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς φυσιολογικῆς ἱκανότητας, εἶναι σήμερα προφανῶς λιγότερο ἐξασθενημένη, λιγότερο τριμμένη, λιγότερο σοφιστικὴ καὶ λιγότερο διεφθαρμένη ἀπὸ τὴν ὑπεράσπιση ἀδίκων συμφερόντων, καὶ κατὰ συνέπεια εἶναι φυσικὰ πιὸ ἰσχυρὴ ἀπὸ τὴν ἀστικὴ νοημοσύνη· ἀλλὰ γιὰ ἀντιστάθμισμα, αὐτὴ ἡ τελευταία ἔχει γιὰ τὸν ἑαυτό της ὅλα τὰ ὅπλα τῆς ἐπιστήμης, καὶ αὐτὰ τὰ ὅπλα εἶναι μοναδικά. Συμβαίνει πολὺ συχνὰ ἕνας πολὺ ἔξυπνος ἐργάτης νὰ ἀναγκάζεται νὰ σιωπᾶ μπροστὰ σ' ἕναν ἀνόητο σοφὸ ποὺ τὸν χτυπᾶ ὄχι μὲ τὸ πνεῦμα ποὺ δὲν διαθέτει, ἀλλὰ μὲ τὴν ἐκπαίδευση ποὺ ὁ ἐργάτης στερήθηκε καὶ ποὺ ὡστόσο ὁ ἄλλος μπόρεσε νὰ πάρει γιατὶ ὅσο καιρὸ ἡ ἠλιθιότητά του ἐξελισσόταν ἐπιστημονικὰ στὰ σχολεῖα, ἡ ἐργασία τοῦ ἐργάτη τὸν ἔντυνε, τὸν στέγαζε, τὸν ἔτρεφε καὶ τοῦ προμήθευε ὅλα τὰ χρειαζούμενα, δάσκαλους καὶ βιβλία, ἀπαραίτητα γιὰ τὴν ἐκπαίδευσή του.

Ὁ βαθμὸς τῆς γνώσης ποὺ διαμοιράζεται στὸν καθένα δὲν εἶναι καθόλου ἴδιος, οὔτε ἀκόμη καὶ στὴν ἀστικὴ τάξη, τὸ γνωρίζουμε πολὺ καλά. Κι ἐκεῖ ἐπίσης ὑπάρχει μιὰ διαβάθμιση, ποὺ προσδιορίζεται ὄχι ἀπὸ τὴν ἱκανότητα τῶν ἀτόμων, ἀλλὰ ἀπὸ τὸν περισσότερο ἢ λιγότερο πλοῦτο τοῦ κοινωνικοῦ στρώματος μέσα στὸ ὁποῖο γεννήθηκαν· γιὰ παράδειγμα, ἡ ἐκπαίδευση ποὺ παίρ-

νουν τὰ παιδιὰ τῆς πολὺ μικροαστικῆς τάξης, ἐλάχιστα ἀνώτερη ἀπὸ ἐκείνη ποὺ κατορθώνουν οἱ ἴδιοι ἐργάτες νὰ πάρουν, εἶναι σχεδὸν μηδαμινὴ σὲ σύγκριση μὲ αὐτὴ ποὺ ἡ κοινωνία δίνει ἁπλόχερα στὴ μεσαία καὶ τὴν ἀνώτερη ἀστικὴ τάξη. Ἐπίσης τί βλέπουμε; Ἡ μικροαστικὴ τάξη, ποὺ τουλάχιστον πρὸς τὸ παρὸν εἶναι ἐνταγμένη στὴ μεσαία τάξη μόνο καὶ μόνο ἐξ αἰτίας μιᾶς γελοίας κενοδοξίας ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ καὶ ἀπ' τὴν ἄλλη ἐξ αἰτίας τῆς ἐξάρτησης ἀπὸ τοὺς κεφαλαιοκράτες μὲ τὴν ὁποία βρίσκεται πρόσωπο μὲ πρόσωπο, εἶναι τὸν περισσότερο καιρὸ σὲ μιὰ κατάσταση πιὸ ἄθλια καὶ ἀκόμη πιὸ ταπεινωτικὴ ἀπὸ τὸ προλεταριάτο. Ἐπίσης, ὅταν μιλᾶμε γιὰ προνομιοῦχες τάξεις, δὲν ἐννοοῦμε ποτὲ αὐτὴ τὴν καϋμένη μικρομπουρζουαζία, ποὺ ἂν εἶχε λιγάκι περισσότερο μυαλὸ καὶ καρδιά, δὲν θὰ ἀργοῦσε νὰ ἔρθει νὰ ἑνωθεῖ μὲ μᾶς, γιὰ νὰ πολεμήσουμε τὴν μεσαία καὶ μεγαλοαστικὴ τάξη, ποὺ δὲν τὴν συνθλίβει σήμερα λιγότερο ἀπ' ὅτι συνθλίβει τὸ προλεταριάτο. Καὶ ἂν ἡ οἰκονομικὴ ἐξέλιξη τῆς κοινωνίας συνέχιζε πρὸς αὐτὴν τὴν κατεύθυνση ἀκόμα δέκα χρόνια, κάτι ποὺ μᾶς φαίνεται ἐξ ἄλλου ἀδύνατο, θὰ βλέπαμε ἀκόμα τὸ πιὸ μεγάλο μέρος τῆς μεσαίας ἀστικῆς τάξης νὰ πέφτει στὴ σημερινὴ κατάσταση τῆς μικρομπουρζουαζίας πρῶτα, γιὰ νὰ χαθεῖ λιγάκι ἀργότερα μέσα στὸ προλεταριάτο, πάντοτε γιὰ χάρη αὐτῆς τῆς ὀλέθριας συγκέντρωσης τοῦ πλούτου σὲ ὁλοένα λιγότερα χέρια· κάτι ποὺ θὰ εἶχε σὰν ἀναπόφευκτη κατάληξη νὰ διαχωρίζει διαρκῶς τὸν κοινωνικὸ κόσμο σὲ μιὰ μικρὴ μειοψηφία ποὺ θὰ εἶναι ὑπερβολικὰ πλούσια, σοφή, κυρίαρχη καὶ σὲ μιὰ τεράστια πλειοψηφία ἀθλίων προλετάριων, ἄξεστων καὶ σκλάβων.

Εἶναι ἕνα γεγονὸς ποὺ πρέπει νὰ ραπίζει ὅλα τὰ ἐπιστημονικὰ πνεύματα, ὅλους αὐτοὺς ποὺ ἔχουν στὴν καρδιά τους τὴν ἀνθρώπινη ἀξιοπρέπεια, τὴ δικαιοσύνη, δηλαδὴ τὴν ἐλευθερία τοῦ καθένα μέσα στὴν ἰσότητα καὶ ἀπὸ τὴν ἰσότητα ὅλων. Εἶναι ἐπειδὴ ὅλες οἱ ἐφευρέσεις τοῦ πνεύματος, ὅλες οἱ μεγάλες ἐφαρμογὲς τῆς ἐπιστήμης στὴ βιομηχανία, στὸ ἐμπόριο καὶ γενικὰ στὴν κοινωνικὴ ζωή, δὲν ὠφέλησαν μέχρι τώρα παρὰ τὶς προνομιοῦχες

τάξεις, καὶ μάλιστα τὴν δύναμη τῶν Κρατῶν, αὐτῶν τῶν αἰωνίων προστατῶν ὅλων τῶν πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν ἀδικιῶν, ποτὲ τὶς λαϊκὲς μάζες. Δὲν ἔχουμε παρὰ νὰ ὀνομάσουμε τὶς ραδιουργίες ὥστε κάθε ἐργάτης,καὶ κάθε σοβαρὸς ὀπαδὸς τῆς ἀπελευθέρωσης τῆς ἐργασίας νὰ μᾶς δικαιώσει. Ποιά δύναμη διατηρεῖ ἀκόμη σήμερα τὶς προνομιοῦχες τάξεις μαζὶ μὲ ὅλη τὴν ἀνήκουστη εὐτυχία τους καὶ ὅλες τὶς μοναδικές τους ἀπολαύσεις, παρ' ὅλη τὴν τόσο δίκαιη ἀγανάκτηση τῶν λαϊκῶν μαζῶν; Μήπως μιὰ δύναμη ἀχώριστη ἀπ' αὐτούς; Ὄχι, εἶναι ἀποκλειστικὰ ἡ δύναμη τοῦ Κράτους, μέσα στὸ ὁποῖο ἐξ ἄλλου τὰ παιδιά τους καταλαμβάνουν σήμερα, ὅπως γινόταν πάντοτε, ὅλα τὰ κυρίαρχα ἐπαγγέλματα, ἀκόμη καὶ τὰ μεσαῖα καὶ τὰ κατώτερα, ἐκτὸς ἀπὸ ἐκεῖνα τῶν ἐργατῶν καὶ τῶν στρατιωτῶν. Καὶ τί εἶναι ἐκεῖνο ποὺ ἀποτελεῖ σήμερα κατὰ κύριο λόγο ὅλη τὴ δύναμη τῶν Κρατῶν; Εἶναι ἡ ἐπιστήμη.

Μάλιστα, εἶναι ἡ ἐπιστήμη. Ἐπιστήμη τῆς κυβέρνησης, τῆς διοίκησης, καὶ ἐπιστήμη τῆς οἰκονομίας· ἐπιστήμη τοῦ νὰ ρουφᾶς τὸ αἷμα τῶν λαϊκῶν ὁμάδων χωρὶς νὰ πολυφωνάζουν, καὶ μόλις ἀρχίσουν νὰ φωνάζουν νὰ τοὺς ἐπιβάλεις τὴ σιωπή, τὴν ὑπομονὴ καὶ τὴν ὑπακοὴ μὲ μιὰ δύναμη ἐπιστημονικὰ ὀργανωμένη· ἐπιστήμη τοῦ νὰ ἐξαπατᾶς καὶ νὰ κατακερματίζεις τὶς λαϊκὲς μάζες, ὥστε νὰ μὴν μποροῦν ποτέ, ἀλληλοβοηθούμενες καὶ ἑνώνοντας τὶς προσπάθειές τους, νὰ δημιουργήσουν μιὰ δύναμη ἱκανὴ νὰ τὰ ἀνατρέψει (τὰ Κράτη)· ἐπιστήμη στρατιωτικὴ πρὶν ἀπ' ὅλα, ποὺ μὲ ὅλα τὰ τελειοποιημένα ὅπλα της καὶ τὰ φοβερά της καταστροφικὰ ὄργανα ποὺ «κάνουν θαύματα»*· ἐπιστήμη τῆς μηχανικῆς τέλος, αὐτὴ ποὺ δημιούργησε τὰ ἀτμόπλοια, τοὺς σιδηροδρόμους καὶ τοὺς τηλέγραφους· τοὺς σιδηρόδρομους, ποὺ χρησιμοποιούμενοι ἀπὸ τὴν μιλιταριστικὴ στρατηγική, δεκαπλασιάζουν τὴν ἀμυντικὴ καὶ ἐπιθετικὴ δύναμη τῶν Κρατῶν· καὶ οἱ τηλέγραφοι, ποὺ μεταβάλλουν κάθε κυβέρνηση σὲ μιὰ Λερναία Ὕδρα μὲ ἑκατό, χίλια μπράτσα,

---

* Ὅπως τὰ ντουφέκια στὴ μάχη τοῦ Μεντενὰ (3 Νοέμβρη 1867)

τῆς δίνουν τὴ δυνατότητα νὰ εἶναι παρούσα, νὰ ἐνεργεῖ, νὰ συλλαμβάνει παντοῦ, δημιουργοῦν τὸν πιὸ φοβερο . ·τικὸ συγκέντρωτισμὸ ποὺ ἐμφανίστηκε ποτὲ στὸν κόσμο.

Ποιός μπορεῖ λοιπὸν νὰ ἀρνηθεῖ ὅτι ὅλες οἱ πρόοδες τῆς ἐπιστήμης χωρὶς καμιὰ ἐξαίρεση, δὲν στράφηκαν μέχρι ἐδῶ παρὰ στὴν αὔξηση τοῦ πλούτου τῶν προνομιούχων τάξεων καὶ τῆς δύναμης τῶν Κρατῶν, εἰς βάρος τῆς εὐημερίας καὶ τῆς ἐλευθερίας τῶν λαϊκῶν μαζῶν, τοῦ προλεταριάτου; Ἀλλά, θὰ παρατηροῦσε κάποιος, οἱ ἐργατικὲς μάζες δὲν ὠφελοῦνται κι αὐτές; Δὲν εἶναι πολὺ πιὸ πολιτισμένες στὸν αἰώνα μας ἀπ᾿ ὅτι στοὺς αἰῶνες ποὺ πέρασαν;

Σ᾿ αὐτὸ θὰ ἀπαντήσουμε μὲ μιὰ παρατήρηση τοῦ LASSALLE, τοῦ διάσημου γερμανοῦ σοσιαλιστῆ. Γιὰ νὰ διακρίνουμε τὴν πρόοδο τῶν ἐργατικῶν μαζῶν, ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς τους χειραφέτησης, δὲν πρέπει καθόλου νὰ συγκρίνουμε τὴ διανοητική τους κατάσταση στοὺς αἰῶνες ποὺ πέρασαν. Πρέπει νὰ ἐξετάσουμε ἄν, ἀπὸ μιὰ καθορισμένη ἐποχὴ καὶ πέρα, ἐνῶ εἶχε διαπιστωθεῖ ἡ διαφορὰ ποὺ ὑπῆρχε τότε μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν προνομιούχων τάξεων, ἔχουν σημειώσει πρόοδες στὸ ἴδιο μέτρο μὲ αὐτὲς τὶς τελευταῖες. Διότι ἂν ὑπῆρξε ἰσότητα σ᾿ αὐτὲς τὶς δύο ἀμοιβαῖες πρόοδες ἡ διανοητικὴ ἀπόσταση ποὺ τὶς χωρίζει σήμερα ἀπὸ τὸν προνομιοῦχο κόσμο θὰ εἶναι ἡ ἴδια· ἂν τὸ προλεταριάτο προοδεύει περισσότερο καὶ πιὸ γρήγορα ἀπὸ τοὺς προνομιούχους, αὐτὴ ἡ ἀπόσταση θὰ γίνει ἀπαραίτητα πιὸ μικρή· ἀλλὰ ἂν ἀντίθετα ἡ πρόοδος τοῦ ἐργάτη εἶναι πιὸ ἀργὴ καὶ συνεπῶς κατώτερη ἀπὸ ἐκείνη τῶν κυρίαρχων τάξεων, στὸ ἴδιο χρονικὸ διάστημα ἡ ἀπόσταση αὐτὴ θὰ μεγαλώσει· ἡ ἄβυσσος ποὺ τοὺς χώριζε ἔγινε πιὸ μεγάλη, ὁ προνομιοῦχος ἄνθρωπος ἔγινε πιὸ δυνατός, ὁ ἐργάτης ἔγινε πιὸ ἐξαρτημένος, πιὸ σκλάβος ἀπ᾿ ὅτι ἦταν στὴν ἐποχὴ ποὺ πήραμε σὰν ἀφετηρία. Ἂν ξεκινήσουμε καὶ οἱ δυό, τὴν ἴδια ὥρα, ἀπὸ δύο διαφορετικὰ σημεῖα καὶ ἂν εἴσαστε 100 βήματα μπροστὰ ἀπὸ μένα, κάνοντας ἐσεῖς 60 καὶ ἐγὼ 30 μόνο βήματα τὸ

λεπτό, σὲ μιὰ ὥρα ἡ ἀπόσταση ποὺ θὰ μᾶς χωρίζει δὲν θᾶναι πιὰ 100, ἀλλὰ 280 βήματα*.

Τὸ παράδειγμα αὐτὸ δίνει μιὰ ἰδέα ἐντελῶς ἀκριβῆ γιὰ τὶς ἀμοιβαῖες πρόοδες τῆς μπουρζουαζίας καὶ τοῦ προλεταριάτου μέχρις ἐδῶ. Οἱ ἀστοὶ προχώρησαν πιὸ γρήγορα ἀπὸ τοὺς προλετάριους στὴν ὁδὸ τοῦ πολιτισμοῦ, ὄχι ἐπειδὴ ἡ νόησή τους ἦταν ἀπὸ τὴ φύση της πιὸ δυνατὴ ἀπὸ ἐκείνη τῶν τελευταίων, — σήμερα μὲ κάθε εἰλικρίνεια θὰ μποροῦσε νὰ πεῖ κανεὶς τὸ ἀντίθετο —, ἀλλὰ γιατὶ ἡ οἰκονομικὴ καὶ πολιτικὴ ὀργάνωση τῆς κοινωνίας ὑπῆρξε ὡς τὰ σήμερα τέτοια ὥστε μόνο οἱ ἀστοὶ μπόρεσαν νὰ μορφωθοῦν, ἡ ἐπιστήμη δὲν ὑπῆρξε παρὰ μόνο γι' αὐτούς, καὶ τὸ προλεταριάτο βρέθηκε καταδικασμένο σὲ μιὰ καταναγκαστικὴ ἄγνοια, κατὰ τέτοιο τρόπο, ὥστε ἔστω κι ἂν προκόβει, — οἱ πρόοδές του εἶναι ἀναμφισβήτητες, — αὐτὸ δὲν γίνεται μὲ τὴ βοήθεια τῆς ἀστικῆς κοινωνίας, ἀλλὰ μὲ τὴν ἀντίθεσή της.

Ἀνακεφαλαιώνουμε. Στὴ σημερινὴ ὀργάνωση τῆς κοινωνίας, οἱ πρόοδες τῆς ἐπιστήμης ἔγιναν ἡ αἰτία τῆς π α ρ ά λ λ η λ η ς ἀμάθειας τοῦ προλεταριάτου, ὅπως ἀκριβῶς οἱ πρόοδες τῆς βιομηχανίας καὶ τοῦ ἐμπορίου ἔγιναν ἡ αἰτία τῆς π α ρ ά λ λ η λ η ς μιζέριας του. Διανοητικὲς καὶ ὑλικὲς πρόοδες συντέλεσαν συνεπῶς ἐξ ἴσου στὸ νὰ αὐξήσουν τὴ σκλαβιά του. Τί συμπέρασμα βγαίνει; Ὅτι πρέπει νὰ ξεράσουμε καὶ νὰ πολεμήσουμε α ὐ τ ὴ τὴν ἀστικὴ ἐπιστήμη, ὅπως ἀκριβῶς πρέπει νὰ ξεράσουμε καὶ νὰ πολεμήσουμε τὸν ἀστικὸ πλοῦτο. Νὰ τὰ πολεμήσουμε καὶ νὰ τὰ ξεράσουμε μ' αὐτὴ τὴν ἔννοια, ὅτι καταστρέφοντας δηλαδὴ τὴν κοινωνικὴ τάξη πραγμάτων ποὺ τὰ ἔκανε πατρικὴ κληρονομιὰ μιᾶς ἢ περισσότερων τάξεων, πρέπει νὰ τὰ διεκδικήσουμε σὰν τὸ κοινὸ καλὸ ὅλων μας.

31 Ἰουλίου 1869

---

* Στὴν πραγματικότητα ὄχι σὲ 60, ἀλλὰ σὲ 6 μόνο λεπτὰ θὰ δημιουργηθεῖ ἡ ἀπόσταση αὐτή. Νᾶναι ἀπὸ τυπογραφικὸ λάθος; Νᾶναι ἀπὸ ἄγνοια τοῦ Μπακούνιν; (δὲν ἦταν ἄλλωστε καὶ καθόλου δυνατὸς στὰ μαθηματικά). Πάντως ὁ JAMES GUILLAUME διορθώνει: 1900 βήματα σὲ μιὰ ὥρα.

II

᾽Αποδείξαμε ὅτι ὅσο ὑπάρχουν δύο ἢ περισσότερες βαθμίδες ἐκπαίδευσης γιὰ τὰ διάφορα κοινωνικὰ στρώματα, θὰ ὑπάρχουν ἀπαραίτητα τάξεις, δηλαδὴ οἰκονομικὰ καὶ πολιτικὰ προνόμια γιὰ ἕνα μικρὸ ἀριθμὸ εὐτυχισμένων ἀνθρώπων καὶ ἡ σκλαβιὰ καὶ ἡ μιζέρια γιὰ ἕνα μεγάλο ἀριθμό.

Τὰ μέλη τοῦ Διεθνοῦς Συνεταιρισμοῦ τῶν ᾽Εργατῶν, ἀπαιτοῦμε τὴν ᾽Ισότητα, καὶ ἐπειδὴ τὴν ἀπαιτοῦμε θέλουμε ἐπίσης καὶ μιὰ πλήρη ἐκπαίδευση γιὰ ὅλους.

᾽Αλλὰ ἂν μορφωθεῖ ὅλος ὁ κόσμος, ποιός θὰ θελήσει νὰ ἐργασθεῖ; θὰ ρωτήσουν. ῾Η ἀπάντησή μας εἶναι ἁπλή: ὅ λ ο ι π ρ έ π ε ι ν ὰ ἐ ρ γ ά ζ ο ν τ α ι κ α ὶ ὅ λ ο ι π ρ έ π ε ι ν ὰ μ ο ρ φ ώ ν ο ν τ α ι. Σ᾽ αὐτὸ τὸ σημεῖο δίνουν πολὺ συχνὰ τὴν ἀπάντηση ὅτι αὐτὴ ἡ ἀνάμιξη τῆς βιομηχανικῆς ἐργασίας μὲ τὴν διανοητικὴ ἐργασία δὲν μπορεῖ νὰ γίνει παρὰ εἰς βάρος τόσο τῆς μιᾶς ὅσο καὶ τῆς ἄλλης: οἱ ἐργάτες θὰ γίνουν κακοὶ ἐπιστήμονες καὶ οἱ ἐπιστήμονες δὲν θὰ γίνουν παρὰ θλιβεροὶ ἐργάτες. **Μάλιστα**, στὴ σημερινὴ κοινωνία, ὅπου τόσο ἡ χειρωνακτικὴ ἐργασία ὅσο καὶ ἡ πνευματικὴ εἶναι ἐξ ἴσου διαστρεβλωμένες ἀπὸ τὴν ἐντελῶς πλασματικὴ ἀπομόνωση στὴν ὁποία καὶ οἱ δύο ἔχουν καταδικαστεῖ. ᾽Αλλὰ εἴμαστε πεισμένοι ὅτι στὸν ζωντανὸ καὶ ὁλοκληρωμένο ἄνθρωπο, καθεμιὰ ἀπ᾽ τὶς δυὸ ἐνέργειες, μυϊκὴ καὶ νευρική, πρέπει νὰ ἀναπτύσσεται ἐξ ἴσου καὶ ὅτι μακρυὰ ἀπὸ τὸ νὰ ἀλληλοεμποδίζονται, καθεμιὰ πρέπει νὰ στηρίζει, νὰ πλαταίνει καὶ νὰ ἐνισχύει τὴν ἄλλη· ἡ ἐπιστήμη τοῦ σοφοῦ θὰ γίνει πιὸ γόνιμη, πιὸ χρήσιμη καὶ πιὸ μεγάλη ὅταν ὁ σοφὸς πάψει νὰ ἀγνοεῖ τὴν μυϊκὴ ἐργασία, καὶ ἡ ἐργασία τοῦ ἐκπαιδευμένου ἐργάτη θὰ γίνει πιὸ ἐπιδέξια καὶ συνεπῶς πιὸ παραγωγικὴ ἀπὸ ἐκείνη τοῦ ἀνεκπαίδευτου ἐργάτη.

᾽Απὸ ᾽δῶ βγαίνει τὸ συμπέρασμα ὅτι, γιὰ τὸ συμφέρον τῆς ἴδιας τῆς ἐργασίας, ὅπως καὶ γιὰ τὸ συμφέρον τῆς ἐπιστήμης πρέ-

πει νά μήν ύπάρχουν πιά ούτε έργάτες, ούτε διανοούμενοι, άλλά μονάχα άνθρωποι.

· Συμπεραίνεται καί τοῦτο, ὅτι οἱ ἄνθρωποι πού ἐξ αἰτίας τῆς ἀνώτερης νοημοσύνης τους, παρασύρθηκαν σήμερα στόν αὐτάρεσκο κόσμο τῆς ἐπιστήμης, μόλις ἐγκατασταθοῦν ἐκεῖ, ὑποχωρώντας στήν ἀνάγκη μιᾶς στάσης ἐντελῶς ἀστικῆς, μεταστρέφουν ὅλες τίς ἐφευρέσεις τους πρός ὄφελος τῆς προνομιούχου τάξης, τῆς ὁποίας καί οἱ ἴδιοι ἀποτελοῦν μέλη, ἐνῶ οἱ ἴδιοι ἄνθρωποι μιά φορά ἄν τεθοῦν πραγματικά ἀλληλέγγυοι ὅλου τοῦ κόσμου, ἀλληλέγγυοι ὄχι στή φαντασία μόνο καί στίς κουβέντες, ἀλλά στήν πράξη, μέσα στή δουλειά, θά στρέψουν ἐντελῶς ὅμοια τίς ἀνακαλύψεις καί τίς ἐφαρμογές τῆς ἐπιστήμης πρός τό συμφέρον ὅλων καί πρίν ἀπ' ὅλα θά ἐλαφρύνουν καί θά ἐξευγενίσουν τήν ἐργασία, τή μόνη νόμιμη καί πραγματική βάση τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας.

Εἶναι δυνατόν καί μάλιστα πολύ πιθανόν, στήν περισσότερο ἤ λιγότερο μακροχρόνια μεταβατική περίοδο πού φυσιολογικά θά διαδεχθεῖ τή μεγάλη κοινωνική κρίση, οἱ πιό ἀναπτυγμένες ἐπιστῆμες νά πέσουν σημαντικά κάτω ἀπ' τό σημερινό τους ἐπίπεδο· ὅπως εἶναι ἀναμφισβήτητο ἐπίσης ὅτι ἡ πολυτέλεια καί ὁτιδήποτε ἀποτελεῖ τίς λεπτότητες τῆς ζωῆς, θά πρέπει γιά πολύ καιρό νά ἐξαφανισθεῖ ἀπ' τήν κοινωνία, καί δέν θά μπορέσει πιά νά ξαναεμφανισθεῖ σάν ἀποκλειστική ἀπόλαυση, ἀλλά σάν ἐξευγενισμός τῆς ζωῆς ὅλων μας, παρά μόνον ὅταν ἡ κοινωνία θά ἔχει κατακτήσει τά ἀπαραίτητα γιά ὅλους. 'Αλλά αὐτή ἡ πρόσκαιρη ἐπισκίαση τῆς ἀνώτερης ἐπιστήμης θά εἶναι ἄραγε τόσο μεγάλο κακό; Αὐτό πού θά χάσει σέ ὑψηλή ἀνάταση, δέν θά τό κερδίσει πλαταίνοντας τή βάση της; Χωρίς ἀμφιβολία θά ὑπάρξουν λιγότεροι ἐπιφανεῖς ἐπιστήμονες, ἀλλά ταυτόχρονα θά ὑπάρξουν ἀπείρως λιγότεροι ἀπαίδευτοι. Δέν θά ὑπάρξουν πιά αὐτοί οἱ κάποιοι ἄνθρωποι πού ἀγγίζουν τούς οὐρανούς, ἀλλά ἀντί γι' αὐτούς, ἑκατομμύρια ἄνθρωποι, ἐξευτελισμένοι σήμερα, συντριμμένοι, θά βαδίσουν μέ ἀξιοπρέπεια στή γῆ· κανένας ἡμίθεος, κανένας σκλάβος. Οἱ ἡ-

μίθεοι καὶ οἱ σκλάβοι θὰ ἐξανθρωπισθοῦν μὲ μιᾶς, οἱ μὲν κατεβαίνοντας λιγάκι, οἱ δὲ ἀνεβαίνοντας πολύ. Δὲν θὰ ὑπάρχει λοιπὸν στὸ ἑξῆς θέση οὔτε γιὰ τὴ θεοποίηση οὔτε γιὰ τὴν καταφρόνια. Ὅλοι θὰ δώσουν τὸ χέρι καὶ μόλις ἑνωθοῦν, θὰ βαδίσουν ὅλοι μαζὶ μὲ καινούργια διάθεση γιὰ καινούργιες καταχτήσεις, τόσο στὴν ἐπιστήμη ὅσο καὶ στὴ ζωή.

Χωρὶς λοιπὸν νὰ φοβόμαστε αὐτὴν τὴν ἐπισκίαση, τὴν ἐντελῶς στιγμιαία ἐξ ἄλλου, τῆς ἐπιστήμης, τὴν εὐχόμαστε ἀντίθετα μὲ ὅλη μας τὴ δύναμη, γιατὶ θὰ ἔχει σὰν ἀποτέλεσμα νὰ ἐξανθρωπίσει τοὺς διανοούμενους καὶ τοὺς ἐργάτες ταυτόχρονα, νὰ συμφιλιώσει τὴν ἐπιστήμη καὶ τὴ ζωή. Καὶ εἴμαστε σίγουροι, ὅτι μόλις καταχτηθεῖ ἡ καινούργια αὐτὴ βάση, οἱ πρόοδες τῆς ἀνθρωπότητας, τόσο στὴν ἐπιστήμη ὅσο καὶ στὴ ζωή, θὰ ξεπεράσουν πολὺ γρήγορα ὁ,τιδήποτε ἔχουμε δεῖ, ὁ,τιδήποτε μποροῦμε νὰ φανтασθοῦμε σήμερα.

Ἀλλὰ ἐδῶ παρουσιάζεται ἕνα ἄλλο ἐρώτημα: Ὅλα τὰ ἄτομα εἶναι ἐξ ἴσου ἱκανὰ νὰ ὑψωθοῦν στὸ ἴδιο ἐπίπεδο ἐκπαίδευσης; Ἂς φαντασθοῦμε μιὰ κοινωνία ὀργανωμένη σύμφωνα μὲ τὸν πιὸ ἰσοπολιτικὸ τρόπο καὶ μέσα στὴν ὁποία τὰ παιδιὰ μόλις γεννηθοῦν θὰ ἔχουν τὸ ἴδιο σημεῖο ἀναχώρησης, τόσο σὲ ὅτι ἀφορᾶ τὸν πολιτικὸ τομέα, ὅσο καὶ τὸν οἰκονομικὸ καὶ κοινωνικό, δηλαδὴ θὰ ἔχουν ἀπόλυτα τὴν ἴδια διατροφή, τὴν ἴδια μόρφωση, τὴν ἴδια ἐκπαίδευση· δὲν θὰ ὑπάρχουν, μεταξὺ τῶν ἑκατομμυρίων αὐτῶν μικρῶν ἀτόμων, ἄπειρες διαφορὲς ἐνέργειας, φυσικῶν τάσεων, ἐπιτηδειοτήτων;

Ἰδοὺ τὸ μεγάλο ἐπιχείρημα τῶν ἀντιπάλων μας, αὐτῶν καθ' ἑαυτῶν ἀστῶν καὶ ἀστο-σοσιαλιστῶν. Τὸ θεωροῦν ἀκαταμάχητο. Ἂς ἐπιχειρήσουμε λοιπὸν νὰ τοὺς ἀποδείξουμε τὸ ἀντίθετο. Κατ' ἀρχὴν μὲ ποιὸ δικαίωμα στηρίζονται στὴν ἀρχὴ τῶν ἀτομικῶν ἱκανοτήτων; Ὑπάρχει θέση γιὰ τὴν· ἐξέλιξη αὐτῶν τῶν ἱκανοτήτων στὴν κοινωνία ὅπως εἶναι σήμερα; Μπορεῖ νὰ ὑπάρχει θέση γιὰ τὴν ἐξέλιξή τους σὲ μιὰ κοινωνία ποὺ θὰ συνεχίσει νὰ ἔχει σὰν βάση τὸ κληρονομικὸ δικαίωμα; Προφανῶς ὄχι, διότι ἀπ' τὴ

στιγμὴ ποὺ ὑπάρχει κληρονομιά, ἡ καριέρα τῶν παιδιῶν δὲν θὰ εἶναι ποτὲ τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἱκανοτήτων τους καὶ τῆς ἀτομικῆς τους ἐνέργειας· θὰ εἶναι πρὶν ἀπ' ὅλα ἀποτέλεσμα τῆς τύχης, τοῦ πλούτου ἢ τῆς μιζέριας τῶν οἰκογενειῶν τους. Οἱ πλούσιοι κληρονόμοι, ἀλλὰ ἀνόητοι, θὰ πάρουν μιὰ ἀνώτερη ἐκπαίδευση· τὰ πιὸ ἔξυπνα παιδιὰ τοῦ προλεταριάτου θὰ συνεχίσουν νὰ κληρονομοῦν τὴν ἀμάθεια ὅπως ἀκριβῶς συμβαίνει καὶ σήμερα. Δὲν εἶναι συνεπῶς ὑποκρισία τὸ νὰ μιλᾶμε ὄχι μόνο μέσα ἀπ' τὴ σημερινὴ κοινωνία, ἀλλὰ ἔστω καὶ ἐν ὄψει μιᾶς κοινωνίας τροποποιημένης ποὺ θὰ συνέχιζε ὡστόσο νὰ ἔχει σὰν βάσεις τὴν ἀτομικὴ ἰδιοκτησία καὶ τὸ κληρονομικὸ δικαίωμα, δὲν εἶναι μιὰ αἰσχρὴ ἀπάτη τὸ νὰ μιλᾶμε γιὰ ἀτομικὰ δικαιώματα θεμελιωμένα στὶς ἀτομικὲς ἱκανότητες;

Μᾶς πιπιλᾶνε τὰ μυαλὰ σήμερα μὲ τὴν ἀτομικὴ ἐλευθερία καὶ ὡστόσο αὐτὸ ποὺ κυβερνᾶ δὲν εἶναι καθόλου τὸ ἀνθρώπινο ἄτομο, τὸ ἄτομο γενικά, ἀλλὰ μόνο τὸ ἄτομο τὸ εὐνοημένο ἀπὸ τὴν κοινωνική του θέση, εἶναι λοιπὸν ἡ θέση, εἶναι ἡ τάξη. Ἔστω κι ἕνα ἔξυπνο ἄτομο τῆς μπουρζουαζίας νὰ τολμοῦσε νὰ ξεσηκωθεῖ ἐνάντια στὰ οἰκονομικὰ προνόμια αὐτῆς τῆς ἀξιοσέβαστης τάξης, καὶ τότε θὰ βλέπατε πόσο αὐτοὶ οἱ καλοί μας ἀστοί, ποὺ γιὰ τὴν ὥρα δὲν ἔχουν στὸ στόμα τους παρὰ τὴν ἀτομικὴ ἐλευθερία, θὰ σεβόντουσαν τὴ δική του! Μᾶς μιλᾶνε καὶ γιὰ ἀτομικὲς ἱκανότητες! Μήπως δὲν βλέπουμε κάθε μέρα τὶς πιὸ μεγάλες ἐργατικὲς καὶ ἀστικὲς ἱκανότητες νὰ ὑποχρεώνονται νὰ παραχωρήσουν τὸ βῆμα καὶ μάλιστα νὰ σκύψουν τὸ μέτωπο μπροστὰ στὴν ἠλιθιότητα τῶν κληρονόμων τῶν χρυσῶν ἀγελάδων; Ἡ ἀτομικὴ ἐλευθερία, ὄχι ἡ προνομιοῦχος ἀλλὰ ἡ ἀνθρώπινη, οἱ πραγματικὲς ἱκανότητες τῶν ἀτόμων, δὲν θὰ μπορέσουν νὰ πάρουν τὴν πλήρη τους ἐξέλιξη ἔξω ἀπὸ τὴν πλήρη ἰσότητα. Ὅταν ὑπάρξει ἰσότητα ἀπὸ τὸ ξεκίνημα γιὰ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους πάνω στὴ γῆ, τότε μόνο — φυλάγοντας κάθε φορὰ τὰ ἀνώτατα δικαιώματα τῆς ἀμοιβαίας ἐξάρτησης, ποὺ εἶναι καὶ θὰ παραμένουν πάντοτε ὁ πιὸ μεγάλος παραγωγὸς τῶν κοινωνικῶν πραγμάτων: ἀνθρώπινη νόηση καὶ ὑ-

λικὰ ἀγαθὰ — τότε θὰ μπορέσουμε νὰ ποῦμε, μὲ πολὺ περισσότερη λογικὴ ἀπὸ σήμερα, ὅτι κάθε ἄτομο εἶναι γυιὸς τῶν ἔργων του. Ἀπ' ὅπου συμπεραίνουμε ὅτι γιὰ νὰ εὐημερήσουν οἱ ἀτομικὲς ἱκανότητες καὶ νὰ μὴν ἐμποδίζονται πιὰ νὰ φέρνουν ὅλους τοὺς καρπούς τους, πρέπει πρὶν ἀπ' ὅλα τὰ ἀτομικὰ προνόμια, τόσο πολιτικὰ ὅσο καὶ οἰκονομικά, δηλαδὴ ὅλες οἱ τάξεις, νὰ καταργηθοῦν. Χρειάζεται ἡ ἐξαφάνιση τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας καὶ τοῦ κληρονομικοῦ δικαιώματος, χρειάζεται ὁ οἰκονομικός, πολιτικὸς καὶ κοινωνικὸς θρίαμβος τῆς Ἰσότητας.

Ἀλλὰ μόλις θριαμβεύσει καὶ ἐγκαθιδρυθεῖ ἡ ἰσότητα, δὲν θὰ ὑπάρχει πιὰ καμιὰ διαφορὰ μεταξὺ τῶν ἱκανοτήτων καὶ τῶν βαθμῶν ἐνέργειας τῶν διαφόρων ἀτόμων; Θὰ ὑπάρχουν ὄχι βέβαια ὅσο ὑπάρχουν ἴσως σήμερα, ἀλλὰ θὰ ὑπάρχουν πάντοτε χωρὶς ἀμφιβολία. Εἶναι μιὰ ἀλήθεια ποὺ ἔγινε παροιμία καὶ ποὺ πιθανῶς δὲν θὰ σταματήσει ποτὲ νὰ εἶναι μιὰ ἀλήθεια: ὅτι σὲ κανένα δέντρο δὲν ὑπάρχουν δυὸ φύλλα ἐντελῶς ὅμοια. Μὲ ἐνισχυμένη λογικὴ θὰ εἶναι πάντοτε ἀλήθεια καὶ σὲ σχέση μὲ τοὺς ἀνθρώπους, μιὰ ποὺ οἱ τελευταῖες εἶναι ὑπάρξεις πολὺ πιὸ σύνθετες ἀπ' τὰ φύλλα. Ἀλλὰ αὐτὴ ἡ διαφοροποίηση, μακρυὰ ἀπὸ τοῦ νὰ εἶναι ἐπιζήμια, εἶναι ἀντίθετα, ὅπως πολὺ καλὰ τὸ παρατήρησε ὁ Γερμανὸς φιλόσοφος FENERBACH, πλοῦτος τῆς ἀνθρωπότητας. Χάρη σ' αὐτήν, ἡ ἀνθρωπότητα εἶναι ἕνα συλλογικὸ σύνολο, μέσα στὸ ὁποῖο καθένας συμπληρώνει ὅλους καὶ ἔχει ἀνάγκη ἀπ' ὅλους· οὕτως ὥστε αὐτὴ ἡ ἀτέλειωτη διαφοροποίηση τῶν ἀνθρώπινων ἀτόμων εἶναι ἡ ἴδια ἡ αἰτία, ἡ κύρια βάση τῆς ἀλληλεγγύης τους, ἕνα πολὺ ἰσχυρὸ ἐπιχείρημα ὑπὲρ τῆς ἰσότητας.

Στὸ βάθος, ἀκόμη καὶ στὴ σημερινὴ κοινωνία, ἂν παραδεχτοῦμε δύο κατηγορίες ἀνθρώπων, τὶς μεγαλοφυΐες καὶ τοὺς ἠλίθιους, καὶ ἂν τοὺς ἀφαιρέσουμε τὶς διαφορὲς ποὺ δημιουργήθηκαν τεχνητὰ κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδραση χίλιων δυὸ κοινωνικῶν αἰτιῶν, ὅπως τῆς μόρφωσης, τῆς ἐκπαίδευσης, τῆς οἰκονομικῆς καὶ πολιτικῆς κατάστασης, ποὺ διαφέρουν ὄχι μόνο σὲ κάθε κοινωνικὸ στρῶμα, ἀλλὰ σχεδὸν σὲ κάθε οἰκογένεια, θὰ ἀναγνωρίζαμε ἀπὸ

τὴν ἄποψη τῶν διανοητικῶν ἱκανοτήτων καὶ τῆς πνευματικῆς ἐνέργειας, ὅτι οἱ περισσότεροι ἄνθρωποι μοιάζουν πολὺ ἢ τὸ λιγότερο εἶναι ἰσοδύναμοι καὶ ὅτι ἡ ἀδυναμία τοῦ καθένα σχεδὸν πάντοτε ἰσοσταθμίζεται ἀπὸ μιὰ δύναμη ἰσάξια, σὲ τρόπο ὥστε νὰ εἶναι ἀδύνατο νὰ ποῦμε ὅτι ἕνας ἄνθρωπος σ' αὐτὴ τὴ μάζα θὰ εἶναι πολὺ πιὸ πάνω ἢ πιὸ κάτω ἀπὸ ἕναν ἄλλο.

Οἱ πιὸ πολλοὶ ἄνθρωποι δὲν εἶναι ἀπαράλλαχτοι, ἀλλὰ ἰσοδύναμοι καὶ κατὰ συνέπεια ἴσοι. Δὲν μένει λοιπόν, κατὰ τὴν ἐπιχειρηματολογία τῶν ἀντιπάλων μας, παρὰ τὸ σημεῖο τῶν ἰδιοφυϊῶν καὶ τῶν ἠλιθίων.

Ἡ βλακεία, καὶ αὐτὸ τὸ ξέρουμε, εἶναι μιὰ ἀρρώστια φυσιολογικὴ καὶ κοινωνική. Πρέπει λοιπὸν νὰ νοσηλεύεται στὰ νοσοκομεῖα καὶ ὄχι στὰ σχολεῖα καὶ ἔχουμε τὸ δικαίωμα νὰ ἐλπίζουμε ὅτι ἡ σύσταση μιᾶς ὑγειοῦς κοινωνίας πιὸ λογικῆς καὶ ἰδίως πιὸ μεριμνητικῆς γιὰ τὴ φυσικὴ καὶ πνευματικὴ ὑγεία τῶν ἀτόμων, ἀπ' ὅτι ἡ σημερινή, καὶ ἡ ἰσοπολιτικὴ ὀργάνωση τῆς καινούργιας κοινωνίας, θὰ καταλήξουν στὴν πλήρη ἐξαφάνιση ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τῆς γῆς αὐτῆς τῆς τόσο ταπεινωτικῆς γιὰ τὸ ἀνθρώπινο εἶδος ἀρρώστιας. Ὅσον ἀφορᾶ τὶς μεγαλοφυΐες, πρέπει νὰ παραδεχτοῦν πρῶτα - πρῶτα ὅτι εὐτυχῶς ἢ δυστυχῶς, ὅπως θέλουν, δὲν ἐμφανίστηκαν στὴν ἱστορία παρὰ σὰν σπάνιες ἐξαιρέσεις ὅλων τῶν γνωστῶν κανόνων καὶ δὲν ὀργανώνονται οἱ ἐξαιρέσεις. Εὐχόμαστε πάντοτε ὅτι ἡ κοινωνία στὸ μέλλον θὰ βρεῖ μέσα στὴν πραγματικὴ δημοκρατικὴ καὶ λαϊκὴ ὀργάνωση τῆς συλλογικῆς της δύναμης, τὸν τρόπο νὰ μετατρέψει αὐτὲς τὶς σπάνιες μεγαλοφυΐες σὲ λιγότερο ἀπαραίτητες, σὲ λιγότερο συντριπτικὲς καὶ πραγματικὰ περισσότερο εὐεργετικὲς γιὰ ὅλους μας. Γιατὶ δὲν πρέπει νὰ ξεχνᾶμε ποτὲ τὸ βαθὺ ἀπόφθεγμα τοῦ Βολτέρου: «Ὑπάρχει κάποιος ποὺ ἔχει περισσότερο μυαλὸ ἀκόμη κι ἀπ' τὶς μεγαλύτερες εὐφυΐες· εἶναι ὁ κόσμος ὁλόκληρος». Δὲν μένει λοιπὸν πιά, παρὰ νὰ ὀργανώσουμε τὸν κόσμο ὁλόκληρο μὲ τὴν πιὸ μεγάλη ἐλευθερία, θεμελιωμένη στὴν πιὸ ὁλοκληρωμένη ἰσότητα, οἰκονομική, πολιτικὴ καὶ κοινωνική, ὥστε νὰ μὴν ἔχουμε τίποτα πιὰ νὰ φοβηθοῦμε ἀπὸ τὶς δικτα-

τορικὲς ἐπιθυμίες καὶ τὶς δεσποτικὲς φιλοδοξίες τῶν μεγαλοφυϊῶν.

Ὅσον ἀφορᾶ τὸ νὰ παράγουμε μεγαλοφυΐες μὲ τὴν ἐκπαίδευση, δὲν πρέπει οὔτε νὰ τὸ σκεφτόμαστε. Ἐξ ἄλλου ἀπ' ὅλους τοὺς γνωστοὺς μεγαλοφυεῖς κανεὶς δὲν ἐκδηλώθηκε σὰν τέτοιος στὴν παιδική του ἡλικία, οὔτε στὴν ἐφηβική, οὔτε ἀκόμη στὴν πρώτη του νεότητα. Δὲν δείχτηκαν σὰν τέτοιοι παρὰ στὴν ὡριμότητα τῆς ἡλικίας τους καὶ πολλοὶ δὲν ἀναγνωρίστηκαν παρὰ μετὰ τὸν θάνατό τους, ἐνῶ πολλοὶ ἀπ' τοὺς μεγάλους ἄνδρες ποὺ χάθηκαν καὶ ποὺ κηρύχτηκαν σὰν ἀνώτεροι ἄνθρωποι κατὰ τὴ νεότητά τους, τελείωσαν τὴν καριέρα τους στὴν πιὸ ἀπόλυτη ἀπραξία.

Ποτὲ λοιπὸν στὴν παιδικὴ ἡλικία, οὔτε κἂν στὴν ἐφηβεία, δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ προσδιορίσει τὰ σχετικὰ πλεονεκτήματα ἢ μειονεκτήματα τῶν ἀνθρώπων, οὔτε τὸν βαθμὸ τῶν ἱκανοτήτων τους, οὔτε τὶς φυσικές τους κλίσεις. Ὅλ' αὐτὰ τὰ πράγματα δὲν ἐκδηλώνονται καὶ δὲν προσδιορίζονται παρὰ μὲ τὴν ἐξέλιξη τῶν ἀτόμων καὶ μιὰ ποὺ ὑπάρχουν πρώιμες φύσεις καὶ ἄλλες πολὺ ὄψιμες ἂν καὶ καθόλου κατώτερες ἀλλὰ συχνὰ μάλιστα ἀνώτερες, εἶναι φανερὸ ὅτι κανένας καθηγητής, κανένας δάσκαλος σχολείου δὲν θὰ μπορέσει ποτὲ νὰ προσδιορίσει τὴν καριέρα καὶ τὸ εἶδος τῆς ἀπασχόλησης ποὺ θὰ διαλέξουν τὰ παιδιὰ μόλις φθάσουν στὴν ἡλικία τῆς ἐλευθερίας.

Ἔτσι, βγαίνει τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ κοινωνία χωρὶς καθόλου νὰ ἐξετάζει τὴν πραγματικὴ ἢ εἰκονικὴ διαφορὰ τῶν κλίσεων καὶ τῶν ἱκανοτήτων καὶ μὴ ἔχοντας κανένα τρόπο γιὰ νὰ προσδιορίσει, οὔτε κανένα δικαίωμα νὰ κανονίσει τὴν μελλοντικὴ καριέρα τῶν παιδιῶν, ὀφείλει σὲ ὅλους, χωρὶς καμιὰ ἐξαίρεση, μ ό ρ φ ω σ η καὶ ἐ κ π α ί δ ε υ σ η ἀ π ό λ υ τ α ἰ σ ό τ ι μ η.

7 Αὐγούστου 1869

III

Ἡ ἐκπαίδευση σ' ὅλους τοὺς βαθμοὺς πρέπει νὰ εἶναι ἰσότιμη γιὰ ὅλους, κατὰ συνέπεια πρέπει νὰ εἶναι πλήρης, δηλαδὴ πρέ-

πει νά προετοιμάζει κάθε παιδί καί τῶν δύο φύλων τόσο στή ζωή τῆς σκέψης ὅσο καί τῆς πράξης, ὥστε νά μπορέσουν ὅλοι ἐξ ἴσου νά γίνουν σωστοί ἄνθρωποι.

Ἡ θετική φιλοσοφία, ἐκθρονίζοντας ἀπό τά μυαλά τούς θρησκευτικούς μύθους καί τίς μεταφυσικές φαντασιοπληξίες, μᾶς ἐπιτρέπει νά διακρίνουμε ἤδη ποιά πρέπει νά εἶναι στό μέλλον ἡ ἐπιστημονική ἐκπαίδευση. Σάν βάση θά ἔχει τή γνώση τῆς φύσης καί σάν κορωνίδα τήν κοινωνιολογία. Τό ἰδεῶδες, παύοντας νά εἶναι ὁ ἐξουσιαστής καί ὁ βιαστής τῆς ζωῆς, ὅπως συμβαίνει σ' ὅλα τά θρησκευτικά καί μεταφυσικά συστήματα, δέν θά εἶναι στό ἑξῆς τίποτα περισσότερο ἀπό τήν τελευταία καί πιό ὄμορφη ἔκφραση τοῦ πραγματικοῦ κόσμου. Παύοντας νά εἶναι ἕνα ὄνειρο, θά γίνει μόνο του μιά πραγματικότητα.

Ἐπειδή κανένα πνεύμα, ὅσο δυνατό κι ἄν εἶναι, δέ μπορεῖ νά ἀγκαλιάσει ὅλους τούς κλάδους τῆς ἐπιστήμης καί μιά πού ἀπ' τήν ἄλλη μεριά μιά γενική γνώση ὅλων τῶν ἐπιστημῶν εἶναι ἀπόλυτα ἀπαραίτητη γιά τήν πλήρη ἀνάπτυξη τοῦ πνεύματος, ἡ διδασκαλία θά χωριστεῖ ἀπαραίτητα σέ δύο μέρη: τό γενικό μέρος, πού θά δώσει τά κύρια στοιχεῖα ὅλων τῶν ἐπιστημῶν χωρίς καμιά ἐξαίρεση ὅπως ἐπίσης καί τήν πραγματική ἀλλά ὄχι καί ἐπιφανειακή γνώση τοῦ συνόλου τους· καί τό εἰδικό μέρος διαιρεμένο ἀπαραίτητα σέ πολλές ὁμάδες ἤ σχολές, ἀπό τίς ὁποῖες ἡ καθεμιά θά ἀγκαλιάσει σέ ὅλη τους τήν εἰδίκευση ἕναν ὁρισμένο ἀριθμό ἐπιστημῶν πού ἀπό τήν ἴδια τους τή φύση καλοῦνται ἔντονα νά ἀλληλοσυμπληρωθοῦν.

Τό πρῶτο μέρος, τό γενικό, θά εἶναι ὑποχρεωτικό γιά ὅλα τά παιδιά· θά ἀποτελεῖ, ἄν μποροῦμε νά ἐκφραστοῦμε ἔτσι, τήν οὐμανιστική ἐκπαίδευση τοῦ πνεύματός τους, ἀντικαθιστώντας πλήρως τήν μεταφυσική καί τή θεολογία, καί τοποθετώντας ταυτόχρονα τά παιδιά σέ μιά ὀπτική γωνία ἀρκετά ὀξεία, ὥστε μόλις φθάσουν στήν ἐφηβική ἡλικία νά μπορέσουν νά διαλέξουν μέ πλήρη γνώση τοῦ σκοποῦ τήν εἰδικότητα πού θά ταιριάζει καλλίτερα στίς ἀτομικές τους προθέσεις, στό γοῦστο τους.

Θὰ συμβεῖ χωρὶς ἀμφιβολία, διαλέγοντας οἱ ἔφηβοι τὴν ἐπιστημονική τους εἰδικότητα, ἐπηρεασμένοι ἀπὸ κάποια αἰτία εἴτε ἐσωτερικὴ εἴτε ἐξωτερική, νὰ λαθέψουν καμιὰ φορὰ καὶ ἴσως προτιμήσουν ἀρχικὰ εἰδικότητα καὶ καριέρα ποὺ δὲν θὰ εἶναι αὐτὲς ἀκριβῶς ποὺ ταιριάζουν καλλίτερα στὶς ἱκανότητές τους.

Ἀλλὰ ἐπειδὴ ἐμεῖς οἱ ζηλωτὲς δὲν εἴμαστε ὑποκριτὲς ἀλλὰ εἰλικρινεῖς ἀπέναντι στὴν ἀ τ ο μ ι κ ὴ ἐ λ ε υ θ ε ρ ί α· ἐπειδὴ στὸ ὄνομα αὐτῆς τῆς ἐλευθερίας σιχαινόμαστε μὲ ὅλη μας τὴν ψυχὴ τὴν ἀρχὴ τῆς ἐξουσίας ὅπως καὶ ὅλες τὶς δυνατὲς ἐκδηλώσεις αὐτῆς τῆς θείας ἀρχῆς, τῆς ἀντιουμανιστικῆς· ἐπειδὴ σιχαινόμαστε καὶ καταδικάζουμε ἀπ' ὅλο τὸ βάθος τῆς ἀγάπης μας γιὰ τὴν ἐλευθερία, τὴν πατρικὴ ἐξουσία, ὅπως κι ἐκείνη τοῦ δασκάλου· ἐπειδὴ τὶς βρίσκουμε ἐξ ἴσου διαφθαρτικὲς καὶ ὀλέθριες καὶ ἐπειδὴ ἡ καθημερινὴ ἐμπειρία μᾶς ἀποδείχνει ὅτι ὁ οἰκογενειάρχης κι ὁ δάσκαλος, παρ' ὅλη τὴν ὑποχρεωτικὴ καὶ παροιμιώδη τους φρονιμάδα, ἐξ αἰτίας της, ξεγελιοῦνται γιὰ τὶς ἱκανότητες τῶν παιδιῶν τους πιὸ εὔκολα ἀπ' ὅτι τὰ ἴδια τὰ παιδιά καὶ ἐπειδὴ ἐξ αἰτίας αὐτοῦ τοῦ τόσο ἀνθρώπινου νόμου, ἀνεκδιήγητου, ὀλέθριου, ὅτι κάθε ἄνθρωπος ποὺ ἐξουσιάζει δὲν παραλείπει ποτὲ νὰ καταχρᾶται, οἱ δάσκαλοι καὶ οἱ οἰκογενειάρχες, προσδιορίζοντας αὐθαίρετα τὸ μέλλον τῶν παιδιῶν, ρωτοῦν πολὺ περισσότερο τὰ δικά τους γοῦστα ἀπ' ὅτι τὶς φυσικὲς τάσεις τῶν παιδιῶν· ἐπειδὴ τέλος τὰ λάθη ποὺ γίνονται ἀπ' τὴ δεσποτεία εἶναι πάντοτε περισσότερο ὀλέθρια καὶ λιγότερο διορθωτέα ἀπ' αὐτὰ ποὺ γίνονται ἀπὸ τὴν ἐλευθερία, διαφυλάσσουμε ἀπ' ὅλους τοὺς ἐπίσημους καὶ ἀνεπίσημους, πατρικοὺς καὶ μικρολόγους κηδεμόνες τοῦ κόσμου, ὁλόκληρη καὶ πλήρη τὴν ἐλευθερία τῶν παιδιῶν νὰ διαλέγουν καὶ νὰ προσδιορίζουν τὴ δικιά τους καριέρα.

Ἂν λαθέψουν, τὸ ἴδιο λάθος ποὺ θὰ κάνουν θὰ τοὺς χρησιμεύσει σὰν ἀποτελεσματικὴ διδασκαλία γιὰ τὸ μέλλον καὶ χρησιμοποιώντας τὴ γενικὴ μόρφωση ποὺ θὰ ἔχουν πάρει σὰν φῶς, θὰ μπο-

ρέσουν εὔκολα νὰ ξανάρθουν στὸ δρόμο ποὺ ἡ ἴδια τους ἡ φύση τοὺς ἐπιβάλλει.

Μέσα στὴν καθολικὴ ἐκπαίδευση, κοντὰ στὴν ἐπιστημονικὴ ἢ θεωρητικὴ διδασκαλία, πρέπει ἀπαραίτητα νὰ ὑπάρχει καὶ ἡ βιομηχανικὴ ἢ πρακτικὴ διδασκαλία. Ἔτσι μόνο θὰ φτιαχτεῖ ὁ ὁλοκληρωμένος ἄνθρωπος: ὁ ἐργάτης ποὺ καταλαβαίνει καὶ ποὺ ξέρει.

Ἡ βιομηχανικὴ διδασκαλία, παράλληλα μὲ τὴν ἐπιστημονική, θὰ χωριστεῖ ὅπως καὶ ἡ τελευταία σὲ δύο μέρη: τὴ γενικὴ διδασκαλία, αὐτὴ ποὺ πρέπει νὰ δίνει στὰ παιδιὰ τὴ γενικὴ ἰδέα καὶ τὴν πρώτη πρακτικὴ γνώση ὅλων τῶν βιομηχανιῶν χωρὶς καμιὰ ἐξαίρεση, ὅπως ἐπίσης καὶ τὴν ἰδέα τοῦ συνόλου τους ποὺ ἀποτελεῖ τὸν ὑλικὸ πολιτισμό, τὴ συνολικότητα τῆς ἀνθρώπινης ἐργασίας· καὶ τὸ εἰδικὸ μέρος, χωρισμένο σὲ βιομηχανικὲς ὁμάδες πιὸ εἰδικὰ συνδεμένες μεταξύ τους.

Ἡ γενικὴ διδασκαλία πρέπει νὰ προετοιμάζει τοὺς ἔφηβους νὰ διαλέξουν ἐλεύθερα τὴν εἰδικὴ ὁμάδα βιομηχανιῶν καὶ μεταξὺ τῶν τελευταίων αὐτῶν, τὴν ἐντελῶς εἰδικευμένη βιομηχανία γιὰ τὴν ὁποία θὰ αἰσθάνονται περισσότερο γοῦστο. Μόλις μποῦνε σὲ αὐτὴ τὴ δεύτερη φάση τῆς βιομηχανικῆς διδασκαλίας, κάτω ἀπὸ τὴν καθοδήγηση τῶν καθηγητῶν τους, θὰ κάνουν τὰ πρῶτα δοκίμια τῆς ὑπεύθυνης ἐργασίας.

Κοντὰ στὴ βιομηχανικὴ καὶ ἐπιστημονικὴ διδασκαλία, θὰ ὑπάρχει ἐπίσης ἀπαραίτητα ἡ πρακτικὴ διδασκαλία ἢ καλλίτερα μιὰ σειρὰ ἀλληλοδιαδόχων ἐμπειριῶν ὄχι τῆς οὐράνιας ἀλλὰ τῆς ἀνθρώπινης ἠθικῆς. Ἡ θεία ἠθικὴ εἶναι θεμελιωμένη πάνω σὲ τοῦτες τὶς δυὸ ἀνήθικες ἀρχές: τὸ σεβασμὸ τῆς ἐξουσίας καὶ τὴν περιφρόνηση τῆς ἀνθρωπότητας. Ἡ ἀνθρώπινη ἠθική, ἀντίθετα δὲν θεμελιώνεται παρὰ πάνω στὴν περιφρόνηση γιὰ τὴν ἐξουσία καὶ πάνω στὸ σεβασμὸ γιὰ τὴν ἐλευθερία καὶ τὴν ἀνθρωπότητα. Ἡ οὐράνια ἠθικὴ θεωρεῖ τὴν ἐργασία σὰν ἐξευτελισμὸ καὶ σὰν τιμωρία· ἡ ἀνθρώπινη ἠθικὴ βλέπει σ' αὐτὴν τὴν ἀνώτατη προϋπόθεση τῆς ἀνθρώπινης εὐτυχίας καὶ τῆς ἀνθρώπινης ἀξιοπρέπειας. Ἡ

ούράνια ήθική, κατὰ λογικὸ συμπέρασμα, καταλήγει σὲ μιὰ πολιτικὴ ποὺ δὲν ἀναγνωρίζει δικαιώματα παρὰ μόνο σ' αὐτοὺς ποὺ ἐξ αἰτίας τῆς προνομιακῆς οἰκονομικῆς κατάστασης μποροῦν νὰ ζοῦν χωρὶς νὰ ἐργάζονται. Ἡ ἀνθρώπινη ἠθικὴ δὲν συμβιβάζεται παρὰ μ' αὐτοὺς ποὺ ζοῦν ἐργαζόμενοι· ἀναγνωρίζει ὅτι μόνο μὲ τὴν ἐργασία ὁ ἄνθρωπος γίνεται ἄνθρωπος.

Ἡ μόρφωση τῶν παιδιῶν, ἀρχὴ κάνοντας ἀπ' τὴν ἐξουσία, πρέπει κλιμακωτὰ νὰ καταλήγει στὴν πιὸ ὁλοκληρωμένη ἐλευθερία. Περιμένουμε ἀπ' τὴν ἐλευθερία, ἀπὸ θετικῆς ἄποψης, τὴν πλήρη ἐξέλιξη ὅλων τῶν δυνάμεων ποὺ βρίσκονται στὸν ἄνθρωπο· καὶ ἀπὸ ἀρνητικῆς ἄποψης, τὴν πλήρη ἀποδέσμευση τῆς θέλησης τοῦ καθένα ποὺ βρίσκεται ἀπέναντί μας ἀπὸ ἐκείνη τοῦ ἄλλου.

Ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι καθόλου καὶ δὲν θὰ εἶναι ποτὲ ἐλεύθερος ἀπέναντι στοὺς φυσικοὺς νόμους· ἀπέναντι στοὺς κοινωνικοὺς νόμους· οἱ νόμοι, ποὺ χωρίζονται ἔτσι σὲ δυὸ κατηγορίες γιὰ μεγαλύτερη κατανόηση τῆς ἐπιστήμης, δὲν ἀνήκουν στὴν πραγματικότητα παρὰ σὲ μιὰ καὶ μοναδικὴ κατηγορία, γιατὶ εἶναι ὅλοι ἐξ ἴσου φυσικοὶ νόμοι, νόμοι μοιραῖοι ποὺ ἀποτελοῦν τὴν βάση καὶ τὴν ἴδια τὴν προϋπόθεση τῆς ὕπαρξης, ἔτσι ὥστε κανένα ἀνθρώπινο ὂν δὲν θὰ ἤξερε νὰ ἐπαναστατήσει ἐναντίον τους χωρὶς νὰ αὐτοκτονήσει.

Ἀλλὰ πρέπει νὰ ξεχωρίσουμε ἐντελῶς τούτους τοὺς φυσικοὺς νόμους ἀπὸ τοὺς ἐξουσιαστικούς, τοὺς τυραννικούς, τοὺς πολιτικούς, τοὺς θρησκευτικούς, τοὺς ποινικοὺς καὶ τοὺς ἀστικούς, ποὺ οἱ προνομιοῦχες τάξεις θέσπισαν στὴν ἱστορία, πάντοτε μέσα στὰ πλαίσια τῆς ἐκμετάλλευσης τῆς ἐργασίας τῶν ἐργατικῶν μαζῶν, ποὺ κάτω ἀπὸ τὸ πρόσχημα μιᾶς εἰκονικῆς ἠθικῆς ὑπῆρξαν πάντοτε ἡ πηγὴ τῆς πιὸ βαθειᾶς ἀνηθικότητας καὶ ποὺ εἶχαν σὰν μόνο σκοπὸ νὰ φιμώσουν τὴν ἐλευθερία τοῦ λαοῦ. Ἔτσι ἀσυνείδητη καὶ μοιραία ὑπακοὴ σ' ὅλους τοὺς νόμους ποὺ ἀδέσμευτοι ἀπὸ κάθε ἀνθρώπινη θέληση εἶναι ἡ ἴδια ἡ ζωὴ τῆς φύσης καὶ τῆς κοινωνίας· ἀλλὰ ἐπίσης ὅσο τὸ δυνατὸν ἀπόλυτη ἀνεξαρτησία τοῦ καθένα ἀπέναντι στὶς ἀπαιτήσεις τῆς ἀρχῆς, ἀπέναντι σ' ὅλες τὶς ἀνθρώ-

πινες θελήσεις, τόσο τὶς συλλογικὲς ὅσο καὶ τὶς ἀτομικές, ποὺ θὰ ἤθελαν νὰ τοὺς ἐπιβάλουν ὄχι τὴ φυσική τους ἐπιροή, ἀλλὰ τὸ νόμο τους.

Ὅσον ἀφορᾶ τὴν φυσικὴ ἐπιροὴ ποὺ οἱ ἄνθρωποι ἀσκοῦν ὁ ἕνας στὸν ἄλλο, εἶναι μιὰ ἀκόμη ἀπ' τὶς συνθῆκες τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, ἐνάντια στὶς ὁποῖες ἡ ἐξέγερση θὰ ἦταν τόσο ἄχρηστη ὅσο καὶ ἀδύνατη. Αὐτὴ ἡ ἐπίδραση εἶναι ἡ ἴδια ἡ βάση, ὑλική, πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ τῆς ἀνθρώπινης ἀλληλεγγύης. Τὸ ἀνθρώπινο ἄτομο, γόνος τῆς ἀλληλοεξάρτησης ἢ τῆς κοινωνίας, μένοντας μέσα στοὺς φυσικοὺς νόμους, μπορεῖ πολὺ καλὰ κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδραση αἰσθημάτων ποὺ προέρχονται ἀπ' ἔξω καὶ ἰδίως ἀπὸ μιὰ ξένη κοινωνία, νὰ ἀντιδράσει ἐνάντιά της μέχρι ἕνα ὁρισμένο βαθμό, ἀλλὰ δὲν θἄξερε νὰ ξεφύγει ἀπ' αὐτὴν χωρὶς νὰ τοποθετηθεῖ ταυτόχρονα σ' ἕνα ἀλληλέγγυο πεδίο καὶ χωρὶς νὰ ὑποστεῖ ἀπὸ ἐκεῖ καινούργιες ἐπιδράσεις. Ἐπειδή, γιὰ τὸν ἄνθρωπο, ἡ ζωὴ ἔξω ἀπὸ κάθε κοινωνία καὶ ἀπὸ κάθε ἀνθρώπινη ἐπίδραση, ἡ ἀπόλυτη ἀπομόνωση, εἶναι πνευματικός, ἠθικὸς καὶ ὑλικὸς θάνατος. Ἡ ἀλληλοεξάρτηση δὲν εἶναι τὸ προϊὸν ἀλλὰ ἡ ἴδια ἡ μητέρα τῆς ἀτομικότητας καὶ συνεπῶς ἡ ἀνθρώπινη προσωπικότητα δὲν μπορεῖ νὰ γεννηθεῖ καὶ νὰ ἀναπτυχθεῖ ἔξω ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη κοινωνία.

Τὸ ἄθροισμα τῶν κυριάρχων κοινωνικῶν ἐπιδράσεων, ἐκφρασμένο ἀπὸ τὴν ἀμοιβαία ἢ γενικὴ συνείδηση μιᾶς ἀνθρώπινης ὁμάδας περισσότερο ἢ λιγότερο πλατιᾶς, ὀνομάζεται κ ο ι ν ὴ γ ν ώ μ η. Καὶ ποιός δὲν ξέρει τὴν τόσο ἰσχυρὴ ἐπίδραση ποὺ ἐξασκεῖ ἡ κοινὴ γνώμη πάνω σ' ὅλα τὰ ἄτομα; Ἡ ἐπίδραση τῶν πιὸ περιοριστικῶν καὶ πιὸ δρακόντειων νόμων εἶναι μηδαμινὴ σὲ σύγκριση μ' αὐτή. Συνεπῶς αὐτὴ εἶναι ἀκριβῶς καὶ ἡ κατ' ἐξοχὴ παιδαγωγὸς τῶν ἀνθρώπων· ἀπ' ὅπου συμπεραίνεται ὅτι, γιὰ νὰ νουθετήσουμε τὰ ἄτομα, πρέπει πρὶν ἀπ' ὅλα νὰ νουθετήσουμε τὴν κοινωνία τὴν ἴδια, πρέπει νὰ ἐξανθρωπίσουμε τὴ δημόσια γνώμη ἢ τὴν συνείδησή της.

14 Αὐγούστου 1869

IV

Γιὰ νὰ ἠθικοποιήσουμε τοὺς ἀνθρώπους, ἔχουμε πεῖ, πρέπει νὰ ἠθικοποιήσουμε τὴν κοινωνικὴ σφαίρα.

Ὁ σοσιαλισμός, θεμελιωμένος πάνω στὴ θετικὴ ἐπιστήμη, ἀπορρίπτει ἐντελῶς τὸ δόγμα τῆς ἐλεύθερης ἐκλογῆς· ἀναγνωρίζει ὅτι ὅλα αὐτὰ ποὺ λέγονται κακία καὶ ἀρετὴ τῶν ἀνθρώπων, εἶναι ἀπόλυτα τὸ προϊὸν τῆς συνδυασμένης ἐπίδρασης τῆς φύσης καθ' ἑαυτῆς καὶ τῆς κοινωνίας. Ἡ φύση σὰν ἐθνογραφική, φυσιολογικὴ καὶ παθολογικὴ ἐπίδραση δημιουργεῖ τὰ δικαιώματα καὶ τὶς προθέσεις ποὺ λέγονται φυσικές, ἐνῶ ἡ κοινωνικὴ ὀργάνωση τὶς ξεδιπλώνει, σταματᾶ ἢ διαστρέφει τὴν ἐξέλιξη. Ὅλα τὰ ἄτομα χωρὶς καμιὰ ἐξαίρεση εἶναι σὲ κάθε στιγμὴ τῆς ζωῆς τους αὐτὰ ποὺ ἡ φύση καὶ ἡ κοινωνία τὰ ἔκαναν.

Χάρη σ' αὐτὸ τὸ φυσικὸ καὶ κοινωνικὸ πεπρωμένο εἶναι δυνατὴ καὶ ἡ στατιστικὴ ἐπιστήμη. Ἡ ἐπιστήμη αὐτὴ δὲν ἀρκεῖται μόνο στὴ διαπίστωση καὶ τὴν ἀπαρρίθμηση τῶν κοινωνικῶν φαινομένων, ἀλλὰ ἐρευνᾶ τὴ σύνδεση καὶ τὴ συσχέτισή τους μὲ τὴν ὀργάνωση τῆς κοινωνίας. Ἡ ἐγκληματολογικὴ στατιστικὴ γιὰ παράδειγμα, διαπιστώνει ὅτι στὴν ἴδια χώρα, στὴν ἴδια πόλη, ἂν δὲν ἔρθει καμιὰ πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ κρίση γιὰ ν' ἀλλάξει τὴ διάταξη τῆς κοινωνίας, τὸ ἴδιο ἔγκλημα ἢ τὸ ἴδιο σφάλμα ἐπαναπαράγεται κάθε χρόνο, σχεδὸν στὰ ἴδια μέτρα γιὰ μιὰ περίοδο 10, 20, 30 χρόνων καὶ καμιὰ φορὰ περισσότερο. Καὶ αὐτὸ ποὺ εἶναι ἀκόμη πιὸ ἀξιοσημείωτο, εἶναι ὅτι ἡ μέθοδος τῆς παρανομίας τους ἀνανεώνεται σχεδὸν τόσες φορὲς στὸν ἕνα χρόνο ὅσες καὶ στὸν ἄλλο· παραδείγματος χάρη, ὁ ἀριθμὸς τῶν δηλητηριάσεων, τῶν φόνων μὲ φωτιὰ ἢ μὲ πυροβόλα ὅπλα, ὅπως καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν αὐτοκτονιῶν μὲ αὐτὸν ἢ ἐκεῖνο τὸν τρόπο, παραμένει σχεδὸν πάντοτε ὁ ἴδιος. Κάτι ποὺ κάνει τὸν διάσημο Βέλγο στατιστικολόγο Μ. Κετετὲλ νὰ πεῖ αὐτὲς τὶς ἀξιοσημείωτες λέξεις: «Ἡ κοινωνία προετοιμάζει τὰ ἐγλήματα καὶ τὰ ἄτομα δὲν κάνουν τίποτα περισσότερο ἀπὸ τὸ νὰ τὰ ἐκτελοῦν».

Αὐτὴ ἡ ἀνακύκλωση τῶν ἴδιων κοινωνικῶν φαινομένων δὲν

θὰ μποροῦσε νὰ συμβεῖ, ἂν οἱ νοητικὲς καὶ ἠθικὲς διαθέσεις τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ἐπίσης καὶ οἱ πράξεις τῆς θελησής τους, εἶχαν σὰν πηγὴ τὴν ἐλεύθερη ἐκλογή. Αὐτὴ ἡ λέξη τῆς ἐλεύθερης ἐκλογῆς ἢ δὲν ἔχει ἔννοια, ἢ σημαίνει ὅτι τὸ ἀνθρώπινο ἄτομο προσδιορίζεται αὐθόρμητα ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό του μακριὰ ἀπὸ κάθε ἐξωτερικὴ ἐπίδραση, εἴτε φυσικὴ εἴτε κοινωνική. Ἀλλὰ ἂν ἦταν ἔτσι, ἐπειδὴ ὅλοι οἱ ἄνθρωποι θὰ ἐνεργοῦσαν ἀπὸ μόνοι τους, θὰ ὑπῆρχε στὸν κόσμο ἡ πιὸ μεγάλη ἀναρχία· κάθε ἀλληλεγγύη θὰ ἦταν μεταξύ τους ἀδύνατη καὶ ὅλα αὐτὰ τὰ ἑκατομμύρια θελήσεων, ἀπόλυτα ἀνεξάρτητες ἡ μιὰ ἀπ' τὴν ἄλλη καὶ προσκρούοντας ἡ μὲν στὴ δέ θὰ ἔτειναν νὰ ἀλληλοκαταστραφοῦν καὶ θὰ τὸ κατόρθωναν μάλιστα ἂν δὲν ὑπῆρχε πάνω ἀπ' αὐτὲς ἡ δεσποτικὴ θέληση τῆς θείας πρόνοιας, ποὺ «θὰ τὶς καθοδηγοῦσε μόλις ταράσσονταν» καὶ ποὺ ἐκμηδενίζοντάς τες στὴ στιγμή, θὰ ἐπέβαλε σ' αὐτὴ τὴν ἀνθρώπινη σύγχυση τὴ θεία τάξη.

Βλέπουμε ἐπίσης ὅτι ὅλοι οἱ ὀπαδοὶ τῆς ἀρχῆς τῆς ἐλεύθερης ἐκλογῆς ἀναγκάζονται ἀναπόφευκτα ἀπ' τὴ λογικὴ νὰ ἀναγνωρίζουν τὴν ὕπαρξη καὶ τὴν ἐπέμβαση τῆς θείας πρόνοιας. Εἶναι ἡ βάση ὅλων τῶν θεολογικῶν καὶ μεταφυσικῶν ἐπιστημῶν, ἕνα μοναδικὸ σύστημα ποὺ γιὰ πολὺ καιρὸ ψυχαγώγησε τὴν ἀνθρώπινη συνείδηση καὶ ποὺ ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς ἀφηρημένης σκέψης ἢ τῆς θρησκευτικῆς καὶ ποιητικῆς φαντασίας, μοιάζει πραγματικὰ ἀπὸ μακριὰ γεμάτο ἁρμονία καὶ μεγαλεῖο. Τὸ μόνο κακὸ εἶναι ὅτι ἡ ἱστορικὴ πραγματικότητα ποὺ συσχετίστηκε μ' αὐτὸ τὸ σύστημα ὑπῆρξε πάντοτε φριχτή, καὶ ὅτι τὸ ἴδιο σύστημα δὲν μπορεῖ νὰ ἀντέξει στὴν ἐπιστημονικὴ κριτική.

Στὴν πραγματικότητα γνωρίζουμε ὅτι ὅσο βασίλεψε στὴ γῆ τὸ οὐράνιο δικαίωμα, ἡ τεράστια πλειοψηφία τῶν ἀνθρώπων ἐκμεταλλεύτηκε, καταδυναστεύτηκε, βασανίστηκε, ἀποδεκατίστηκε μὲ κτηνωδία καὶ χωρὶς οἶκτο· γνωρίζουμε ὅτι ἀκόμα καὶ σήμερα στὸ ὄνομα πάντοτε τῆς θεολογικῆς ἢ μεταφυσικῆς ἁγιότητας προσπαθοῦν νὰ σύρουν τὶς λαϊκὲς μάζες στὴ σκλαβιά· καὶ ἴσως δὲν μπορεῖ νὰ γίνει ἀλλιῶς, διότι ἀπ' τὴ στιγμὴ ποὺ ὑπάρχει μιὰ θεία θέληση ποὺ κυβερνάει τὸν κόσμο, τὴ φύση καὶ τὴν ἀνθρώπινη κοι-

νωνία, ἡ ἀνθρώπινη ἐλευθερία καταργεῖται τελείως. Ἡ θέληση τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἀπαραίτητα ἀνίσχυρη μπροστὰ στὴ θεία θέληση. Τί συμπεραίνεται; Ὅτι θέλοντας νὰ ὑπερασπίσουν τὴν ἀφηρημένη ἢ φανταστικὴ μεταφυσικὴ ἐλευθερία τῶν ἀνθρώπων, τὴν ἐλεύθερη ἐκλογή, εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ ἀρνηθοῦν τὴν πραγματική τους ἐλευθερία. Ὅσο ὑπάρχει ἡ παντοδύναμη καὶ πανταχοῦ παροῦσα ἁγιότητα, ὁ ἄνθρωπος θὰ εἶναι σκλάβος. Ἔχοντας γενικὰ καταστρέψει ἡ θεία πρόνοια τὴν ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου, δὲν μένουν πιὰ παρὰ τὰ προνόμια, δηλαδὴ τὰ εἰδικὰ δικαιώματα δοσμένα ἀπ' τὴ θεία χάρη στὸ τάδε ἄτομο, στὴν τάδε ἱεραρχία, στὴν τάδε δυναστεία, στὴν τάδε τάξη.

Ὅμοια ἡ θεία πρόνοια κάνει ἀδύνατη κάθε ἐπιστήμη, κάτι ποὺ σημαίνει ὅτι ἀποτελεῖ ἁπλούστατα τὴν ἄρνηση τῆς ἀνθρώπινης λογικῆς, ἢ ὅτι γιὰ νὰ γίνει δεκτὴ πρέπει νὰ ἀπαρνηθοῦμε τὴν πραγματική της ἔννοια. Ἀπ' τὴ στιγμὴ ποὺ ὁ κόσμος κυβερνιέται ἀπὸ τὴ θεία θέληση, δὲν πρέπει πιὰ νὰ ψάχνουμε γιὰ φυσικὴ ἀλληλουχία γεγονότων, ἀλλὰ γιὰ μιὰ σειρὰ ἐκδηλώσεων τῆς ἀνώτερης αὐτῆς θέλησης, τῆς ὁποίας τὰ βουλεύματα, ὅπως λέει ἡ Ἁγία Γραφή, εἶναι καὶ πρέπει νὰ μένουν πάντοτε ἀνεξιχνίαστα γιὰ τὴν ἀνθρώπινη σκέψη, ἀπὸ φόβο μήπως χάσουν τὸ θεῖο τους χαρακτήρα. Ἡ θεία πρόνοια δὲν εἶναι μόνον ἡ ἄρνηση κάθε ἀνθρώπινης λογικῆς, ἀλλὰ ἀκόμα τῆς λογικῆς γενικά, διότι ὁποιαδήποτε λογικὴ ὑπονοεῖ μιὰ φυσικὴ ἀναγκαιότητα θὰ ἦταν ἀντίθετη στὴ θεία ἐλευθερία· πρόκειται γιὰ τὸ θρίαμβο τοῦ παράλογου κάτω ἀπὸ τὰ ἀνθρώπινα βλέμματα. Αὐτοὶ ποὺ θέλουν νὰ πιστέψουν ὀφείλουν λοιπὸν νὰ ἀπαρνηθοῦν τόσο τὴν ἐλευθερία ὅσο καὶ τὴν ἐπιστήμη, καὶ ἀφήνοντας τοὺς ἑαυτούς τους στὴν ἐκμετάλλευση, στὸ ξυλοκόπημα ἀπὸ τὰ προνόμια τοῦ καλοῦ θεοῦ, νὰ ἐπαναλάβουν μαζὶ μὲ τὸν Τερτυλλιανό: «πιστεύω σ' ὅ,τι εἶναι παράλογο»*, προσθέτοντας ἐπίσης καὶ τοῦτο, τόσο λογικὸ ὅσο καὶ τὸ πρῶτο «Καὶ θέλω τὴν ἀδικία».

* Στὴν πραγματικότητα: «πιστεύω γ ι α τ ὶ εἶναι παράλογο», «CREDO QUIA ABSURUM».

Όσον ἀφορᾶ ἐμᾶς, ποὺ ἀρνιόμαστε τὴ μακαριότητα ἑνὸς ἄλλου κόσμου καὶ ποὺ διεκδικοῦμε τὸν πλήρη θρίαμβο τῆς ἀνθρωπότητας πάνω σ' αὐτὴ τὴ γῆ, παραδεχόμαστε ταπεινὰ ὅτι δὲν καταλαβαίνουμε τίποτα ἀπὸ τὴ θεία λογική, καὶ ὅτι ἀρκούμεθα στὴν ἀνθρώπινη λογικὴ τὴ θεμελιωμένη πάνω στὴν ἐμπειρία καὶ τὴ γνώση τῆς ἀλληλουχίας τῶν φαινομένων, τόσο τῶν φυσικῶν ὅσο καὶ τῶν κοινωνικῶν.

Αὐτὴ ἡ ἀποθησαυρισμένη, συνταγμένη καὶ λογικὴ ἐμπειρία, ποὺ ὀνομάζουμε ἐπιστήμη, μᾶς ἀποδείχνει ὅτι ἡ ἐλεύθερη ἐκλογὴ εἶναι ἕνα ἀπίθανο παραμύθι ἀντίθετο στὴν ἴδια τὴ φύση τῶν πραγμάτων· ὅτι αὐτὸ ποὺ ὀνομάζουμε θέληση δὲν εἶναι τίποτα ἄλλο ἀπὸ τὸ προϊὸν μιᾶς ἄσκησης τῶν νευρικῶν ἰδιοτήτων, ὅπως καὶ ἡ φυσική μας δύναμη δὲν εἶναι ἐπίσης τίποτα διαφορετικὸ ἀπὸ τὸ προϊὸν τῆς χρήσης τῶν μυῶν μας καὶ ὅτι κατὰ συνέπεια, καὶ ἡ μιὰ καὶ ἡ ἄλλη εἶναι ἐξ ἴσου προϊόντα τῆς φυσικῆς καὶ κοινωνικῆς μας ζωῆς, δηλαδὴ τῶν φυσικῶν καὶ κοινωνικῶν συνθηκῶν στοὺς κόλπους τῶν ὁποίων γεννιέται κάθε ἄτομο καὶ μέσα στὶς ὁποῖες συνεχίζει νὰ ἀναπτύσσεται· καὶ ἐπαναλαμβάνουμε ὅτι κάθε ἄνθρωπος, σὲ κάθε στιγμὴ τῆς ζωῆς του, εἶναι τὸ προϊὸν τῆς συνδυασμένης ἐπίδρασης τῆς φύσης καὶ τῆς κοινωνίας, ἀπ' ὅπου συμπεραίνεται καθαρὰ ἡ ἀλήθεια αὐτοῦ ποὺ ἐκθέσαμε στὸ προηγούμενο φύλλο τῆς ἐφημερίδας: ὅτι γιὰ νὰ ἠθικοποιήσουμε τοὺς ἀνθρώπους, πρέπει νὰ ἠθικοποιήσουμε τὴν κοινωνική τους σφαίρα.

Γιὰ νὰ τὴν ἠθικοποιήσουμε δὲν ὑπάρχει παρὰ ἕνας καὶ μοναδικὸς τρόπος, νὰ ἐπιβάλουμε τὸν θρίαμβο τῆς δικαιοσύνης, δηλαδὴ τὴν πιὸ ὁλοκληρωμένη ἐλευθερία* τοῦ ἀτόμου μέσα στὴν πιὸ ὁλοκληρωμένη ἰσότητα τοῦ συνόλου. Ἡ ἀνισότητα τῶν συνθηκῶν

---

* Εἴπαμε ἤδη ὅτι ἀπὸ τὴν ἐλευθερία περιμένουμε ἀπ' τὴ μιὰ μεριὰ τὴν ὅσο τὸ δυνατὸν ὁλοκληρωμένη ἐξέλιξη ὅλων τῶν φυσικῶν ἱκανοτήτων τοῦ κάθε ἀτόμου καὶ ἀπ' τὴν ἄλλη μεριὰ τὴν ἀνεξαρτησία του, ὄχι ἀπέναντι στοὺς φυσικοὺς καὶ κοινωνικοὺς νόμους, ἀλλὰ ἀπέναντι στοὺς νόμους ποὺ θὰ θεσπίσουν οἱ ἄλλες ἀνθρώπινες θελήσεις, εἴτε συλλογικὲς εἴτε ἀπομονωμένες. (Σημείωση τοῦ Μπακούνιν).

καὶ τῶν δικαιωμάτων καὶ ἡ ἀπουσία τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας ποὺ εἶναι τὸ ἀναγκαῖο συμπέρασμα, ἰδοὺ ἡ μεγάλη συλλογικὴ ἀδικία, ποὺ δίνει γέννηση σ' ὅλες τὶς ἀτομικὲς ἀδικίες. Καταργεῖστε την καὶ ὅλες οἱ ὑπόλοιπες θὰ ἐξαφανισθοῦν.

Φοβόμαστε πολύ, βλέποντας τὸν ἀνύπαρκτο ζῆλο ποὺ δείχνουν οἱ προνομιοῦχοι πάνω στὸ θέμα τῆς ἠθικοποίησής τους ἤ, πράγμα ποὺ εἶναι τὸ ἴδιο, στὴν ἐξίσωσή τους, φοβόμαστε πολὺ ὅτι ὁ θρίαμβος αὐτὸς τῆς δικαιοσύνης δὲν θὰ μπορέσει νὰ πραγματοποιηθεῖ παρὰ μὲ κοινωνικὴ ἐπανάσταση. Δὲν θὰ μιλήσουμε γι' αὐτὸ σήμερα, ἁπλῶς θὰ περιοριστοῦμε στὴ διακήρυξη αὐτῆς τῆς ἀλήθειας, ποὺ εἶναι ἄλλωστε τόσο προφανής, ὅτι ὅσο ἡ κοινωνικὴ σφαίρα δὲν ἠθικοποιεῖται, ἡ ἠθικοποίηση τῶν ἀτόμων θὰ εἶναι ἀδύνατη.

Γιὰ νὰ γίνουν οἱ ἄνθρωποι ἠθικοί, δηλαδὴ ὁλοκληρωμένοι ἄνθρωποι μὲ ὅλη τὴ σημασία τῆς λέξης, χρειάζονται τρία πράγματα: γέννηση σὲ ὑγιεινὲς συνθῆκες, ἐκπαίδευση πλήρης καὶ ὀρθολογικὴ ποὺ νὰ συνοδεύεται ἀπὸ μιὰ μόρφωση θεμελιωμένη πάνω στὸ σεβασμὸ τῆς ἐργασίας, τῆς λογικῆς, τῆς ἰσότητας καὶ τῆς ἐλευθερίας καὶ μιὰ κοινωνικὴ σφαίρα ὅπου κάθε ἀνθρώπινο ἄτομο, ἀπολαμβάνοντας τὴν πραγματικὴ ἐλευθερία, θὰ ἦταν πραγματικά, δικαιωματικὰ καὶ πρακτικά, ὅμοιο μὲ ὅλα τ' ἄλλα.

Αὐτὴ ἡ σφαίρα ὑπάρχει; Ὄχι. Λοιπόν, πρέπει νὰ τὴ θεμελιώσουμε. Ἐὰν στὴ σφαίρα ποὺ ὑπάρχει, κατόρθωναν ἀκόμη νὰ θεμελιώσουν σχολεῖα ποὺ θὰ ἔδιναν στοὺς μαθητές τους μιὰ ἐκπαίδευση καὶ μιὰ μόρφωση τόσο τέλεια ὅσο μποροῦμε νὰ τὴν φανταστοῦμε, θὰ κατόρθωναν νὰ δημιουργήσουν ἀνθρώπους δίκαιους, ἐλεύθερους, ἠθικούς; Ὄχι, διότι βγαίνοντας ἀπ' τὸ σχολεῖο, θὰ βρισκόντουσαν στοὺς κόλπους μιᾶς κοινωνίας ποὺ διευθύνεται ἀπὸ ἐντελῶς ἀντίθετες ἀρχὲς καὶ ποὺ ὅπως ἡ κοινωνία εἶναι πάντοτε πιὸ δυνατὴ ἀπ' τὰ ἄτομα, δὲν θὰ ἀργοῦσε νὰ τὰ ἐξουσιάσει, δηλαδὴ νὰ τὰ ἀποηθικοποιήσει. Ἐπὶ πλέον ἡ ἴδια ἡ ἵδρυση τέτοιων σχολείων εἶναι ἀδύνατη στὴ σημερινὴ κοινωνία. Διότι ἡ κοινωνικὴ ζωὴ ἀγκαλιάζει τὰ πάντα, ἐκπορθεῖ τὰ σχολεῖα ὅπως καὶ τὴ ζωὴ τῶν οἰκογενειῶν ὅλων τῶν ἀτόμων ποὺ συμμετέχουν σ' αὐτήν.

Οἱ παιδαγωγοί, οἱ καθηγητές, οἱ γονεῖς, εἶναι ὅλοι τους μέλη αὐτῆς τῆς κοινωνίας, ὅλοι λιγότερο ἢ περισσότερο ἀποχαυνωμένοι ἢ ἀποηθικοποιημένοι ἀπ' αὐτήν. Πῶς θὰ ἔδιναν στοὺς μαθητὲς κάτι ποὺ λείπει καὶ στοὺς ἴδιους; Ἡ ἠθικὴ δὲν διδάσκεται παρὰ μὲ τὴ διαγωγή, καὶ ὄντας ἡ κοινωνιστικὴ ἠθικὴ ἐντελῶς ἀντίθετη πρὸς τὴν σημερινὴ ἠθική, οἱ δάσκαλοι, διαφεντευμένοι ἀπαραίτητα λιγότερο ἢ περισσότερο ἀπ' αὐτὴν τὴν τελευταία, θὰ ἔκαναν μπροστὰ στοὺς μαθητές τους τὸ ἐντελῶς ἀντίθετο ἀπ' ὅτι θὰ τοὺς κήρυτταν. Συνεπῶς, ἡ κοινωνιστικὴ ἐκπαίδευση εἶναι ἀδύνατη στὰ σχολεῖα ὅπως καὶ στὶς σημερινὲς οἰκογένειες.

Ἀλλὰ καὶ ἡ καθολικὴ ἐκπαίδευση εἶναι ἐξ ἴσου ἀδύνατη: οἱ μπουρζουάδες δὲν θέλουν καθόλου τὰ παιδιά τους νὰ γίνουν ἐργάτες, καὶ οἱ ἐργάτες στεροῦνται ἀπ' ὅλα τὰ μέσα γιὰ νὰ δώσουν στὰ παιδιά τους ἐπιστημονικὴ ἐκπαίδευση.

Ἀγαπῶ πολὺ αὐτοὺς τοὺς καλοὺς ἀστο-σοσιαλιστές, ποὺ τσιρίζουν πάντοτε: «Ἂς μορφώσουμε πρῶτα τὸ λαὸ καὶ ἔπειτα ἂς τὸν χειραφετήσουμε». Ἐμεῖς λέμε ἀντίθετα: «Ἂς χειραφετηθεῖ πρῶτα καὶ θὰ μορφωθεῖ μόνος του». Ποιός θὰ μορφώσει τὸ λαό; Μήπως ἐσεῖς; Μὰ ἐσεῖς δὲν τὸν μορφώνετε, τὸν δηλητηριάζετε ἐπιδιώκοντας νὰ τοῦ ἐντυπώσετε στὸ μυαλό του ὅλες τὶς θρησκευτικές, ἱστορικές, πολιτικές, νομικὲς καὶ οἰκονομικὲς προκαταλήψεις ποὺ ἐγγυῶνται τὴν ὕπαρξή σας ἀπέναντι στὴ δικιά του, ποὺ ταυτόχρονα σκοτώνουν τὴ διανοητικότητά του, ἐξασθενίζουν τὴ δίκαιη ἀγανάκτησή του καὶ τὴ θέλησή του.

Τὸν ἀφήνετε νὰ συντριβεῖ ἀπὸ τὴν καθημερινή του ἐργασία καὶ τοῦ λέτε: «Μορφώσου!» Θὰ θέλαμε πολὺ νὰ σᾶς βλέπαμε ὅλους, μαζὶ μὲ τὰ παιδιά σας, νὰ μορφώνεστε μετὰ ἀπὸ 13, 14, 16 ὧρες ἀποκτηνωτικῆς ἐργασίας, μὲ τὴ μιζέρια καὶ τὴν ἀβεβαιότητα γιὰ τὴν ἐπαύριο σὰν ἀποζημίωση.

Ὄχι κύριοι, παρ' ὅλο τὸν σεβασμό μας γιὰ τὸ μεγάλο θέμα τῆς καθολικῆς ἐκπαίδευσης, δηλώνουμε ὅτι σήμερα δὲν βρίσκεται καθόλου ἐκεῖ τὸ πιὸ μεγάλο θέμα γιὰ τὸ λαό. Τὸ πρῶτο θέμα εἶναι ἐκεῖνο τῆς οἰκονομικῆς του χειραφέτησης, ποὺ παράγει ταυ-

τόχρονα τὴν πολιτικὴ καὶ πολὺ σύντομα τὴν διανοητικὴ καὶ ἠθικὴ του χειραφέτηση.

Συμπερασματικά, παραθέτουμε πλήρως τὴν λύση πού ψήφισε τό Συνέδριο τῶν Βρυξελλῶν*:

«Ἀναγνωρίζοντας ὅτι εἶναι γιὰ τὴ στιγμὴ ἀδύνατο νὰ ὀργανώσουμε μιὰ ὀρθολογικὴ ἐκπαίδευση, τὸ Συνέδριο καλεῖ τὰ διάφορα τμήματα νὰ ὀργανώσουν δημόσιες διδασκαλίες ἀκολουθώντας ἕνα πρόγραμμα ἐπιστημονικῆς ἐκπαίδευσης, γιὰ νὰ γιατρέψουν κατὰ τὸ δυνατὸν τὴν ἀνεπάρκεια τῆς ἐκπαίδευσης πού δέχονται σήμερα οἱ ἐργάτες. Ἐξυπακούεται ὅτι ἡ μείωση τῶν ὡρῶν ἐργασίας θεωρεῖται σὰν προκαταρκτικὴ ἀπαραίτητη προϋπόθεση».

Μάλιστα, χωρὶς ἀμφιβολία, οἱ ἐργάτες θὰ κάνουν ὅ,τι περνάει ἀπ' τὸ χέρι τους γιὰ νὰ ἐκπαιδευτοῦν ὅσο μποροῦν, μέσα στὶς ὑλικὲς συνθῆκες πού βρίσκονται τώρα. Ἀλλά, χωρὶς νὰ ἀφήσουν τὶς σειρῆνες τῶν ἀστῶν καὶ τῶν ἀστο-σοσιαλιστῶν νὰ τοὺς γυρίσουν τὰ μυαλά, θὰ συμπυκνώσουν πρὶν ἀπ' ὅλα τὶς προσπάθειές τους πάνω στὴ μεγάλη ὑπόθεση τῆς οἰκονομικῆς χειραφέτησης, πού ὀφείλει νὰ εἶναι ἡ μητέρα ὅλων τῶν ὑπολοίπων χειραφετήσεων.

21 Αὐγούστου 1869

---

* Τρίτο γενικὸ Συνέδριο τοῦ Διεθνοῦς Συνεταιρισμοῦ Ἐργατῶν (6 - 13 Σεπτέμβρη 1868).

Πρόγραμμα τοῦ τμήματος τῆς συμμαχίας τῆς σοσιαλιστικῆς δημοκρατίας στὴ Γενεύη

1. Ἡ Συμμαχία κηρύσσεται ἄ θ ε η· ἐπιδιώκει τὴν κατάργηση τῆς λατρείας, τὴν ἐπιβολὴ τῆς ἐπιστήμης στὴν πίστη καὶ τῆς ἀνθρώπινης δικαιοσύνης στὴν οὐράνια.

2. Ἐπιδιώκει πρὶν ἀπ' ὅλα τὴν ὁριστικὴ καὶ ὁλοκληρωτικὴ κατάργηση τῶν τάξεων καὶ τὴν πολιτική, οἰκονομικὴ καὶ κοινωνικὴ ἰσότητα τῶν ἀτόμων τῶν δύο φύλων καὶ γιὰ νὰ φθάσουμε ἐκεῖ ζητᾶ πρὶν ἀπ' ὅλα τὴν κατάργηση τοῦ κ λ η ρ ο ν ο μ ι κ ο ῦ δικαιώματος, ὥστε στὸ μέλλον ἡ ἀπολαυὴ νὰ εἶναι ἀνάλογη μὲ τὴν παραγωγὴ τοῦ καθένα καὶ σύμφωνα μὲ τὴν ἀπόφαση τοῦ Συνέδριου τῶν ἐργατῶν στὶς Βρυξέλλες, ἡ γῆ, τὰ ἐργαλεῖα καὶ κάθε ἄλλο κεφάλαιο, μὲ τὸ νὰ γίνουν ἡ συλλογικὴ ἰδιοκτησία ὅλης τῆς κοινωνίας, νὰ μὴν μποροῦν νὰ χρησιμοποιοῦνται παρὰ ἀπὸ τοὺς ἐργάτες, δηλαδὴ ἀπὸ τοὺς ἀγροτικοὺς καὶ βιομηχανικοὺς συνεταιρισμούς.

3. Θέλει γιὰ ὅλα τὰ παιδιὰ τῶν δύο φύλων, ἤδη ἀπὸ τὴ γέννησή τους, τὴν ἰσότητα τῶν μέσων ἐξέλιξης, δηλαδὴ διατροφῆς, μόρφωσης καὶ ἐκπαίδευσης σ' ὅλους τοὺς βαθμοὺς τῆς ἐπιστήμης, τῆς βιομηχανίας καὶ τῶν τεχνῶν, βέβαιος ὅτι αὐτὴ ἡ ἰσότητα, πρῶτα οἰκονομικὴ καὶ κοινωνική, θὰ ἔχει σὰν ἀποτέλεσμα νὰ φέρει μιὰ ὁλοένα καὶ μεγαλύτερη φυσικὴ ἰσότητα τῶν ἀτόμων, ἐξαφανίζοντας ὅλες τὶς πλασματικὲς ἀνισότητες μιᾶς κοινωνικῆς ὀργάνωσης τόσο λαθεμένης ὅσο καὶ ἄδικης.

4. Ἐχθρικὴ πρὸς κάθε δεσποτισμό, μὴν ἀναγνωρίζοντας ἄλλη πολιτικὴ μορφὴ ἀπὸ τὴν δημοκρατικὴ καὶ ἀποκρούοντας ἀπόλυτα κάθε ἀντιδραστικὸ συνδυασμό, ἀπορρίπτει ἐπίσης κάθε πο-

λιτική πράξη πού δὲν θὰ εἶχε σὰν ἄμεσο καὶ εὐθὺ σκοπὸ τὸν θρίαμβο τῆς ἐργατικῆς ὑπόθεσης ἐνάντια στὸ Κεφάλαιο.

5. Ἀναγνωρίζει ὅτι ὅλα τὰ πολιτικὰ καὶ δεσποτικὰ κράτη, πού ὑπάρχουν σήμερα, περιοριζόμενα ὅλο καὶ περισσότερο στὶς διαχειριστικὲς λειτουργίες τῶν δημοσίων ὑπηρεσιῶν τῆς χώρας, ὀφείλουν νὰ ἐξαφανισθοῦν μέσα στὴν παγκόσμια ἕνωση τῶν ἐλεύθερων Συνεταιρισμῶν, τόσο ἀγροτικῶν ὅσο καὶ βιομηχανικῶν.

6. Μὴ μπορώντας τὸ ἐργατικὸ ζήτημα νὰ βρεῖ τὴν πραγματική καὶ ὁριστική του λύση παρὰ μόνο πάνω σὲ βάση διεθνοῦς ἐργατικῆς ἀλληλεγγύης ὅλων τῶν χωρῶν, ἡ Συμμαχία ἀπορρίπτει κάθε πολιτική, θεμελιωμένη στὸν δῆθεν πατριωτισμὸ καὶ τὸν ἀνταγωνισμὸ τῶν ἐθνῶν.

7. Ἐπιδιώκει τὸν παγκόσμιο Συνεταιρισμὸ ὅλων τῶν τοπικῶν συνεταιρισμῶν διὰ τῆς ἐλευθερίας.

Ὁμιλία στὸ συνέδριο τῆς Βασιλείας

(10 Σεπτέμβρη 1869)

ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΟ ΘΕΜΑ ΤΗΣ ΚΤΗΜΑΤΙΚΗΣ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑΣ

Ἡ ἀπουσία ἀντιπροσώπων τῆς ἀγροτιᾶς δὲν εἶναι λόγος γιὰ νὰ ἀμφισβητήσουμε στὸ Συνέδριο τὸ δικαίωμα νὰ ἐκφρασθεῖ πάνω στὸ θέμα τῆς κτηματικῆς ἰδιοκτησίας*. Τὸ Συνέδριο δὲν εἶναι παρὰ μιὰ μειοψηφία, ἀλλὰ σ' ὅλες τὶς ἐποχὲς ὑπῆρξε ὁ ἀντιπρόσωπος τῶν συμφερόντων ὁλόκληρης τῆς ἀνθρωπότητας. Τὸ 1789, ἡ ἀστικὴ μειοψηφία ἀντιπροσώπευε τὰ συμφέροντα τῆς Γαλλίας καὶ τοῦ κόσμου: ἔφερε τὴν ἄνοδο τῆς μπουρζουαζίας καὶ μόνο μιὰ διαμαρτυρία ἀκούστηκε στ' ὄνομα τοῦ προλεταριάτου, ἐκείνη τοῦ BABEUF· εἴμαστε οἱ συνεχιστές του, ἡ μειοψηφία μας θὰ γίνει σύντομα πλειοψηφία.

Ἀντίθετα μὲ ὅτι λένε, ἡ συλλογικότητα εἶναι ἡ βάση τοῦ ἀτόμου· ἡ κοινωνία εἶναι ἐκείνη ποὺ φτιάχνει τὸν ἄνθρωπο· ἀπομονωμένος, δὲν θὰ κατόρθωνε οὔτε κἂν νὰ μιλάει καὶ νὰ σκέπτεται. Γιὰ νὰ μὴν ποῦμε ὅτι οἱ αὐθεντίες καὶ τὰ εὑρήματά τους, ὁ Νεύτων, ὁ Γαλιλαῖος κλπ. δὲν θὰ εἶχαν τίποτα ἀνακαλύψει χωρὶς τὴν

---

* Ἡ EGALITE προτάσσει τὴν ἀκόλουθη φράση: «Ὁ Μπακούνιν παίρνει τὸ λόγο καὶ προσπαθεῖ κυρίως νὰ ἀναιρέσει τὴν ἐπιχειρηματολογία τοῦ TOLAIN». Πράγματι, ὁ Γάλλος ἀντιπρόσωπος TOLAIN, προυντονικὸς τάχθηκε ὀπαδὸς τῆς ἀτομικῆς καὶ κτηματικῆς ἰδιοκτησίας καὶ ἄρχισε τὴν παρέμβασή του μ' αὐτὴν τὴ δήλωση: «Δὲ νομίζω ὅτι ἔχουμε τὸ δικαίωμα νὰ ἀποφασίζουμε τὴ συλλογικότητα τῆς γῆς, μὲ ἀπουσία τῶν ἀντιπροσώπων τῶν ἀγροτῶν».

ἐργασία τῶν προηγουμένων γενεῶν. Ὑπάρχει κάποιος πού ἔχει περισσότερο πνεῦμα ἀπ' τὸν Βολταῖρο· εἶναι ὁ κόσμος. Ἡ πιὸ μεγάλη διάνοια, ἂν ἀπ' τὰ πέντε της χρόνια, ζοῦσε ἀπομονωμένη σ' ἕνα ἔρημο νησί, δὲν θὰ παρῆγε τίποτα· τὸ ἄτομο εἶναι ἕνα μηδενικὸ χωρὶς τὴ συλλογικότητα. Ἡ ἀτομικὴ ἰδιοκτησία δὲν ἦταν καὶ δὲν εἶναι παρὰ ἡ ἐκμετάλλευση τῆς συλλογικῆς ἐργασίας· δὲ μποροῦμε νὰ καταστρέψουμε τὴν ἐκμετάλλευση αὐτὴ παρὰ ἐγκαθιστώντας τὴν κοινοκτημοσύνη. Ζητῶ συνεπῶς ἀπὸ τὸ Συνέδριο νὰ λάβει σοβαρὰ ὑπ' ὄψη του τὰ ἀκόλουθα συμπεράσματα:

Ψηφίζω ὑπὲρ τῆς κοινοκτημοσύνης, εἰδικὰ τῆς κτηματικῆς καὶ γενικὰ κάθε κοινωνικοῦ πλούτου μέσα στὰ πλαίσια τῆς κοινωνικῆς διάλυσης.

Περιμένω ἀπὸ τὴν κοινωνικὴ διάλυση τὴν δικαιωματικὴ ἀπαλλοτρίωση ὅλων τῶν σημερινῶν ἰδιοκτησιῶν, μὲ τὴν πολιτικὴ καὶ νομικὴ κατάργηση τοῦ κράτους, πού εἶναι ἡ ἐπικύρωση καὶ ἡ μόνη ἐγγύηση τῆς σημερινῆς ἰδιοκτησίας καὶ ὅλων αὐτῶν πού ὀνομάζονται νομικὸ δίκαιο· καὶ τὴν πραγματικὴ ἀπαλλοτρίωση παντοῦ καὶ ὅπου δυνατόν, ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν πίεση τῶν γεγονότων καὶ τῶν πραγμάτων.

Ὅσον ἀφορᾶ τὴν κατοπινὴ ὀργάνωση, θεωρώντας ὅτι κάθε παραγωγικὴ ἐργασία εἶναι ἀπαραίτητα μιὰ ἐργασία συλλογική, καὶ ὅτι ἡ ἐργασία πού ἀκατάλληλα ὀνομάζεται ἀτομικὴ εἶναι ἀκόμη μιὰ ἐργασία συλλογική, γιατὶ δὲν θὰ ἦταν δυνατὴ χωρὶς τὴ συλλογικὴ ἐργασία τῶν **περασμένων καὶ τωρινῶν** γενεῶν·

Καταλήγω στὴν ὑπευθυνοποίηση τῶν συνεταιρισμῶν, πού προτείνεται ἀπὸ τὴν πλειοψηφία τῆς ἐξεταστικῆς ἐπιτροπῆς, τόσο πιὸ πρόθυμα, ὅσο αὐτὴ ἡ ὑπευθυνοποίηση ἐνοχοποιεῖ τὴν ὀργάνωση τῆς κοινωνίας ἀπὸ τὴ βάση μέχρι τὴν κορυφή, ἐνῶ τὸ σχέδιο τῆς μειοψηφίας μᾶς μιλάει γιὰ τὸ κράτος.

Εἶμαι ἀποφασιστικὸς ἀνταγωνιστὴς τοῦ κράτους καὶ κάθε ἀστικῆς πολιτικῆς του.

Ζητῶ τὴν καταστροφὴ ὅλων τῶν τοπικῶν καὶ ἐθνικῶν κρα-

τῶν καὶ τὸ χτίσιμο πάνω στὰ ἐρείπιά τους τοῦ Διεθνοῦς Ἐργατικοῦ Κράτους.

1 Ὀχτώβρη 1869

II

ΓΙΑ ΤΟ ΘΕΜΑ ΤΟΥ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ*

Μεταξὺ τῶν κολλεκτιβιστῶν ποὺ νομίζουν ὅτι ἀφοῦ ψήφισαν τὴν κοινοκτημοσύνη, εἶναι ἄχρηστο νὰ ψηφίσουν τὴν κατάργηση τοῦ κληρονομικοῦ δικαιώματος καὶ τῶν κολλεκτιβιστῶν ποὺ ὅπως ἐμεῖς, νομίζουν ὅτι εἶναι χρήσιμο καὶ μάλιστα ἀπαραίτητο νὰ τὴν ψηφίσουν, ὑπάρχει μιὰ μικρὴ διαφορὰ ἀπ' τὴν πρώτη ὄψη.

Τοποθετοῦνται ἐντελῶς στὸ μέλλον καὶ παίρνοντας σὰν σημεῖο ξεκινήματος τὴ συλλογικὴ ἰδιοκτησία, βρίσκουν ὅτι εἶναι ἄτοπο τὸ νὰ μιλοῦν γιὰ κληρονομικὸ δικαίωμα.

Ἐμεῖς ἀντίθετα ξεκινᾶμε ἀπ' τὸν παρόν, βρισκόμαστε στὸ θριαμβεῦον βασίλειο τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας καὶ βαδίζοντας πρὸς τὴν κοινοκτημοσύνη, συναντᾶμε ἕνα ἐμπόδιο, τὸ κληρονομικὸ δικαίωμα.

Οἱ ἀπόψεις τοῦ γενικοῦ Συμβουλίου λένε ὅτι ἀφοῦ οἱ νομικὲς πράξεις εἶναι πάντοτε ἡ συνέπεια τῶν οἰκονομικῶν, ἀρκεῖ νὰ μεταβάλουμε τὶς τελευταῖες γιὰ νὰ ἐξουδετερώσουμε τὶς πρῶτες.

Εἶναι ἀναμφισβήτητο ὅτι ὅλα αὐτὰ ποὺ ὀνομάζονται νομικὸ ἢ πολιτικὸ δικαίωμα δὲν ἦταν στὴν ἱστορία τίποτα περισσότερο ἀπὸ τὴν ἔκφραση ἢ τὸ προϊὸν μιᾶς τέλειας συνωμοσίας. Ἀλλὰ εἶναι ἀναμφισβήτητο ἐπίσης ὅτι ἀφοῦ ἔγινε ἀποτέλεσμα πράξεων ἢ γεγονότων προγενέστερα πραγματοποιημένων, τὸ δικαίωμα γίνεται

---

* Ἡ EGALITE προτάσσει τὴν ἀκόλουθη παράγραφο: «Ὁ Μπακούνιν ὑποστηρίζει τὰ συμπεράσματα (τῆς ἐξεταστικῆς ἐπιτροπῆς ποὺ συμμετεῖχε γιὰ τὸ θέμα τοῦ κληρονομικοῦ δικαιώματος). Ἡ ὁμιλία του εἶναι γνωστή, μποροῦμε νὰ δώσουμε τὸ πλῆρες κείμενο.

μὲ τὴ σειρά του αἰτία μεταγενέστερων γεγονότων, γίνεται τὸ ἴδιο γεγονὸς πολὺ πραγματικό, πολὺ ἰσχυρό, ποὺ πρέπει νὰ τὸ ἀνατρέψουμε ἂν θέλουμε νὰ φθάσουμε σὲ μιὰ τάξη πραγμάτων διαφορετικὴ ἀπ' αὐτὴ ποὺ ὑπάρχει σήμερα.

Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο λοιπὸν τὸ κληρονομικὸ δικαίωμα, ἀφοῦ ἔγινε ἡ φυσικὴ συνέπεια τοῦ βίαιου σφετερισμοῦ τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ κοινωνικοῦ πλούτου, ἔγινε ἀργότερα ἡ βάση τοῦ πολιτικοῦ κράτους καὶ τῆς νομικῆς οἰκογένειας, ποὺ ἐγγυῶνται καὶ ἐπικυρώνουν τὴν ἀτομικὴ ἰδιοκτησία.

Συνεπῶς, πρέπει νὰ ψηφίσουμε τὴν κατάργηση τοῦ κληρονομικοῦ δικαιώματος.

Μᾶς μίλησαν πολὺ γιὰ τὴν πρακτική. Ἐ λοιπόν, εἶναι στ' ὄνομα τῆς πρακτικῆς ποὺ σᾶς προτρέπω νὰ ψηφίσετε τὴν κατάργηση τοῦ δικαιώματος τῆς κληρονομιᾶς.

Εἶπαν σήμερα ὅτι ἡ μετατροπὴ τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας σὲ συλλογικὴ θὰ συναντήσει σοβαρὰ ἐμπόδια ἀπὸ τοὺς ἀγρότες ποὺ εἶναι μικροϊδιοκτῆτες γῆς.

Καὶ πραγματικά, ἂν ἀφοῦ κηρύσαμε τὴν κοινωνικὴ διάλυση, δοκιμάζαμε μ' ἕνα διάταγμα νὰ ἀφαιρέσουμε τὴν ἰδιοκτησία ἀπὸ αὐτὰ τὰ ἑκατομμύρια τῶν μικροκαλλιεργητῶν, θὰ τοὺς φέρναμε ἀπαραίτητα μὲ τὸ μέρος τῆς ἀντίδρασης καὶ γιὰ νὰ τοὺς βάλουμε στὴν ἐπανάσταση θὰ ἔπρεπε νὰ χρησιμοποιήσουμε ἐναντίον τους βία, δηλαδὴ ἀντίδραση.

Θὰ πρέπει λοιπὸν νὰ ἀφήσουμε τοὺς κατόχους αὐτῶν τῶν μικροκτημάτων ποὺ σήμερα εἶναι ἰδιοκτῆτες τους. Ἀλλὰ ἂν δὲν καταργήσετε τὸ κληρονομικὸ δικαίωμα, τί θὰ συμβεῖ τότε;

Θὰ μεταβιβάσουν αὐτὰ τὰ μικρὰ κτήματα στὰ παιδιά τους μὲ τὴν ἐπικύρωση τοῦ κράτους καὶ μὲ τίτλο ἰδιοκτησίας. Θὰ διατηρήσετε, θὰ διαιωνίσετε τὴν ἀτομικὴ ἰδιοκτησία τῆς ὁποίας ψηφίσατε τὴν ἀπαραίτητη κατάργηση καὶ τὴν μετατροπή της σὲ συλλογική.

Ἐὰν ἀντίθετα, μόλις πετύχετε τὴν κοινωνικὴ διάλυση, ἀπαιτήσετε τὴν πολιτικὴ καὶ νομικὴ κατάργηση τοῦ κράτους, ἂν κα-

ταργήσετε τὸ κληρονομικὸ δικαίωμα, τότε τί θὰ μείνει στοὺς ἀγρότες;

Τίποτα ἄλλο ἀπ' τὴν ἰδιοχτησία καὶ αὐτὴ ἡ ἰδιοχτησία, στερημένη ἀπὸ τὴν νομικὴ ἐπικύρωση κι ἀπὸ τὴν ἰσχυρὴ προστασία τοῦ κράτους, θὰ ἀφεθεῖ εὔκολα στὴ μεταρρύθμιση κάτω ἀπὸ τὴν πίεση τῶν γεγονότων καὶ τῶν ἐπαναστατικῶν δυνάμεων.

18 Σεπτέμβρη 1869

Ἀπόψεις τῆς ἐξεταστικῆς ἐπιτροπῆς σχετικὰ μὲ τὸ κληρονομικὸ ζήτημα πού ἀσπάστηκε ἡ γενικὴ συνέλευση τῶν τμημάτων στὴ Γενεύη

Συμπολίτες,

Τὸ ζήτημα αὐτό, ποὺ πρόκειται νὰ συζητηθεῖ στὸ Συνέδριο τῆς Βασιλείας, χωρίζεται σὲ δύο μέρη, ποὺ τὸ πρῶτο περιέχει τὴν ἀρχή, τὸ δεύτερο τὴν πρακτικὴ ἐφαρμογὴ τῆς ἀρχῆς.

Τὸ θέμα τῆς ἀρχῆς, αὐτὸ καθ' ἑαυτό, πρέπει νὰ ἐξετασθεῖ ἀπὸ δύο ὀπτικὲς γωνίες: ἀπὸ αὐτὴ τῆς χρησιμότητας καὶ ἀπὸ ἐκείνη τῆς δικαιοσύνης.

Ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς ἀπελευθέρωσης τῆς ἐργασίας, εἶναι ἄραγε ἀπαραίτητο νὰ καταλυθεῖ τὸ δικαίωμα τῆς κληρονομιᾶς;

Κάνοντας τὴν ἐρώτηση αὐτή, θὰ πρέπει κατὰ τὴ γνώμη μας καὶ νὰ τὴν ἀναλύσουμε. Ἡ χειραφέτηση τῆς ἐργασίας μπορεῖ νὰ σημαίνει ἄλλο πράγμα, ἔξω ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωσή της, ἀπὸ τὸ ζυγὸ τῆς ἰδιοκτησίας καὶ τοῦ κεφάλαιου; Ἀλλὰ πῶς νὰ ἐμποδίσουμε τόσο τὸ ἕνα ὅσο καὶ τὸ ἄλλο νὰ ἐξουσιάζουν καὶ νὰ ἐκμεταλλεύονται τὴν ἐργασία, ἐφ' ὅσον χωρισμένα ἀπ' αὐτήν, θὰ βρεθοῦν μονοπωλημένα μέσα στὰ χέρια μιᾶς τάξης, ποὺ ἐξ αἰτίας τῆς ἀποκλειστικῆς της ἐπιχαρπίας, ἀπαλλαγμένη ἀπ' τὴν ἀνάγκη τῆς ἐργασίας πρὸς τὸ ζεῖν, θὰ συνεχίσει νὰ διασώζει καὶ νὰ συντρίβει τὴν ἐργασία καὶ νὰ καταχρατᾶ γιὰ τὸν ἑαυτό της τὰ εἰσοδήματα ἀπὸ τὴ γῆ καὶ τὸ κέρδος ἀπὸ τὸ κεφάλαιο καὶ ἡ ὁποία, δυναμωμένη μὲ αὐτὸ τὸ ἀπόκτημα, ἁρπάζει ἀκόμα περισσότερα, ὅπως τὸ κάνει παντοῦ σήμερα, μὲ ὅλα τὰ κέρδη τῶν βιομηχανικῶν καὶ ἐμπορικῶν ἐπιχειρήσεων, χωρὶς νὰ ἀφήνει στοὺς ἐργάτες ποὺ εἶναι

συντριμμένοι ἀπ' τὸν ἀνταγωνισμό, ποὺ πιέζονται νὰ κάνουν μεταξύ τους, παρὰ αὐτὸ ποὺ εἶναι ἀπόλυτα ἀπαραίτητο γιὰ νὰ τοὺς διασώσει ἀπὸ τὴν πείνα.

Κανένας πολιτικὸς καὶ δικαστικὸς νόμος, ὅσο αὐστηρὸς κι ἂν εἶναι, δὲν θὰ μπορέσει νὰ ἐμποδίσει αὐτὴ τὴ δεσποτεία καὶ αὐτὴ τὴν ἐκμετάλλευση, κανένας νόμος δὲν θὰ ἤξερε νὰ ἐπικρατήσει κόντρα στὴν πίεση τῶν πραγμάτων, κανένας δὲν θὰ ἤξερε νὰ ἐμποδίσει αὐτὴ τὴ δοσμένη κατάσταση νὰ παράγει ὅλα αὐτὰ τὰ φυσικὰ ἀποτελέσματα· ἀπ' ὅπου συμπεραίνεται καθαρὰ ὅτι ὅσο ἡ ἰδιοχτησία καὶ τὸ κεφάλαιο παραμένουν ἀπ' τὴ μιὰ μεριὰ καὶ ἡ ἐργασία ἀπ' τὴν ἄλλη, τὰ μὲν ἀποτελώντας τὴν ἀστικὴ τάξη, ἡ δὲ τὸ προλεταριάτο, ὁ ἐργάτης θὰ εἶναι ὁ σκλάβος καὶ ὁ ἀστὸς τὸ ἀφεντικό.

Ἀλλὰ τί χωρίζει τὴν ἰδιοχτησία καὶ τὸ κεφάλαιο ἀπ' τὴν ἐργασία; Τί ἀποτελεῖ οἰκονομικὰ καὶ πολιτικὰ τὴν διαφορὰ τῶν τάξεων, τί καταστρέφει τὴν ἰσότητα καὶ διαιωνίζει τὴν ἀνισότητα, τὴν ἐξουσία τῶν λίγων καὶ τὴ σκλαβιὰ τῶν πολλῶν; Εἶναι τὸ ζήτημα τῆς κ λ η ρ ο ν ο μ ι ᾶ ς.

Πρέπει ἄραγε νὰ δειχτεῖ πῶς τὸ κληρονομικὸ δικαίωμα παράγει ὅλα τὰ οἰκονομικά, πολιτικὰ καὶ κοινωνικὰ προνόμια; Εἶναι φανερὸ ὅτι ἡ διαφορὰ τῶν τάξεων δὲν διατηρεῖται παρ' ἀπ' αὐτό. Ἐξ αἰτίας τοῦ κληρονομικοῦ δικαιώματος, οἱ φυσικὲς διαφορές, ὅπως ἀκριβῶς καὶ οἱ παροδικὲς τῆς τύχης ἢ τῆς ἀτυχίας, ποὺ μποροῦν νὰ ὑπάρξουν μεταξὺ τῶν ἀτόμων καὶ ποὺ θὰ ὄφειλαν νὰ ἐξαφανισθοῦν στὸ μέτρο ποὺ ἐξαφανίζονται καὶ τὰ ἴδια τὰ ἄτομα, διαιωνίζονται, ἀπολιθώνονται γιὰ νὰ ποῦμε ἔτσι, καὶ μὲ τὸ νὰ γίνονται πατροπαράδοτες διαφορές, δημιουργοῦν τὰ ἐκ γενετῆς προνόμια, θεμελιώνουν τὶς τάξεις καὶ γίνονται μιὰ διαρκὴς πηγὴ τῆς ἐκμετάλλευσης τῶν ἑκατομμυρίων ἐργατῶν ἀπὸ τὶς χιλιάδες ἀνθρώπων ποὺ γεννήθηκαν εὐδαίμονες.

Ὅσο θὰ λειτουργεῖ τὸ κληρονομικὸ δικαίωμα, δὲν θὰ μπορέσει νὰ ὑπάρξει οἰκονομική, κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ ἰσότητα στὸν κόσμο· καὶ ὅσο θὰ ὑπάρχει ἡ ἀνισότητα, θὰ ὑπάρχει καταπίεση καὶ ἐκμετάλλευση.

Συνεπῶς, κατ' ἀρχήν, ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς καθολικῆς ἀπελευθέρωσης τῆς ἐργασίας καὶ τῶν ἐργατῶν, ὀφείλουμε νὰ θέλουμε τὴν κατάργηση τοῦ κληρονομικοῦ δικαιώματος.

Ἐννοεῖται ὅτι δὲν ζητᾶμε νὰ καταργήσουμε τὴν φυσιολογικὴ κληρονομικότητα ἢ τὴν φυσικὴ μετάδοση τῶν σωματικῶν ἢ διανοητικῶν ἱκανοτήτων, ἢ γιὰ νὰ ἐκφραστοῦμε μὲ μεγαλύτερη ἀκρίβεια, τῶν μυϊκῶν καὶ νευρικῶν ἱκανοτήτων τῶν γονιῶν στὰ παιδιά τους. Συχνὰ ἡ μετάδοση αὐτὴ εἶναι ἕνα γεγονὸς δυσάρεστο, γιατὶ μεταδίδει τὶς φυσικὲς καὶ διανοητικὲς ἀρρώστιες τῶν γενεῶν ποὺ πέρασαν στὶς γενεὲς τῶν ἡμερῶν μας.

Ἀλλὰ τὰ ὀλέθρια ἀποτελέσματα αὐτῆς τῆς μετάδοσης δὲν μποροῦν νὰ καταπολεμηθοῦν παρὰ ἀπὸ τὶς ἐπιτεύξεις τῆς ἐπιστήμης στὴν κοινωνικὴ ὑγιεινή, τόσο τὴν ἀτομικὴ ὅσο καὶ τὴ συλλογικὴ καὶ ἀπὸ ἕνα ὀρθολογιστικὸ καὶ ἰσοπολιτικὸ κοινωνικὸ ὀργανισμό.

Αὐτὸ ποὺ θέλουμε, αὐτὸ ποὺ πρέπει νὰ καταργήσουμε, εἶναι τὸ κληρονομικὸ δικαίωμα, ποὺ εἶναι θεμελιωμένο στὴ νομοθεσία καὶ ποὺ ἀποτελεῖ τὴν ἴδια τὴν βάση τῆς νομικῆς οἰκογένειας καὶ τοῦ Κράτους.

Ἐννοεῖται ἐπίσης ὅτι δὲν ἔχουμε τὴν πρόθεση νὰ καταργήσουμε τὴ συναισθηματικὴ κληρονομιά. Κάτω ἀπ' αὐτὴν τὴν ὀνομασία ἐννοοῦμε τὴν κληρονομιὰ μὲ τὴν ὁποία μεταβιβάζονται στὰ χέρια τῶν παιδιῶν ἢ τῶν φίλων ἀντικείμενα μηδαμινῆς ἀξίας, ποὺ ἀνῆκαν στοὺς πεθαμένους φίλους ἢ γονεῖς τους, τὰ ὁποῖα ἐπειδὴ τοὺς χρησίμευσαν γιὰ πολὺ καιρό, διατήρησαν γιὰ νὰ ποῦμε ἔτσι τὴν προσωπικὴ σφραγίδα. Ἡ σοβαρὴ κληρονομιά, εἶναι ἐκείνη ποὺ ἐξασφαλίζει στοὺς κληρονόμους, εἴτε καθολικὰ εἴτε ἐν μέρει, τὴ δυνατότητα νὰ ζοῦν χωρὶς νὰ ἐργάζονται, κατακρατώντας ἀπὸ τὴ συλλογικὴ ἐργασία εἴτε τὰ κτηματικὰ εἰσοδήματα, εἴτε τὰ συμφέροντα τοῦ κεφαλαίου. Ἀξιώνουμε νὰ σταματήσουν νὰ εἶναι μεταβιβάσιμα διὰ μέσου τοῦ κληρονομικοῦ δικαιώματος, τὸ κεφάλαιο, ἡ γῆ καὶ ὅλα ἐν γένει τὰ ὄργανα καὶ οἱ πρῶτες ὕλες τῆς ἐργασίας. Νὰ γίνουν γιὰ πάντα ἡ συλλογικὴ ἰδιοκτησία ὅλων τῶν παραγωγικῶν συνεταιρισμῶν.

Ἡ ἰσότητα καὶ κατὰ συνέπεια ἡ χειραφέτηση τῆς ἐργασίας καὶ τῶν ἐργατῶν δὲν θὰ ἐπιτευχθοῦν παρὰ μὲ αὐτὸ τὸ τίμημα.

Λίγοι εἶναι οἱ ἐργάτες ἐκεῖνοι ποὺ δὲν καταλαβαίνουν ὅτι στὸ μέλλον ἡ κατάργηση τοῦ κληρονομικοῦ δικαιώματος θὰ εἶναι ἡ ἀνώτατη προϋπόθεση τῆς ἰσότητας. Ἀλλὰ ὑπάρχουν καὶ μερικοὶ ποὺ φοβοῦνται ὅτι ἂν τὴν καταργούσαμε τώρα, πρὶν μιὰ καινούργια κοινωνικὴ διευθέτηση ἐξασφαλίσει τὴ μοίρα ὅλων τῶν παιδιῶν, ὅποιες κι ἂν εἶναι οἱ συνθῆκες ποὺ γεννιοῦνται ,τὰ παιδιά τους μετὰ τὸ θάνατό τους θὰ βρεθοῦν στὴν ἀπελπισία.

«Μὰ πῶς!» λένε, «μάζεψα μὲ τὸν ἱδρώτα τοῦ προσώπου μου καὶ μὲ χίλιες δυὸ στερήσεις, 200, 300 ἢ 400 φράγκα καὶ τὰ παιδιά μου θὰ τὰ στερηθοῦν!»

—Μάλιστα, θὰ τὰ στερηθοῦν, ἀλλὰ σὲ ἀντάλλαγμα θὰ πάρουν ἀπ' τὴν κοινωνία, χωρὶς καμιὰ ζημιὰ τῶν φυσικῶν δικαιωμάτων τοῦ πατέρα ἢ τῆς μητέρας, μιὰ διατροφή, μιὰ μόρφωση, μιὰ ἐκπαίδευση, ποὺ δὲν θὰ εἴσαστε ἱκανὸς νὰ τοὺς τὴν ἐξασφαλίσετε μὲ 30 ἢ 40 χιλιάδες φράγκα. Γιατὶ εἶναι φανερό, ὅτι μόλις καταργηθεῖ τὸ κληρονομικὸ δικαίωμα, θὰ πρέπει ὑπ' εὐθύνη της ἡ κοινωνία, νὰ ἀναλάβει ὅλα τὰ ἔξοδα τῆς φυσικῆς ἀνάπτυξης, ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς ὅλων τῶν παιδιῶν καὶ τῶν δύο φύλων, ποὺ θὰ γεννηθοῦν στοὺς κόλπους της. Ἔτσι θὰ γίνει ὁ ἀνώτατος κηδεμόνας.

Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο σταματᾶμε, γιατὶ μπαίνουμε στὸ θέμα τῆς καθολικῆς ἐκπαίδευσης, πάνω στὸ ὁποῖο θὰ σᾶς ἐνημερώσει μιὰ ἄλλη ἐξεταστικὴ ἐπιτροπή.

Πολλοὶ ἰσχυρίζονται ὅτι ἂν καταργηθεῖ τὸ κληρονομικὸ δικαίωμα, θὰ καταργηθεῖ καὶ τὸ πιὸ μεγάλο κίνητρο ποὺ σπρώχνει τοὺς ἀνθρώπους στὴν ἐργασία. Αὐτοὶ ποὺ σκέπτονται ἔτσι συνεχίζουν νὰ θεωροῦν τὴν ἐργασία σὰν ἕνα ἀναγκαῖο κακό, ἢ γιὰ νὰ μιλήσουμε θεωρητικά, σὰν τὸ ἀποτέλεσμα τῆς κατάρας ποὺ ὁ θεός, μέσα στὴν ὀργή του, ἔδωσε στὸ δυστυχισμένο ἀνθρώπινο εἶδος καὶ μέσα στὴν ὁποία, ἀπὸ παράδοξο καπρίτσιο, περιέλαβε ὁλόκληρη τὴν δημιουργία του.

Χωρὶς νὰ μπαίνουμε σ' αὐτὴ τὴ σοβαρὴ θεολογικὴ συζήτηση, παίρνοντας σὰν βάση τὴν ἁπλὴ μελέτη τῆς ἀνθρώπινης φύσης, θὰ ἀπαντήσουμε σ' αὐτοὺς τοὺς συκοφάντες τῆς ἐργασίας ὅτι αὐτὴ ἡ τελευταία, μακριὰ ἀπὸ τοῦ νὰ εἶναι ἕνα κακὸ ἢ ἕνας σκληρὸς καταναγκασμός, εἶναι γιὰ κάθε ἄνθρωπο ποὺ ἀπολαμβάνει τὶς φυσικές του δυνάμεις, μιὰ ἀνάγκη. Γιὰ νὰ βεβαιωθεῖτε, μπορεῖ ὁ καθένας νὰ ἀποκτήσει μιὰ ἐμπειρία γιὰ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό του· ἂς τὸν καταδικάσει μόνο γιὰ μερικὲς μέρες σὲ μιὰ ἀπόλυτη ἀπραξία, ἢ καλλίτερα σὲ μιὰ στείρα ἐργασία, στατική, ἀνόητη καὶ θὰ διαπιστώσει πὼς εἶναι ὁ πιὸ δυστυχισμένος καὶ ὁ πιὸ ἐξαχρειωμένος ἀπ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους! Ὁ ἄνθρωπος, ἀπ' τὴν ἴδια του τὴ φύση, εἶναι ἀναγκασμένος νὰ ἐργάζεται, ὅπως εἶναι ἀναγκασμένος νὰ τρώει, νὰ πίνει, νὰ σκέφτεται, νὰ μιλάει.

Ἂν ἡ ἐργασία εἶναι σήμερα μισητή, αὐτὸ συμβαίνει γιατὶ εἶναι ὑπέρμετρη, ἀποκτηνωμένη καὶ καταναγκαστική, γιατὶ καταργεῖ τὴν ξεκούραση καὶ στερεῖ ἀπ' τοὺς ἀνθρώπους τὴ δυνατότητα νὰ ἀπολαύσουν μὲ ἀξιοπρέπεια τὴ ζωή· συμβαίνει ἐπειδὴ ὁ καθένας, ἢ σχεδὸν ὁ καθένας εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ χρησιμοποιεῖ τὴν παραγωγική του δύναμη σὲ εἶδος ἐργασίας ποὺ ἐλάχιστα συμφωνεῖ μὲ τὶς φυσικές του κλίσεις. Συμβαίνει τέλος ἐπειδή, μέσα σὲ αὐτὴ τὴν κοινωνία ποὺ θεμελιώθηκε στὴ θεολογία καὶ στὴ νομικὴ ἐπιστήμη, ἡ δυνατότητα νὰ ζεῖ κανεὶς χωρὶς νὰ ἐργάζεται θεωρεῖται σὰν καύχημα καὶ σὰν προνόμιο καὶ ἡ ὑποχρέωση νὰ ἐργάζεται κανεὶς γιὰ νὰ ζήσει σὰν σημάδι ξεπεσμοῦ, σὰν τιμωρία καὶ σὰν ντροπή.

Ἡ μέρα, ποὺ ἡ μυϊκὴ καὶ νευρικὴ ἐργασία, ἡ χειρωνακτικὴ καὶ ἡ διανοητικὴ συνάμα, θὰ θεωρηθεῖ σὰν τὸ πιὸ μεγάλο καύχημα τῶν ἀνθρώπων, σὰν τὸ σημάδι τῆς ρώμης καὶ τοῦ ἀνθρωπισμοῦ τους, ἡ κοινωνία θὰ ἔχει σωθεῖ· ἀλλὰ αὐτὴ ἡ μέρα δὲ θὰ φθάσει ὅσο διαρκεῖ ἡ βασιλεία τῆς ἀνισότητας, ὅσο τὸ κληρονομικὸ δικαίωμα δὲν καταργεῖται.

Αὐτὴ ἡ κατάργηση θὰ εἶναι δίκαιη;

Ἀλλὰ ἂν πρόκειται γιὰ τὸ συμφέρον ὁλόκληρου τοῦ κόσμου,

γιὰ τὸ συμφέρον τῆς ἀνθρωπότητας, πῶς θὰ μποροῦσε νὰ εἶναι ἄδικη;

Πρέπει νὰ ξεχωρίσουμε καλὰ τὴν ἱστορική, πολιτική, νομικὴ δικαιοσύνη ἀπὸ τὴν ὀρθολογικὴ ἢ τὴν πολὺ ἁπλὰ ἀνθρώπινη. Ἡ πρώτη κυβέρνησε τὸν κόσμο μέχρι τώρα, καὶ δημιούργησε μιὰ καταδόθρα αἱματηρῶν καταπιέσεων καὶ ἀδικιῶν. Ἡ δεύτερη πρέπει νὰ μᾶς ἀπελευθερώσει.

Ἂς ἐξετάσουμε λοιπὸν τὸ κληρονομικὸ δικαίωμα ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς ἀνθρώπινης δικαιοσύνης.

Κάποιος ἄνθρωπος ἂς ποῦμε, κέρδισε ἀπ' τὴν ἐργασία του μερικὲς δεκάδες, μερικὲς ἑκατοντάδες χιλιάδες φράγκα, ἕνα ἑκατομμύριο, καὶ δὲν θὰ εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ τὰ ἀφήσει κληρονομιὰ στὰ παιδιά του! Μὰ θὰ ἦταν προσβολὴ στὸ φυσικὸ δικαίωμα, μιὰ μοναδικὴ λωποδυσία!

Κατ' ἀρχήν, ἔχει ἀποδειχτεῖ χιλιάδες φορὲς ὅτι ἕνας ἀπομονωμένος ἐργάτης δὲν μπορεῖ νὰ παράγει πολὺ περισσότερα ἀπὸ ὅτι καταναλώνει. Προκαλοῦμε ἕναν ἀληθινὸ ἐργάτη, δηλαδὴ ἕναν ἐργάτη ποὺ δὲν ἀπολαμβάνει κανένα προνόμιο, νὰ κερδίσει δεκάδες, ἑκατοντάδες χιλιάδες φράγκα, ἑκατομμύρια! Αὐτὸ εἰλικρινὰ θὰ τοῦ ἦταν ἀδύνατο. Συνεπῶς, ἂν ὑπάρχουν στὴ σημερινὴ κοινωνία ἄτομα ποὺ κερδίζουν τόσο μεγάλα ποσά, αὐτό, δὲν ὀφείλεται καθόλου στὴν ἐργασία τους, ἀλλὰ στὰ προνόμιά τους, δηλαδὴ σὲ μιὰ ἀδικία νομικὰ θεμελιωμένη ποὺ τοὺς ἐπιτρέπει νὰ τὰ κερδίζουν· καὶ ἐπειδὴ ὅ,τι δὲν κερδίζεται ἀπ' τὴν δική τους ἐργασία ἀποκτᾶται ἀπ' τὴν ἐργασία τοῦ ἄλλου, ἔχουμε τὸ δικαίωμα νὰ ποῦμε ὅτι ὅλα αὐτὰ τὰ κέρδη εἶναι κλοπὲς ποὺ γίνονται ἀπὸ προνομιοῦχα ἄτομα εἰς βάρος τῆς συλλογικῆς ἐργασίας, κάτω ἀπ' τὴν εὐλογία καὶ τὴν προστασία τοῦ κράτους.

Ἂς προχωρήσουμε πιὸ κάτω.

Ὁ κλέφτης ποὺ προστατεύεται ἀπ' τὸ νόμο πεθαίνει. Ἀφήνει μὲ διαθήκη ἢ χωρὶς διαθήκη τὰ χτήματά του ἢ τὰ κεφάλαιά του στὰ παιδιά του ἢ στοὺς γονεῖς του. Εἶναι ἂς ποῦμε, μιὰ ἀπαραίτητη προϋπόθεση τῆς ἐλευθερίας του καὶ τῶν προσωπικῶν του δικαιωμάτων· ἡ θέλησή του πρέπει νὰ εἰσακουστεῖ!

Ἀλλὰ ἕνας πεθαμένος ἄνθρωπος εἶναι πεθαμένος· ἔξω ἀπ' τὴν ὕπαρξη, κάθε ἠθικὴ καὶ κάθε αἴσθημα ποὺ θὰ τοῦ προκαλοῦσαν οἱ φιλόστοργες ἀναμνήσεις τῶν παιδιῶν του, γονιῶν ἢ φίλων, ἂν βέβαια τὸ ἄξιζε, ἢ τῆς δημόσιας ἀναγνώρισης, ἂν προσέφερε καμιὰ πραγματικὴ ὑπηρεσία στὸ δημόσιο, δὲν ὑπάρχει πλέον· δὲν μπορεῖ συνεπῶς νὰ ἔχει οὔτε ἐλευθερία, οὔτε δικαίωμα, οὔτε προσωπικὴ θέληση. Δὲν πρέπει τὰ φαντάσματα νὰ κυβερνοῦν καὶ νὰ καταπιέζουν τὸν κόσμο ποὺ ἀνήκει μονάχα στοὺς ζωντανούς.

Συνεπῶς, γιὰ νὰ ἐξακολουθήσει νὰ ἀπαιτεῖ καὶ νὰ ἐνεργεῖ μετὰ τὸ θάνατό του, χρειάζεται ἕνα νομικὸ παραμύθι ἢ ἕνα πολιτικὸ ψέμμα καὶ ἐπειδὴ εἶναι στὸ ἑξῆς ἀνίκανος νὰ ἐνεργεῖ ἀπὸ μόνος του, πρέπει κάποια δύναμη, ὁποιαδήποτε — τὸ κράτος — νὰ ἐπιφορτισθεῖ νὰ ἐνεργεῖ ἐξ ὀνόματός του καὶ ἐκ μέρους του, πρέπει τὸ κράτος νὰ ἐκτελεῖ τὶς ἐπιθυμίες ἑνὸς ἀνθρώπου, ποὺ ἐφ' ὅσον δὲν ὑπάρχει πιά, δὲν μπορεῖ νὰ ἔχει θέληση.

Καὶ τί εἶναι ἡ ἰσχὺς τοῦ κράτους, ἂν δὲν εἶναι ἡ ἰσχὺς ὅλου τοῦ κόσμου ὀργανωμένη σὲ βάρος ὅλου τοῦ κόσμου καὶ πρὸς ὄφελος τῶν προνομιούχων τάξεων; Εἶναι πρὶν ἀπ' ὅλα ἡ παραγωγὴ καὶ ἡ συλλογικὴ δύναμη τῶν ἐργατῶν. Πρέπει λοιπὸν οἱ ἐργατικὲς μάζες νὰ ἐξασφαλίσουν στὶς προνομιοῦχες τάξεις τὴ μεταβίβαση τῶν κληρονομιῶν, ποὺ εἶναι ἡ κύρια πηγὴ τῆς μιζέριας τους καὶ τῆς σκλαβιᾶς τους; Πρέπει νὰ φτιάξουν μὲ τὰ ἴδια τους τὰ χέρια τὰ σίδερα ποὺ τοὺς ἀλυσσοδένουν;

Ἄς τελειώνουμε. Ἀρκεῖ τὸ προλεταριάτο νὰ δηλώσει ὅτι δὲν θέλει πιὰ νὰ ὑποστηρίζει τὸ κράτος ποὺ ἐπικυρώνει τὴ σκλαβιά του, ὥστε νὰ πέσει ἀπὸ μόνο του τὸ κληρονομικὸ δικαίωμα, ποὺ εἶναι ἀποκλειστικὰ πολιτικὸ καὶ νομικὸ καὶ κατὰ συνέπεια ἀντίθετο πρὸς τὰ ἀνθρώπινα δικαιώματα. Ἀρκεῖ νὰ καταργηθεῖ τὸ κληρονομικὸ δικαίωμα γιὰ νὰ καταργηθεῖ ἡ νομικὴ οἰκογένεια καὶ τὸ κράτος.

Ὅλες οἱ κοινωνικὲς πρόοδες ἔχουν ἐξ ἄλλου προκληθεῖ ἀπὸ ἐπιτυχημένες καταργήσεις τοῦ κληρονομικοῦ δικαιώματος.

Καταργήθηκε πρῶτα τὸ ἀπὸ θεοῦ κληρονομικὸ δικαίωμα, τὰ

ἀπὸ παράδοση προνόμια ἢ τιμωρίες, ποὺ ἀπὸ πολὺ καιρὸ ἐθεωροῦντο σὰν τὸ ἀποτέλεσμα τῆς εὐλογίας ἢ τῆς θείας τιμωρίας.

Καταργήθηκε ἔπειτα τὸ δικαίωμα τῆς πολιτικῆς κληρονομιᾶς κάτι ποὺ εἶχε σὰν συνέπεια τὴν ἀναγνώριση τῆς λαϊκῆς κυριαρχίας καὶ τῆς ἰσότητας τῶν πολιτῶν ἀπέναντι στὸ νόμο.

Σήμερα, πρέπει νὰ καταργήσουμε τὸ δικαίωμα τῆς οἰκονομικῆς κληρονομιᾶς, γιὰ νὰ ἀπελευθερώσουμε τὸν ἐργάτη, τὸν ἄνθρωπο καὶ γιὰ νὰ ἑδραιώσουμε τὴ βασιλεία τῆς δικαιοσύνης πάνω στὰ ἐρείπια ὅλων τῶν πολιτικῶν καὶ θεολογικῶν ἀδικιῶν τῆς ἐποχῆς μας καὶ τοῦ παρελθόντος.

Τὸ τελευταῖο θέμα ποὺ μᾶς μένει νὰ ἀναλύσουμε εἶναι ἐκεῖνο τῶν πρακτικῶν μέτρων ποὺ πρέπει νὰ παρθοῦν γιὰ νὰ καταργηθεῖ τὸ κληρονομικὸ δικαίωμα.

Ἡ κατάργηση τοῦ κληρονομικοῦ δικαιώματος μπορεῖ νὰ γίνει μὲ δύο τρόπους: ἢ μὲ αὐτὸν τῶν ἐπιτυχημένων μεταρρυθμίσεων ἢ ἀκόμη μὲ τὴν κοινωνικὴ ἐπανάσταση.

Μὲ τὴν ὁδὸ τῶν μεταρρυθμίσεων μπορεῖ νὰ γίνει σὲ χῶρες εὐτυχισμένες, ποὺ εἶναι σπάνιες, γιὰ νὰ μὴν ποῦμε ἄγνωστες, ὅπου ἡ τάξη τῶν ἰδιοκτητῶν καὶ κεφαλαιοκρατῶν, τῶν ἀστῶν, ἐμπνευσμένη ἀπὸ ἕνα πνεῦμα φρονιμάδας, ποὺ τῆς λείπει σήμερα καὶ καταλαβαίνοντας ἐπὶ τέλους τὸν ἐρχομὸ τῆς κοινωνικῆς ἐπανάστασης, θὰ ἤθελαν νὰ ἔρθουν κατὰ τρόπο ὑπεύθυνο σὲ συμβιβασμὸ μὲ τὸν ἐργατικὸ κόσμο. Σ' αὐτὴν τὴν περίπτωση καὶ μόνο σ' αὐτή, ὁ δρόμος τῶν εἰρηνικῶν μεταρρυθμίσεων εἶναι δυνατός, μὲ μιὰ σειρὰ τροπολογιῶν, σοφὰ συνδυασμένων καὶ φιλικὰ κανονισμένων μεταξὺ τῶν ἐργατῶν καὶ τῶν ἀστῶν, θὰ μποροῦσαν νὰ καταργήσουν ἐντελῶς, σὲ εἴκοσι ἢ τριάντα χρόνια τὸ κληρονομικὸ δικαίωμα καὶ νὰ ἀντικαταστήσουν τὸ σημερινὸ κόσμο τῆς ἰδιοκτησίας, τῆς ἐργασίας καὶ τῆς μονομεροῦς μόρφωσης, μὲ τὴ συλλογικὴ ἐργασία καὶ ἰδιοκτησία καὶ μὲ τὴν καθολικὴ μόρφωση καὶ ἐκπαίδευση.

Μᾶς εἶναι ἀδύνατο νὰ προσδιορίσουμε ἐκ τῶν προτέρων τὸν χαρακτῆρα τῶν μεταρρυθμίσεων αὐτῶν, γιατὶ θὰ πρέπει ἀπαραίτητα νὰ προσαρμόζονται πρὸς τὴν ἰδιαίτερη κατάσταση κάθε χώρας. Ἀλλὰ σὲ ὅλες τὶς χῶρες ὁ στόχος μένει ὁ ἴδιος: ἡ ἐγκαθί-

δρυση τῆς συλλογικῆς ἐργασίας καὶ ἰδιοκτησίας καὶ ἡ ἐλευθερία τοῦ καθένα μέσα στὴν ἰσότητα ὅλου τοῦ κόσμου.

Ἡ μέθοδος τῆς ἐπανάστασης θὰ εἶναι φυσικὰ πιὸ σύντομη καὶ πιὸ ἁπλή. Οἱ ἐπαναστάσεις δὲν γίνονται ποτὲ οὔτε ἀπὸ ἄτομα οὔτε ἀπὸ σωματεῖα. Φέρνονται ἀπὸ τὴν πίεση τῶν πραγμάτων. Ὁ Διεθνὴς Συνεταιρισμὸς δὲν ἔχει καθόλου σὰν σκοπὸ νὰ κάνει τὴν ἐπανάσταση, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἐπωφεληθεῖ καὶ νὰ τὴν ὀργανώσει μὲ σύνεση, μόλις ἐκδηλωθεῖ ἐξ αἰτίας τῆς ἀδικίας καὶ τῆς ἀδεξιότητας τῶν προνομιούχων τάξεων ποὺ ὅλο καὶ περισσότερο γίνονται φανερές.

Πρέπει νὰ νοεῖται ἀπὸ ἐμᾶς ὅτι στὴν πρώτη μέρα τῆς ἐπανάστασης τὸ κληρονομικὸ δικαίωμα θὰ καταργηθεῖ ἁπλῶς καὶ μαζί του τὸ κράτος καὶ τὸ νομικὸ δικαίωμα, προκειμένου στὰ ἐρείπια ὅλων αὐτῶν τῶν ἀδικιῶν, νὰ στηθεῖ ἀνάμεσα ἀπ' ὅλα τὰ πολιτικὰ καὶ ἐθνικὰ σύνορα ὁ καινούργιος διεθνὴς κόσμος, ὁ κόσμος τῆς ἐργασίας, τῆς ἐπιστήμης, τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἰσότητας, ποὺ θὰ διοργανώνεται ἀπὸ ἄκρη σὲ ἄκρη ἀπὸ τὴν ἐλεύθερη συνεργασία ὅλων τῶν παραγωγικῶν συνεταιρισμῶν.

Ἡ Ἐξεταστικὴ Ἐπιτροπὴ σᾶς προτείνει τὶς ἀκόλουθες λύσεις:

Θεωρώντας ὅτι τὸ κληρονομικὸ δικαίωμα εἶναι μιὰ ἀπ' τὶς κύριες αἰτίες τῆς οἰκονομικῆς ἀνισότητας, κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς ποὺ βασιλεύει στὸν κόσμο·

ὅτι ἔξω ἀπ' τὴν ἰσότητα δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει οὔτε ἐλευθερία, οὔτε δικαιοσύνη καὶ ὅτι θὰ ὑπάρχει πάντοτε καταπίεση καὶ ἐκμετάλλευση, σκλαβιὰ καὶ μιζέρια γιὰ τὸ προλεταριάτο, πλούτη καὶ ἐξουσία γιὰ τοὺς ἐκμεταλλευτὲς τῆς λαϊκῆς ἐργασίας·

τὸ Συνέδριο ἀναγνωρίζει τὴν ἀνάγκη τῆς πλήρους καὶ ἀπόλυτης κατάργησης τοῦ κληρονομικοῦ δικαιώματος.

Ἡ κατάργηση αὐτὴ θὰ ἐπιτελεσθεῖ ἀνάλογα μὲ τὰ γεγονότα, εἴτε μὲ τὴν ὁδὸ τῶν μεταρρυθμίσεων, εἴτε μὲ τὴν ἐ π α ν ά σ τ α σ η.

28 Αὐγούστου 1869

'Απόσπασμα ἀπό ἕνα γράμμα στόν Χέρτζεν

28 'Οχτώβρη 1869, Γενεύη

Μεθαύριο φεύγω γιὰ τὸ Λουγκάνο. Ἔλαβα τὸ γράμμα σου καὶ τὸ διάβασα προσεχτικά.

1. Γιὰ τὸ θέμα τοῦ Μάρξ, νὰ ἡ ἀπάντησή μου: Γνωρίζω τὸ ἴδιο καλὰ ὅσο καὶ σὺ ὅτι ὁ Μὰρξ εἶναι τὸ ἴδιο φταίχτης ἀπέναντι σὲ μᾶς ὅσο καὶ ὅλοι οἱ ἄλλοι καὶ μάλιστα ὅτι ἦταν ὁ ὑποκινητὴς καὶ ὁ χειραγωγὸς ὅλων τῶν ἀκαθαρσιῶν ποὺ μᾶς φόρτωσαν. Γιατί λοιπὸν τὸν συγχώρεσα καὶ τὸν ἐπαίνεσα μάλιστα, λέγοντάς τον γίγαντα; Γιὰ δυὸ αἰτίες, Χέρτζεν. Π ρ ώ τ η αἰτία: ἡ δ ι κ α ι ο σ ύ ν η. Βάζοντας κατὰ μέρος ὅλες τὶς βρωμιές του ἐναντίον μας, δὲ μπορεῖ κανεὶς νὰ μὴν ἀναγνωρίσει καὶ πολὺ περισσότερο ἐγώ, τὶς μεγάλες του ἀρετὲς σχετικὰ μὲ τὸ ζήτημα τοῦ σοσιαλισμοῦ, ποὺ ὑπηρετεῖ μὲ ἐξυπνάδα, ἐνεργητικότητα καὶ πίστη, ἐδῶ καὶ 25 χρόνια κατὰ τοὺς (ὑπολογισμούς;) μου, καὶ στὸ ὁποῖο (ζήτημα) μᾶς ἔχει ὅλους ἀσυζήτητα ξεπεράσει. Ὑπῆρξε ἕνας ἀπὸ τοὺς πρώτους, ἂν ὄχι ὁ πρωταρχικὸς θεμελιωτὴς τῆς Διεθνοῦς. Ἐξ ἄλλου γιὰ μένα, εἶναι μιὰ μεγάλη ἀξία ποὺ θὰ ἀναγνωρίζω πάντοτε, ὅ,τι κι ἂν κάνει ἐναντίον μας.

Ὅσον ἀφορᾶ τὴ δεύτερη αἰτία, εἶναι ἡ π ο λ ι τ ι κ ή καὶ κατ' ἐμένα μιὰ τ α κ τ ι κ ὴ ἐντελῶς σωστή. Μὲ θεωρεῖς, κι αὐτὸ τὸ ξέρω, σὰν πολὺ κακὸ πολιτικό. Μὴν τὸ πάρεις σὰν ἐγωισμό, ἀλλὰ σοῦ λέω ὅτι κάνεις λάθος. Μ' ἔκρινες καὶ μὲ κρίνεις ἀπὸ τὶς πράξεις μου στὴν πολιτισμένη κοινωνία, στὸν ἀστικὸ κόσμο καὶ πράγματι, σ' αὐτὸν τὸν κόσμο ἐνεργῶ χωρὶς τὴν παραμικρὴ προσποίηση, μὲ μιὰ εἰλικρίνεια σκληρή, ἀ μ ε ί λ ι κ τ η.

'Αλλὰ ξέρεις γιατί συμπεριφέρομαι ἔτσι σ' αὐτὸν τὸν κόσμο; Γιατί δὲν τὸν ἐκτιμῶ καθόλου, γιατί δὲν τοῦ ἀναγνωρίζω καμιὰ

παραγωγική, προοδευτική δύναμη. Γνωρίζω πολὺ καλὰ ὅτι ἔχει ἀρκετά, πολὺ περισσότερο ἀπ' ὅτι θὰ θέλαμε, ὑλικὰ μέσα καὶ δύναμη ὀργανωμένη ἀπὸ τὸν θεσμὸ τοῦ κράτους. Ἀλλὰ πρέπει νὰ πολεμήσουμε ἐνάντια σ' αὐτὴ τὴ δύναμη, πρέπει νὰ τὴν καταστρέψουμε· μαζί της οὔτε συμβιβασμός, οὔτε συμφωνία δὲν εἶναι δυνατὴ γιατὶ πραγματικὰ δὲν μπορεῖ νὰ παραχωρήσει τίποτε πιά, δὲν μπορεῖ νὰ κάνει ἕνα βῆμα μπρὸς γιατὶ κάτω ἀπ' τὴν πίεση τῶν πραγμάτων θὰ ὀπισθοχωρήσει. Τὸ νὰ πολεμήσουμε ἐναντίον της μὲ θάρρος, ἀνοιχτά, χωρὶς συγνώμη, μπορεῖ νὰ εἶναι ἐπικίνδυνο προσωπικὰ καὶ προσφέρει μεγάλες δυσκολίες καὶ στερήσεις, ἔχω ἐν μέρει προσωπικὴ ἐμπειρία, ἀλλὰ γιὰ τὴν ὑπόθεση τοῦ λαοῦ, εἶναι χρήσιμο καὶ ἀπαραίτητο, ὥστε ὁ λαός, ἔχοντας ἀπελευθερώσει τὸ πρόβλημά του ἀπὸ κάθε ἀστικὴ προσθήκη, νὰ τὸ κατέχει καθαρὰ καὶ σταθερά. Εἶναι ἀπαραίτητο καὶ χρήσιμο ἐπίσης γι' αὐτὸν ποὺ παλεύει, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι ἡ ἀποφασιστική του στάση ἀπέναντι στὸν ἀστικὸ κόσμο ἐξηγεῖ τὴ θέση του, ἀποδείχνει τὴν εἰλικρίνειά του καὶ τὸν κάνει πιὸ στέρεο στὸ λαϊκὸ πεδίο. Ἔτσι εἶμαι σύμφωνος μαζί σου, στὴν ἀστικὴ κοινωνία δὲν εἶμαι πολιτικὸς καὶ στρατηγικὸς καὶ δὲν θέλω νὰ εἶμαι οὔτε τὸ ἕνα οὔτε τὸ ἄλλο. Ἀλλὰ θὰ λάθευες πολὺ ἂν ἔβγαζες τὸ συμπέρασμα ὅτι μέσα στὸν κόσμο τῶν ἐργατῶν ἐνεργῶ μὲ τὴν ἴδια ἔλλειψη ὑπολογισμοῦ ἢ καλλίτερα μὲ τὸν ἴ δ ι ο ὑπολογισμό. Εἶναι ὁ μόνος κόσμος στὴ Δύση, ποὺ τοῦ ἔχω πίστη, ὅπως ἀκριβῶς στὴ Ρωσία, στὸν κόσμο τῶν ἀγροτῶν καὶ στὸ γραμματισμένο κόσμο τῶν ἐπιδέξιων νέων, ποὺ δὲν βρίσκουν οὔτε θέση οὔτε δυνατότητα ἀπασχόλησης, αὐτὴ τὴ στρατιὰ τῶν 40.000 νέων ποὺ συνειδητὰ ἢ ἀσυνείδητα, δηλαδὴ ἀπ' τὴν ἴδια τους τὴ θέση, ἀνήκουν στὴν ἐπανάσταση, γιὰ τοὺς ὁποίους μέχρι τώρα ἀκόμη δὲ μπορεῖς νὰ μοῦ συγχωρήσεις τὴ συμπάθεια. Σ' αὐτὸν τὸν μ α ῦ ρ ο κόσμο, τὸ μόνο πεδίο πάνω στὸ ὁποῖο θὰ χτιστεῖ τὸ μέλλον, ἐγώ, ἀγαπητέ μου Χέρτζεν, ἀναγνωρίζω τὴν ἀναγκαιότητα μιᾶς πολιτικῆς καὶ μιᾶς τακτικῆς, μελετάω προσεχτικὰ ὅλες τὶς γωνίες του, δυνατὲς καὶ ἀδύνατες, τὴν ἐ ξ υ π ν ά δ α καὶ τὴ βλακεία του ἐπίσης, καὶ προσπαθῶ νὰ προσαρμοστῶ μ' αὐτὸ ὥστε ὁ σκοπὸς τοῦ λαοῦ νὰ προωθη-

θεῖ, ἀλλὰ καὶ γιὰ ἐνισχύσω τὴν ἴδια μου τὴ θέση ἐπίσης. Ἡ στάση μου ἀπέναντι στὸν Μάρξ, ὁ ὁποῖος δὲ μπορεῖ νὰ μὲ στενοχωρήσει, ἀλλὰ νομίζω ὅτι δὲν ἀγαπάει κανένα ἔξω ἀπὸ τὸν ἑαυτό του καὶ ἴσως τοὺς συγγενεῖς του, ἡ πολιτικὴ καὶ ἡ τακτικὴ μου μαζί του, θὰ σοῦ χρησιμεύσουν σὰν ἀπόδειξη.

Ὁ Μὰρξ εἶναι ὁπωσδήποτε ἕνας ἄνθρωπος χρήσιμος γιὰ τὴ Διεθνή. Εἶναι ἀκόμη μέχρι σήμερα ἕνα ἀπὸ τὰ πιὸ σταθερὰ τὰ πιὸ ἔξυπνα καὶ πιὸ ἐπιδραστικὰ στηρίγματα τοῦ σοσιαλισμοῦ, ἕνα ἀπὸ τὰ πιὸ δυνατὰ φράγματα ἐνάντια στὴν εἴσοδο κάθε ἀστικῆς τάσης καὶ ἰδεολογίας. Καὶ δὲν θὰ συγχωροῦσα ποτὲ τὸν ἑαυτό μου, ἂν γιὰ νὰ ἱκανοποιήσω μιὰ προσωπικὴ ἐκδίκηση, εἶχα καταστρέψει ἢ ἀκόμη μειώσει τὴν ἀσυζήτητα εὐεργετικὴ ἐπίδρασή του. Καὶ μπορεῖ νὰ συμβεῖ καὶ πιθανότατα θὰ συμβεῖ νὰ ὑποχρεωθῶ σύντομα νὰ 'ρθῶ σὲ ρήξη μαζί του, ὄχι ἐξ αἰτίας προσωπικῆς προσβολῆς, ἀλλὰ γιὰ ζητήματα ἀρχῆς, στὸ θέμα τοῦ κρατικοῦ κομμουνισμοῦ, τοῦ ὁποίου θερμοὶ ὀπαδοὶ εἶναι ὁ ἴδιος καὶ τὰ κόμματα ποὺ διευθύνει, ἀγγλικὸ καὶ γερμανικό. Ἀλλὰ ὑπάρχει χρόνος γιὰ ὅλα, τώρα δὲν ἔφθασε ἀκόμη ὁ καιρός.

Τὸν σεβάστηκα καὶ τοῦ ἔπλεξα τὸ ἐγκώμιό του ἀκριβῶς ἀπὸ τ α κ τ ι κ ή καὶ προσωπικὴ πολιτική. Πῶς λοιπὸν δὲν βλέπεις ὅτι ὅλοι αὐτοὶ ἐδῶ οἱ κύριοι μαζί, οἱ ἐχθροί μας, ἀποτελοῦν μιὰ στρατιὰ ποὺ πρέπει πρῶτα νὰ τὴν διαχωρίσουμε, νὰ τὴ διαμελίσουμε, γιὰ νὰ μπορέσουμε νὰ τὴν καταστρέψουμε πιὸ εὔκολα. Εἶσαι πιὸ σοφὸς ἀπὸ μένα καὶ γι' αὐτὸ θὰ ξέρεις καλλίτερα ποιὸς εἶπε πρῶτος «διαίρει καὶ βασίλευε». Ἂν ἔκανα τώρα ἕναν ἀνοιχτὸ πόλεμο ἐναντίον τοῦ Μάρξ, τὰ 3) 4 τῆς Διεθνοῦς θὰ γύριζαν ἐναντίον μου, καὶ θὰ εἶχα χάσει τὸ μόνο πεδίο πάνω στὸ ὁποῖο θέλω νὰ μείνω. Ἀλλὰ ἀρχίζοντας τὸν πόλεμο μὲ μιὰ μάχη ἐνάντια στὸ σκυλολόι του, θὰ εἶχα μαζί μου τὴν πλειοψηφία, καὶ ὁ ἴδιος ὁ Μὰρξ ποὺ ὅπως ξέρεις εἶναι γεμάτος μοχθηρὴ χαρά, θὰ εἶναι πολὺ εὐχαριστημένος ποὺ σταμάτησα καὶ τακτοποίησα τοὺς φίλους του. Ἀλλὰ ἂν λαθεύω στοὺς ὑπολογισμούς μου καὶ ἐπέμβει γιὰ χάρη τους, θὰ εἶναι αὐτὸς ποὺ θὰ ἀρχίσει πρῶτος ἀνοικτὸ πόλεμο, καὶ τότε θὰ στραφῶ ἐναντίον του «καὶ θὰ εἶναι καθῆκον μου...».

Φίλοι!

Παρατήστε λοιπόν πιό γρήγορα αυτόν τον κόσμο που είναι καταδικασμένος στην καταστροφή. Παρατήστε αυτά τα πανεπιστήμια, αυτές τις ακαδημίες, αυτά τα σχολεία από τα οποία τώρα σας κυνηγάνε και τα οποία πάντοτε επεδίωκαν να σας χωρίσουν από τον λαό. Εκεί πρέπει να είναι η καριέρα σας, η ζωή σας, η γνώση σας. Μάθετε ανάμεσα σ' αυτές τις μάζες με τα σκληρυμένα απ' την δουλειά χέρια πώς πρέπει να υπηρετείτε τον λαϊκό σκοπό, και να θυμάστε καλά, αδέλφια, ότι η μορφωμένη νεολαία δεν πρέπει να είναι ούτε το αφεντικό, ούτε ο προστάτης, ούτε ο ευεργέτης, ούτε ο δικτάτορας του λαού, αλλά ο μαιευτήρας της αυθόρμητης χειραφέτησής του, αυτός που θα ενώνει και θα οργανώνει όλες τις προσπάθειες των λαϊκών δυνάμεων.

(Απόσπασμα από την επιστολή του Μπακούνιν «Δυό λόγια στους νεαρούς Ρώσους αδελφούς μου».)

ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ